

Internetowy Biuletyn BdPN 2022

W numerze:

Ustanowienie planu ochrony
dla Bieszczadzkiego
Parku Narodowego

„Chatka Puchatka – 2”
ponownie służy turystom

Muzeum Przyrodnicze BdPN
w nowej odsłonie

Monitoring zwierząt

Ochrona przyrody

Edukacja ekologiczna

Inne wydarzenia w 2022 r.

Przyroda i człowiek - dodatek

Internetowy Biuletyn Informacyjny Bieszczadzkiego Parku Narodowego

Adres redakcji:

Ośrodek Edukacji Ekologicznej
i Muzeum Przyrodnicze BdPN
ul. Bełska 7, 38-700 Ustrzyki Dolne
e-mail: dyrekcja@bdpn.pl
bieszczadzki.ppn.gov.pl

Redakcja:

Grażyna Holly - redaktor naczelny
Barbara Ćwikowska, Ryszard Prędko,
Stanisław Kucharzyk, [Adam Leń](#)
Korekta - Barbara Ćwikowska
Skład i opracowanie graficzne - Maciej Leń

SPIS TREŚCI

WSTĘP

Podsumowanie roku 2022 – Ryszard Prędki.....	5
--	---

OCHRONA PRZYRODY

Ustanowienie planu ochrony dla Bieszczadzkiego Parku Narodowego – Stanisław Kucharzyk.....	6
Posiedzenia Rady Naukowej Bieszczadzkiego Parku Narodowego w 2022 roku – Stanisław Kucharzyk.....	8
Certyfikat UNESCO oficjalnie już w BdPN – Stanisław Kucharzyk.....	9
Ochrona ekosystemów nieleśnych oraz cennych siedlisk i gatunków w Bieszczadzkim Parku Narodowym w roku 2022 – Ewelina Amarowicz.....	10
Monitoring zwierząt drapieżnych i kopytnych w 2022 roku – Bartosz Pirga.....	12
„Elektro Parki – elektromobilność w parkach narodowych” – Kamil Kowalczyk.....	17
Zachowawcza Hodowla Konia Huculskiego w Wołosatem – Karolina Kowalczyk.....	18
Problematyka ochrony drzew związanych z historyczną zabudową na terenie Bieszczadzkiego Parku Narodowego – Magdalena Szydłowska-Suwała.....	20

UDOSTĘPNIANIE PARKU DO ZWIEDZANIA

BdPN laureatem „Złotej Pinezki Map Google 2022 dla pięknej polskiej natury” – Renata Wasiak.....	22
Podsumowanie frekwencji turystycznej na szlakach i ścieżkach przyrodniczych BdPN w roku 2022 – Renata Wasiak, Konrad Kopczak.....	23

ROZWÓJ BAZY I NOWA INFRASTRUKTURA

„Chatka Puchatka – 2” ponownie służy turystom – Renata Wasiak.....	25
Muzeum Przyrodnicze BdPN w nowej odsłonie – Cezary Ćwikowski, Grażyna Holly.....	28
Infrastruktura edukacyjna na ścieżce „W dolinie górnego Sanu” – Beata Szary.....	30
Ochrona ekosystemów leśnych oraz utrzymanie, wyposażenie i remont infrastruktury sprzyjającej ukierunkowaniu ruchu turystycznego w Bieszczadzkim Parku Narodowym w roku 2022 – Ewelina Amarowicz.....	31

EDUKACJA EKOLOGICZNA

Programy stałe:

XXVII edycja programu edukacyjnego BdPN dla przedszkolaków w wieku 5-6 lat pt.:	
„Kolorowe rozmowy z mieszkańcami naszej Ziemi” – Ewa Bujalska.....	34
„Moje Bieszczady” – Beata Szary.....	35
Program dla szkół podstawowych „Zachowamy piękno i walory przyrodnicze Bieszczadów” –	
Cezary Ćwikowski.....	36
Program „Człowiek i przyroda” – Beata Szary.....	37

Szkolenia i warsztaty:

Warsztaty dla nauczycieli oraz osób zajmujących się edukacją przyrodniczą – Ewa Bujalska.....	38
Szkolenia dla przewodników – Beata Szary.....	39
Szkolenie dla pszczelarzy ze Stowarzyszenia „Euro-San” – Beata Szary.....	40

Akcje edukacyjne:

„Zostań tropicielem bieszczadzkiej przyrody” – Magdalena Zawadzka.....	42
„Gest dla Ziemi” – Magdalena Zawadzka.....	43
„Bezpieczny szlak” – Ewa Bujalska.....	44
Zajęcia dla dzieci z Ukrainy – Magdalena Zawadzka.....	45
Urodziny Bieszczadzkiego Parku Narodowego – Cezary Ćwikowski.....	46
Z odwiedzinami w dzikim królestwie rysia Pędzelka – Ewa Bujalska.....	47
Mikołajki w BdPN – Magdalena Zawadzka.....	48

Edukacja przez Internet:

Internetowy panel edukacyjny – Magdalena Zawadzka.....	49
--	----

BdPN poza Parkiem:

Współpraca z Biblioteką w Ustrzykach Dolnych – Ewa Bujalska, Beata Szary.....	50
Noc Sów – Ewa Bujalska.....	51
Dzień Dziecka w Lutowiskach – Magdalena Zawadzka.....	52
Tropem Wilczym. Bieg Pamięci Żołnierzy Wyklętych – Magdalena Zawadzka.....	53
Pozostałe działania edukacyjne poza Parkiem – Ewa Bujalska.....	54
BdPN na „Wizjach Natury” – Grażyna Holly.....	55
Warsztaty muzealne w Parku Narodowym „Ujście Warty” – Beata Szary.....	56

Wydawnictwa:

Jubileuszowy Kalendarz Przyrodniczy Bieszczadzkiego Parku Narodowego na 2023 r. –	
Cezary Ćwikowski.....	58
Roczniki Bieszczadzkie – tom 30/2022 – Barbara Ćwikowska.....	58

INNE WYDARZENIA W BDPN

„Pracodawca Przyjazny Pracownikom” – Redakcja.....	59
--	----

PRZYRODA I CZŁOWIEK – DODATEK

Najwyższe jodły w Bieszczadzkim Parku Narodowym – Stanisław Kucharzyk.....	60
„Puszcza Bieszczadzka nad Sanem” czy „Puszcza Bukowa w Dolinie Tworylczyka”? – Stanisław Kucharzyk.....	63
Rośliny i siedliska związane z wypasem w Bieszczadach – Adam Szary.....	67
Barwny świat motyli BdPN – gatunki pospolite, jednak z wielu względów interesujące – Marek Holly.....	73
Tutkarze lub zwijacze, czyli chrząszcze zwijające liście – Marek Holly.....	76
Odślonięcie podmurówki nieistniejącej cerkwi w Brzegach Górnych – LeAnn Dudka.....	78

Podsumowanie roku 2022

Nowy biuletyn informacyjny dokumentuje pracę Parku, jego poszczególnych działów. Rok 2022 był przede wszystkim czasem realizacji dwóch ważnych projektów o charakterze inwestycyjnym. Przyszło je wykonywać w bardzo trudnym okresie.

W roku 2022 trwały prace związane z modernizacją ekspozycji muzealnych w Ośrodku Edukacji Ekologicznej w Ustrzykach Dolnych. Z wielką radością mogliśmy je udostępnić zwiedzającym począwszy od 13 sierpnia. W całości nowe ekspozycje, bogate w nowoczesne środki przekazu multimedialnego, otrzymują wysokie oceny w mediach społecznościowych. Gruntownie wyremontowaliśmy zaplecze techniczne, toalety, klubokawiarnię, salę audiowizualną. Dostosowaliśmy obiekt dla potrzeb osób z niepełnosprawnościami. Nowoczesny wygląd i zastosowane sposoby prezentacji treści przyrodniczych i kulturowych przyciągają mieszkańców regionu oraz wielu turystów wypoczywających w Bieszczadach. Z ośrodka korzystają również uczestnicy warsztatów organizowanych przez dział edukacji. Z powodzeniem dział pracownia rękodzieła. Doskonaliśmy sposoby przekazu, korzystając również z uwag przewodników turystycznych. W I połowie 2023 roku skupimy się jeszcze na pracach zewnętrznych. Wykonano już najważniejszy element tych prac, czyli nowe pokrycie dachowe. Pozostaje do wykonania m.in. termomodernizacja, parkingi, pylon informacyjny oraz kolekcja bieszczadzskich roślin.

Po dwóch latach zakończyliśmy prace przy kompleksowym remoncie Schronu na Połoninie Wetlińskiej. Obiekt, uroczyście otwarty w dniu 23 września, ponownie służy miłośnikom piękna przyrody i naturalnego krajobrazu Bieszczadów Wysokich. W dalszym ciągu jest skromny, ale przytulny, posiada oczyszczalnię ścieków i sanitariaty, sale dla turystów, gdzie prezentujemy treści z zakresu edukacji turystycznej.

Wiele prac wykonano również w otoczeniu obiektu – powstały tam powierzchnie odpoczynkowe z opisanymi na tablicach panoramami widokowymi oraz ścieżki brukowane naturalnym kamieniem. Miejsce to zmieniło diametralnie swój wygląd, również dzięki demontażowi zniszczonych obiektów stojących w pobliżu. Schron służy również ratownictwu górskiemu i zapewnieniu łączności w górach. W dalszym ciągu będziemy regenerować darń roślinną oraz tworzyć kolekcje roślin górskich.

Dziękuję w imieniu Dyrekcji wszystkim pracownikom Parku za tak duże zaangażowanie w pracę, za prowadzenie projektów, zarówno tych inwestycyjnych jak i tych związanych bezpośrednio z ochroną przyrody. Dziękuję za ścisłą współpracę z wykonawcami renowacji dwóch kluczowych obiektów dla BdPN. Bez merytorycznych uwag oraz przekazania m.in. własnych opracowań i materiałów nie byłoby tak dobrego efektu końcowego.

Rok 2022 był trudny również ze względu na tragiczne wydarzenia za naszą wschodnią granicą. Dziękuję wszystkim pracownikom Parku, którzy zaangażowali się w pomoc dla potrzebujących, czy to bezpośrednio na granicy i w ośrodkach dla uchodźców, czy przeprowadzając zajęcia edukacyjne na szlakach w Parku, w stacjach edukacyjnych oraz w Muzeum Przyrodniczym.

W rok 2023 wkraczamy z nadzieją, iż uda nam się wykonać wiele zamierzeń związanych z głównymi celami Parku (ochrona zasobów przyrodniczych, edukacja i turystyczne udostępnianie). Będzie to również czas obchodów jubileuszu 50-lecia powstania Parku.

Dyrektor BdPN
dr Ryszard Prędko

Ustanowienie planu ochrony dla Bieszczadzkiego Parku Narodowego

W dniu 27 lipca 2022 r. Minister Klimatu i Środowiska wydał rozporządzenie w sprawie ustanowienia planu ochrony dla Bieszczadzkiego Parku Narodowego. Rozporządzenie zostało opublikowane w Dzienniku Ustaw (Dz.U. 2022 poz. 1919) 12 września 2022 r i weszło życie po upływie 14 dni od dnia ogłoszenia, czyli 27 września 2022 r.

Podstawowe materiały do sporządzenia planu ochrony zebrano w latach 2009-2012. Pierwotny projekt rozporządzenia w sprawie ustanowienia planu ochrony dla Bieszczadzkiego Parku Narodowego został przesłany do rozpatrzenia przez Ministra Środowiska w dniu 4 września 2012 r. W kolejnych latach trwały prace nad ostateczną postacią dokumentu oraz prace aktualizacyjne i uzupełniające. Znaczna część zawartości planu była aktualizowana w kolejnych latach, ale niektóre elementy będą wymagały rewizji w kolejnych latach. Plan ochrony dla Bieszczadzkiego Parku Narodowego stał się jednocześnie planem ochrony dla Obszaru Specjalnej Ochrony Ptaków Bieszczady (PLC180001) w części pokrywającej się z obszarem Bieszczadzkiego Parku Narodowego. Plan ochrony dla Bieszczadzkiego Parku Narodowego oraz Obszaru Specjalnej Ochrony Ptaków Bieszczady (PLC 180001) w części pokrywającej się z obszarem Bieszczadzkiego Parku Narodowego składa się z następujących dwunastu rozdziałów:

Rozdział 1 - Cele ochrony przyrody oraz wskazanie przyrodniczych i społecznych uwarunkowań ich realizacji;

Rozdział 2 - Obszary ochrony ścisłej, czynnej i krajobrazowej;

Rozdział 3 - Opis granic i mapa obszaru Natura 2000 Bieszczady w części pokrywającej się z obszarem Parku;

Rozdział 4 - Identyfikacja oraz określenie sposobów eliminacji lub ograniczania istniejących i potencjalnych zagrożeń wewnętrznych i zewnętrznych oraz ich skutków dla obszaru Parku, w tym identyfikacja istniejących i potencjalnych zagrożeń dla zachowania właściwego stanu ochrony siedlisk przyrodniczych, oraz gatunków roślin i zwierząt i ich siedlisk, będących przedmiotami ochrony obszaru Natura 2000 Bieszczady w części pokrywającej się z obszarem Parku;

Rozdział 5 - Określenie warunków utrzymania lub odtworzenia właściwego stanu ochrony przedmiotów ochrony obszaru Natura 2000 Bieszczady w części pokrywającej się z obszarem Parku, zachowania integralności tego obszaru oraz spójności sieci obszarów Natura 2000;

Rozdział 6 - Wskaźniki właściwego stanu ochrony siedlisk przyrodniczych lub gatunków roślin i zwierząt i ich siedlisk, będących przedmiotami ochrony obszaru Natura 2000 Bieszczady w części pokrywającej się z obszarem Parku;

Rozdział 7 - Określenie działań ochronnych na obszarach ochrony ścisłej, czynnej i krajobrazowej, z podaniem ro-

dzaju, zakresu i lokalizacji tych działań, oraz określenie działań ochronnych dla utrzymania lub odtworzenia właściwego stanu ochrony przedmiotów ochrony obszaru Natura 2000 Bieszczady w części pokrywającej się z obszarem Parku, ze wskazaniem podmiotów odpowiedzialnych za ich realizację;

Rozdział 8 - Określenie sposobów monitoringu realizacji zadań ochronnych oraz ich skutków na obszarze Natura 2000 Bieszczady w części pokrywającej się z obszarem Parku;

Rozdział 9 - Określenie sposobów monitoringu stanu ochrony siedlisk przyrodniczych lub gatunków roślin, zwierząt i ich siedlisk, będących przedmiotami ochrony obszaru Natura 2000 Bieszczady w części pokrywającej się z obszarem Parku;

Rozdział 10 - Wskazanie obszarów i miejsc udostępnianych dla celów naukowych, edukacyjnych, turystycznych i rekreacyjnych oraz określenie sposobów ich udostępniania (trzeba zauważyć, że w tym załączniku nie ma limitowania ilości wejść turystów na szlaki turystyczne). Rozporządzenie dopuszcza wprowadzanie psów na smyczy i w kagańcu na następujące odcinki szlaków turystycznych i ścieżek przyrodniczych:

- 1) od Przetęczy Wyżniańskiej do schroniska pod Małą Rawką;
- 2) od Nasicznego i Bereżek na przetęcz Przystęp Caryński;
- 3) od Tarnawy Niżnej do Dźwiniacza Górnego.

Rozdział 11 - Wskazanie miejsc, w których może być prowadzona działalność handlowa i rolnicza;

Rozdział 12 - Ustalenia do studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin, miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, planu zagospodarowania przestrzennego województwa podkarpackiego, dotyczące eliminacji lub ograniczania zagrożeń wewnętrznych lub zewnętrznych na obszarze Parku oraz niezbędnych dla utrzymania lub odtworzenia właściwego stanu ochrony siedlisk przyrodniczych oraz gatunków roślin i zwierząt na obszarze Natura 2000 w części pokrywającej się z obszarem Parku. Ważną częścią tego rozdziału jest propozycja wyznaczenia korytarzy ekologicznych o znaczeniu lokalnym w zakresie utrzymania niezbędnych lokalnych korytarzy ekologicznych łączących Park z obszarem Natura 2000 Bieszczady.

Stanisław Kucharzyk

DZIENNIK USTAW RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Warszawa, dnia 12 września 2022 r.

Poz. 1919

ROZPORZĄDZENIE MINISTRA KLIMATU I ŚRODOWISKA¹⁾

z dnia 27 lipca 2022 r.

w sprawie ustanowienia planu ochrony dla Bieszczadzkiego Parku Narodowego

Na podstawie art. 19 ust. 5 w związku z art. 20 ust. 5 ustawy z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz. U. z 2022 r. poz. 916 i 1726) zarządza się, co następuje:

§ 1. Ustanawia się plan ochrony dla Bieszczadzkiego Parku Narodowego, który staje się planem ochrony dla obszaru specjalnej ochrony ptaków Bieszczady (PLC180001²⁾) w części pokrywającej się z obszarem Bieszczadzkiego Parku Narodowego, stanowiący załącznik do rozporządzenia.

§ 2. Do projektów:

- 1) studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin,
- 2) miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego,
- 3) planu zagospodarowania przestrzennego województwa podkarpackiego

– uzgodnionych z Dyrektorem Bieszczadzkiego Parku Narodowego przed dniem wejścia w życie rozporządzenia nie stosuje się ustaleń do studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin, miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, planu zagospodarowania przestrzennego województwa podkarpackiego, dotyczących eliminacji lub ograniczenia zagrożeń wewnętrznych lub zewnętrznych ujętych w rozdziale 12 załącznika do rozporządzenia.

§ 3. Rozporządzenie wchodzi w życie po upływie 14 dni od dnia ogłoszenia.

Minister Klimatu i Środowiska: *A. Moskwa*

¹⁾ Minister Klimatu i Środowiska kieruje działem administracji rządowej – środowisko, na podstawie § 1 ust. 2 pkt 3 rozporządzenia Prezesa Rady Ministrów z dnia 27 października 2021 r. w sprawie szczegółowego zakresu działania Ministra Klimatu i Środowiska (Dz. U. poz. 1949).

²⁾ Kod obszaru został określony zgodnie z rozporządzeniem Ministra Środowiska z dnia 12 stycznia 2011 r. w sprawie obszarów specjalnej ochrony ptaków (Dz. U. poz. 133 i 358, z 2012 r. poz. 358, z 2017 r. poz. 1416, z 2018 r. poz. 1789 oraz z 2022 r. poz. 96).

Posiedzenia Rady Naukowej Bieszczadzkiego Parku Narodowego

W 2022 roku odbyły się dwa posiedzenia Rady Naukowej Bieszczadzkiego Parku Narodowego.

Pierwsze odbyło się 29 kwietnia 2022 roku w Krakowie. Tematem wiodącym była planowana rozbudowa drogi wojewódzkiej nr 897 na odcinku Wetlina – Ustrzyki Górne oraz potencjalny wpływ tej inwestycji na środowisko. Przy udziale projektanta z firmy E&C Sp. z o.o. i inwestora – Podkarpackiego Zarządu Dróg Wojewódzkich – zapoznano Radę Naukową z planowanym zakresem inwestycji, obejmującym m.in. poszerzenie jezdni, budowę ścieżki rowerowej lub pieszo-rowerowej, przebudowę mostów i przepustów oraz innej infrastruktury. Park przedstawił potencjalne zagrożenia dla walorów przyrodniczych planowanej przebudowy drogi wojewódzkiej nr 897: Cisna–Wetlina–Ustrzyki Górne. Członkowie Rady Naukowej Parku zadali szereg pytań projektantom i zwrócili uwagę na szereg problemów środowiskowych związanych z planowaną przebudową. Odbyła się również dyskusja dotycząca planowanej inwestycji.

Drugie posiedzenie miało miejsce 8 grudnia 2022 roku w Ustrzykach Dolnych, w Ośrodku Edukacji Ekologicznej BdPN, i poświęcone było następującym tematom:

1. Informacja na temat bieżącej działalności Parku.
2. Informacja o wejściu w życie Planu Ochrony BdPN na okres 20 lat.
3. Prezentacja zmodernizowanego Ośrodka i Muzeum Przyrodniczego.
4. Przygotowania do obchodów 50-lecia Parku.
5. Informacja na temat projektowanych inwestycji liniowych na terenie Parku.

W punkcie pierwszym dyrektor Ryszard Prędki poinformował o prowadzonych inwestycjach, w tym o zakończonej przebudowie, rozbudowie i nadbudowie schronu na Połoninie Wetlińskiej. Krótko omówił wydatki i źródła finansowania działalności Bieszczadzkiego Parku Narodowego. Wprowadził w temat związany z remontem budynku i modernizacją ekspozycji Muzeum Przyrodniczego, którego zwiedzanie stanowiło kolejną część posiedzenia. W kolejnym punkcie z-ca dyrektora Stanisław Kucharzyk przedstawił informacje o wejściu w życie Planu Ochrony BdPN na okres 20 lat. Szerszą informację na ten temat publikujemy w niniejszym biuletynie. Następnie dyrektor Ryszard Prędki – omówił kwestię przygotowania do obchodów 50-lecia Parku, w tym planowaną konferencję, wydawnictwa i wykonanie sztandaru. W ostatnim punkcie omówiono pojawiające się różne zagrożenia dla przyrody Parku, w szczególności powracający projekt utworzenia przejścia granicznego w Wołosatem oraz sprawy związane z oceną oddziaływania na środowisko inwestycji przebudowy drogi wojewódzkiej nr 897 na odcinku Wetlina–Ustrzyki Górne.

Stanisław Kucharzyk

Zwiedzanie zmodernizowanych ekspozycji muzealnych (fot. G. Holly)

Dyrektor BdPN – Ryszard Prędki omawia bieżącą działalność Parku (fot. G. Holly).

Certyfikat UNESCO oficjalnie już w BdPN

28 lipca 2021 roku, podczas 44. sesji Komitetu Światowego Dziedzictwa w Fuzhou w Chinach, buczyny o charakterze pierwotnym Bieszczadzkiego Parku Narodowego stały się częścią seryjnego wpisu na listę światowego dziedzictwa UNESCO „Pradawne i pierwotne lasy bukowe Karpat i innych regionów Europy”.

Komitet jest organem składającym się z przedstawicieli 21 państw wybieranych przez Zgromadzenie Ogólne sygnatariuszy Konwencji w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturowego i naturalnego. Polska ratyfikowała Konwencję 6 maja 1976 r. i od tej pory na listę wpisano 17 polskich obiektów, z czego 15 kulturowych i 2 przyrodnicze. Na posiedzeniu w Fuzhou wpisano na listę 34 nowe miejsca, w tym 5 dóbr przyrodniczych i 25 dóbr kultury. Obecnie na Liście światowego dziedzictwa UNESCO znajdują się 1154 obiekty, w tym 897 to obiekty kulturowe, 218 – obiekty przyrodnicze, 39 – mieszane. Zdecydowano również o rozszerzeniu wpisów już istniejących, w tym o dołączeniu do istniejącego wpisu „Pradawne i pierwotne lasy bukowe Karpat i innych regionów Europy” czterech kompleksów lasów bukowych z obszaru Bieszczadzkiego Parku Narodowego: na północnych zboczach Połoniny Wetlińskiej i Smereka, w Paśmie Granicznym i w dolinie Górnej Solinki oraz w dolinach potoków Terebowiec i Wołosatka. Terenowa ocena tych obiektów przez ekspertów Międzynarodowej Unii Ochrony Przyrody (IUCN) odbyła się w dniach 17–18 września 2020 roku.

Wpis pod nazwą „Pierwotne karpacie lasy bukowe” był ustanowiony w 2007 roku na 31. sesji w Christchurch. Obejmował wówczas dziesięć obszarów leśnych na Słowacji i na Ukrainie. Sesje Komitetu Światowego Dziedzictwa w Paryżu w 2011 roku i w Krakowie w 2017 roku poszerzyły istniejący wpis do 78 obiektów w 13 krajach i zmieniły nazwę na „Pradawne i pierwotne lasy bukowe Karpat i innych regionów Europy”.

Trzecie z kolei rozszerzenie z 2021 roku dodało do sieci 15 nowych obszarów chronionych, w tym cztery z Polski. Razem z Polską do wpisu dołączyło pięć europejskich państw-stron (Bośnia i Hercegowina, Czechy, Francja, Macedonia Północna i Szwajcaria).

„Pradawne i pierwotne lasy bukowe Karpat i innych regionów Europy” są obecnie największym seryjnym wpisem listy światowego dziedzictwa UNESCO, obejmującym 94 obszary w 18 krajach Europy. Jest to jedyny obiekt światowego dziedzictwa, który łączy tak wiele części składowych. Obejmuje obszary Al-

bani, Austrii, Belgii, Bośni i Hercegowiny, Bułgarii, Francji, Niemiec, Włoch, Chorwacji, Czech, Macedonii Północnej, Polski, Rumunii, Słowacji, Słowenii, Hiszpanii, Szwajcarii i Ukrainy. Wpis obejmuje nieliczne zachowane pierwotne i starodrzewne lasy bukowe w Europie, które są mało zmienione przez wpływ człowieka.

24 października 2023 roku, Pani Minister Małgorzata Golińska, podczas wizyty w Bieszczadzkim Parku Narodowym, przekazała certyfikat podpisany przez dyrektora generalną UNESCO Audrey Azoulay, potwierdzający włączenie czterech bieszczadzkich kompleksów leśnych na listę światowego dziedzictwa UNESCO.

Stanisław Kucharzyk

unesco
World Heritage Convention

CONVENTION CONCERNING THE PROTECTION OF THE WORLD CULTURAL AND NATURAL HERITAGE

*The World Heritage Committee
has inscribed*

*Ancient and Primeval Beech Forests of the
Carpathians and Other Regions of Europe*

on the World Heritage List

*Inscription on this List confirms the outstanding
universal value of a cultural or
natural property which requires protection for the
benefit of all humanity*

DATE OF INSCRIPTION

2007, 2011, 2017, 2021

Audrey Azoulay

DIRECTOR-GENERAL
OF UNESCO

Ochrona ekosystemów nieleśnych oraz cennych siedlisk i gatunków w BdPN w roku 2022

Bieszczadzki Park Narodowy corocznie realizuje znaczny zakres zadań związanych z ochroną siedlisk i gatunków obszarów nieleśnych.

Najszerzej stosowane są koszenia mechaniczne i wypas, wykonywane na łąkach świeżych i wilgotnych. Koszenia są warunkiem koniecznym zachowania półnaturalnych ekosystemów łąkowych, poprzez zapobieganie procesowi sukcesji wtórnej. Przyczyniają się do zachowania różnorodności zbiorowisk oraz ochrony siedlisk gatunków cennych, np. storczyków. Nie bez znaczenia jest także aspekt krajobrazowy, często podkreślany przez turystów odwiedzających Park. Bieszczadzki Park Narodowy bezpośrednio organizuje i finansuje zabiegi na powierzchni około 470 ha, z czego 360 ha to działki użytkowane kośnie, 70 ha w reżimie kośno-pastwiskowym i 40 ha wyłącznie jako pastwiska. Wraz z koszeniem dokonuje się zbioru i usunięcia biomasy, co zapobiega nadmiernej eutrofizacji łąk. Na wybranych powierzchniach koszenie i suszenie biomasy wykonuje się pod kątem pozyskania paszy dla parkowych koni. Zabiegi koszenia mechanicznego finansowane są w ramach wsparcia rolno-środowiskowego. Wykonują je ze-

wnętrzni wykonawcy wyłaniani w procedurze przetargowej. Wypas realizowany jest przez Zachowawczą Hodowlę Konia Huculskiego w Bieszczadzkim Parku Narodowym, w obwodach ochronnych Wołosate i Tarnawa. Dwukrotnie większy, bo zajmujący obszar prawie 800 ha łąk, jest chroniony przez koszenie lub wypasy przy udziale dzierżawców. Zadaniem BdPN jest tu bieżący nadzór nad wydzierżawionymi obszarami oraz monitorowanie ich stanu przyrodniczego.

Do pozostałych zabiegów wykonywanych w ramach ochrony ekosystemów nieleśnych, zrealizowanych w roku 2022, zaliczamy koszenia ręczne oraz odkrzaczania torfowisk, finansowane ze środków unijnych projektu pn. „Czynna ochrona zagrożonych gatunków i siedlisk w ekosystemach nieleśnych Bieszczadzkiego Parku Narodowego w latach 2019-2023”. W celu ochrony siedlisk pełnika alpejskiego, dzwonka piłkowanego, arniki górskiej wykonano koszenia ręczne na powierzchni 9,55 ha. W ramach

Odkrzaczanie torfowisk (fot. E. Amarowicz).

ochrony torfowisk wykonano odkrzaczenia na powierzchni 22,01 ha.

W ramach projektu przeprowadzono również działania polegające na zwalczaniu obcych gatunków inwazyjnych – barszczu Sosnowskiego oraz niecierpka gruczołowatego. Zabieg polegał na ręcznym usunięciu części nadziemnej roślin wraz z nasionami oraz wrzucenie gleby w celu przyspieszenia kiełkowania nasion zmagazynowanych w glebie. W przypadku barszczu usunięcie części nadziemnej było połączone z wykopywaniem korzeni. O ile powierzchnia występowania niecierpka nie uległa zmianie, to zaobserwowano wyraźny spadek liczby egzemplarzy barszczu Sosnowskiego. W roku 2020 w ramach przeprowadzonych zabiegów usunięto 4520 szt., w roku 2021 – 738 szt., w 2022 liczba zinwentaryzowanych i usuniętych egzemplarzy spadła do 327 szt. Ta zmiana liczebności pozwala nam zakładać dużą skuteczność przyjętego sposobu likwidacji barszczu Sosnowskiego. Równoległe do działań projektowych, w ramach zadań Działu Ochrony Przyrody kontynuowano usuwanie rdestowca sachalińskiego na kempingu Górna Wetlinka.

Ostatnim typem działań podjętych w 2022 roku w ramach ochrony ekosystemów nieleśnych były prace pielęgnacyjne w uprawach ex-situ rzadkich i cennych gatunków z obszaru Parku. Utrzymywane egzemplarze roślin stanowią matecznik i służą do zasilania populacji występujących w naturze takich gatunków jak np.: ostróżka wyniosła, groszek wschodniokarpacki, goryczka wąskolistna, tojad niski (bukowiński), goździk kartuzek skalny.

Ewelina Amarowicz

Groszek wschodniokarpacki (fot. E. Amarowicz).

Usunięte egzemplarze rdestowca sachalińskiego (fot. M. Suwała-Szydłowska).

Monitoring zwierząt drapieżnych i kopytnych w 2022 roku

Jesień jest porą roku poprzedzającą gawrowanie niedźwiedzi - instalujemy wtedy sprzęt przy monitorowanych gawrach. W sposób bezinwazyjny badamy zachowania zwierząt i częstotliwość wykorzystania kryjówek przez największe drapieżniki.

W 2022 roku udało się odnaleźć trzy nowe – zimowe miejsca odpoczynku niedźwiedzi. Tworzenie gawry jest procesem wieloletniego powiększania wnętrza pnia drzewa. Bieszczadzkie niedźwiedzie najczęściej gawrują w jodłach (ponad 80% lokalizacji), rzadziej w kryjówekach ziemnych¹.

Niedźwiedź próbujący się wcisnąć do wciąż zbyt małego otworu wejściowego gawry (fot. B. Pirga).

Kadr z [materiału multimedialnego](#)

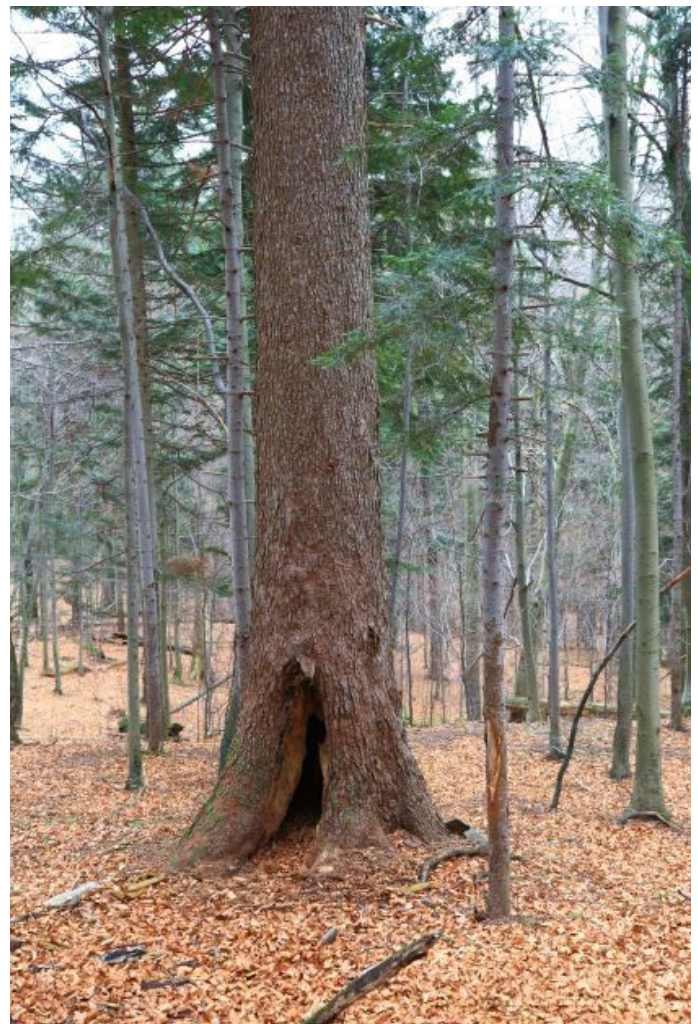
Odnaleziona niedawno gawra ziemna – w dniu montażu foto-pułki w otoczeniu miejsca (fot. B. Pirga).

Zwierzęta wkładają dużo pracy w odpowiednie przygotowanie wnętrza swojego zimowego domu. Przegryzają twarde włókna drewna, wygrzebują próchno i ziemię, czasami w akrobatyczny sposób próbują sięgać do pustego wnętrza drzewa, którego otwór wejściowy jest wciąż zbyt wąski. Ukończona kryjówek, która będzie używana, jest moszczona przez niedźwiedzia świeżymi gałęziami jodłowymi. To takie gniazdo – pachnące świeżą jedliną i próchnem.

Dwa z trzech odnalezionych w roku 2022 miejsc to tak naprawdę monitorowane i obserwowane przez lata kryjówki w trakcie przygotowania. Są już gotowe, wystarczająco przestronne dla niedźwiedzia.

Więcej informacji o niedźwiedziach z Bieszczadzkiego Parku Narodowego można znaleźć w materiałach multimedialnych TVP Nauka [„Polskie Parki Narodowe”](#) oraz [„Eko-Tropy Bartka Topy – bliskie spotkania z niedźwiedziami”](#).

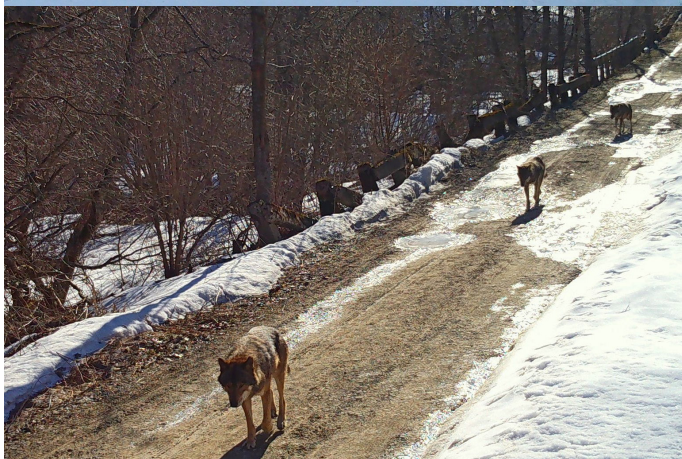
W roku 2022, we współpracy z Frankfurckim Towarzystwem Zoologicznym, monitorowaliśmy przez okres ponad trzech miesięcy, w sposób ciągły, 17 obszarów pod względem występowania drapieżników. Lokalizacje miejsc w założeniu miały dotyczyć tych użytkowanych przez

Ukończone przez niedźwiedzia nowe miejsce gawrowania. Widoczne wygrzebane z wnętrza dużej jodły próchno oraz znakowane drzewo przy wejściu do kryjówki (fot. B. Pirga).

Niedźwiedź wciąga do gawry świeżą jedlinę (fot. B. Pirga).
Kadr z [materiału multimedialnego](#)

Wilki z grupy rodzinnej „Ruska”, patrolujące terytorium w obrębie drogi wewnętrznej BdPN na obszarze ochrony ścisłej oraz drogi dojazdowej do jednego ze schronisk (obszar graniczny z terytorium sąsiadującej wilczej grupy „Stuposiańska” (fot. B. Pirga).

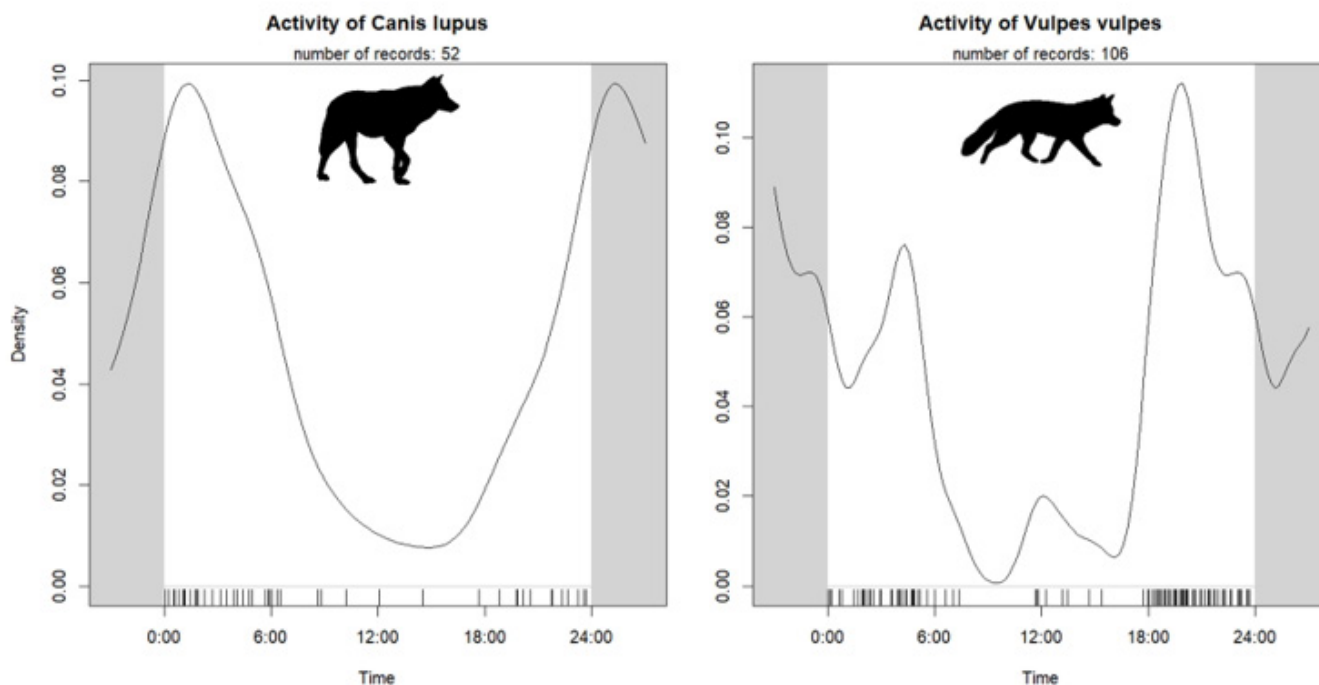
drapieżniki jak i ludzi - w obrębie szlaków turystycznych bądź dróg leśnych. Zwierzęta drapieżne korzystają z takich miejsc, jednak dochodzi do tzw. separacji czasowo-przestrzennej. Drapieżniki chodzą tam wtedy, kiedy my śpimy i nas tam nie ma. Uzyskane dane pozwoliły na potwierdzenie informacji pochodzących z innych rutynowych działań zimowych - polegających na długodystansowych tropieniach grup drapieżników w celu określenia ich dokładnych liczebności na przebiegu tropu i możliwie zasięgów terytorialnych.

Oprócz aktualizacji baz danych faunistycznych BdPN dokonano wstępnej analizy informacji zebranych w terenie (Smith i Pirga 2023, dane niepublikowane). Zdjęcia z fotonpułapek zostały oznaczone w oprogramowaniu TRAPPER (Bubnicki i in., 2016²) oraz skategoryzowane pod względem rejestrowanych gatunków. Ludzi sklasyfikowano jako: a) chodzących / jeżdżących na nartach; b) na rowerze; c) na quadach, motocyklach lub skuterach śnieżnych; d) pojazdach 4x4; e) pojazdach ciężarowych, traktorach lub maszynach leśnych. Ptaki i nieokreślone zwierzęta zostały wyłączone z dalszej analizy.

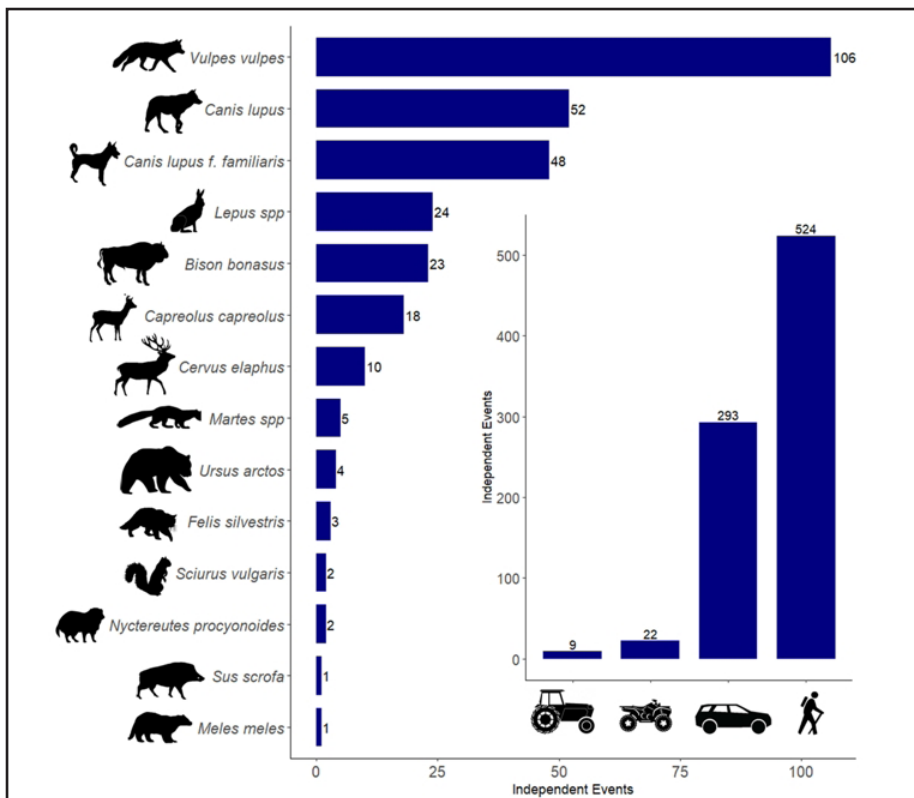
Z 17 fotonpułapek 15 zwróciło dane. Z 15 działających - 3 działały przez 2 tygodnie lub krócej, z powodu defektów baterii i/lub śniegu. Średni czas monitoringu wyniósł 99 dni (2–105 dni). Łącznie zarejestrowano 15 gatunków ssaków podczas 1218 dni monitorowania (od 2021-12-09 do 2022-03-28). Niezależne stwierdzenia określono jako powstałe poprzez połączenie zdjęć jednego gatunku w jednym miejscu w ciągu 30 minut od poprzedniego zdjęcia. Na przykład 10 zdjęć jelenia przy fotonpułapce w ciągu 30 minut jest klasyfikowanych jako pojedyncze zdarzenie.

Lokalizacja	Liczba zdjęć	Ilość niezależnych zdarzeń	Liczba gatunków	Liczba dni pracy
BR04	356	40	7	103
BR05	218	21	5	103
BR06	397	34	4	105
BR07	4977	216	7	105
BR08	9523	10	1	99
BR09	414	39	4	99
BR10	6	2	2	13
BR11	NA	NA	NA	NA
BR12	136	21	8	98
BR13	3210	287	6	103
BR14	115	17	3	103
BR15	81	9	1	6
BR16	NA	NA	NA	NA
BR17	557	55	4	93
BR18	72	6	1	2
BR19	4718	338	6	93
BR20	1558	52	7	93
Suma	26338	1147	15	1218

Podsumowanie pracy fotopułapek, w tym liczba niezależnej rejestracji gatunków i jego bogactwa oraz liczba dni monitoringu.

Określenie wzorców aktywności wilków oraz lisów.

Liczba niezależnych rejestracji gatunków.

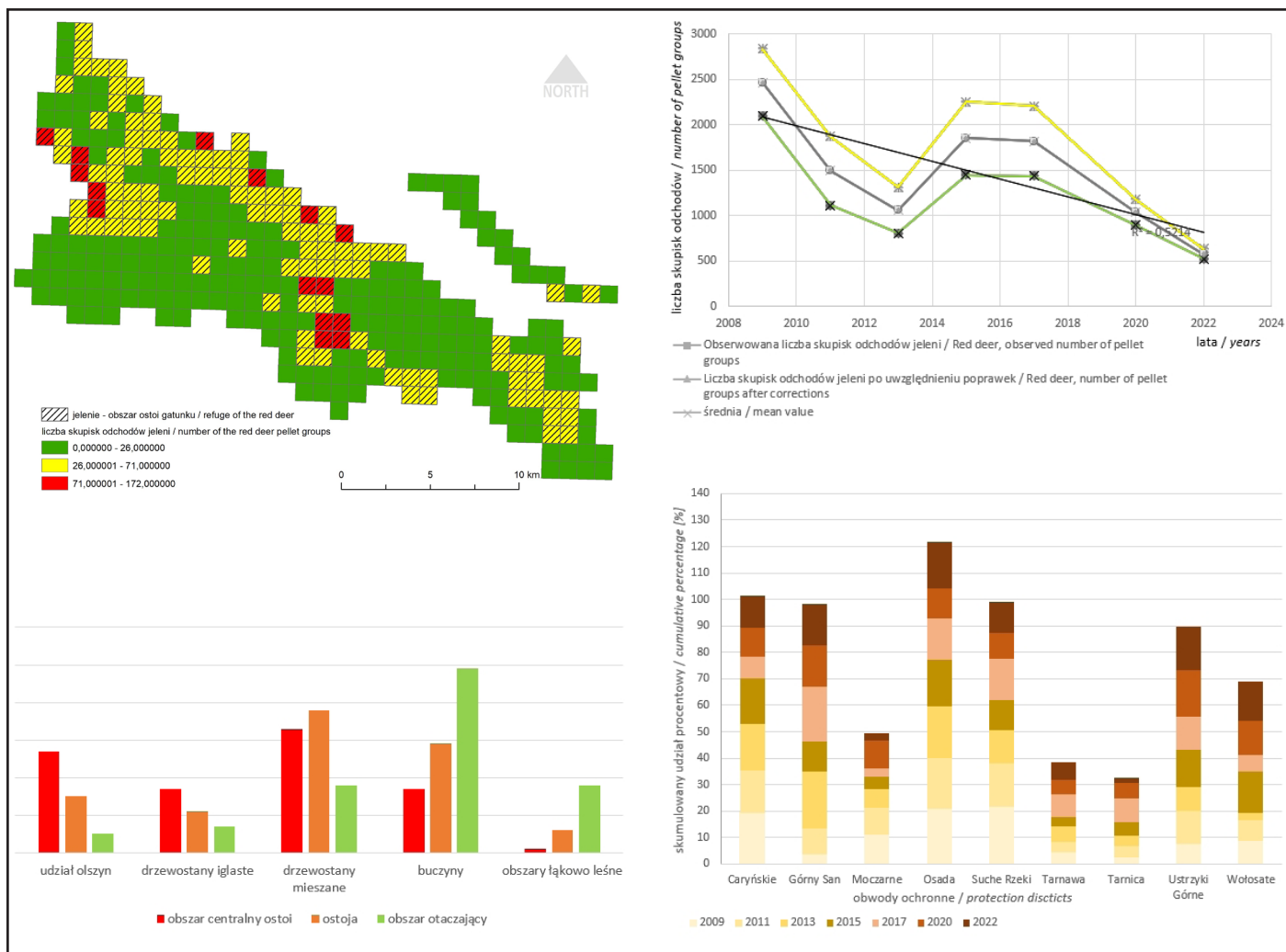
Następnie policzono niezależne zdarzenia dla każdego gatunku (w tym człowieka - najczęściej spotykany gatunek). Spośród dzikich ssaków najczęściej spotykanym gatunkiem był lis rudy *Vulpes vulpes* oraz wilk *Canis lupus*. Borsuk europejski *Meles meles* i dzik *Sus scrofa* zostały za-

rejestrowane przez fotopułapki tylko raz. Żubry *Bison bonasus* zarejestrowano tylko jedną fotopułapką. Dla dwóch najczęściej notowanych gatunków – lisów i wilków – utworzono wzorce aktywności. W przypadku wilków wykazywał on głównie nocny wzorzec, zaś w przypadku lisów - zmierzchowy tryb aktywności. Podsumowania statystyczne i wzorce aktywności zostały wykonane przy użyciu języka programowania statystycznego R (wersja 4.0) oraz pakietu „camtrapR” (Niedballa i in., 2016³).

Zimą 2022 roku obserwowaliśmy większą aktywność rysi. Częściej niż w latach ubiegłych odnajdywałem na śniegu świeże tropy tych najbardziej skrytych drapieżników. Tropiłem siedem różnych zwierząt – z czego w marcu trójkę dorastających młodych, w okresie oddzielania się ich od matki będącej w okresie rui. Obserwowana nieco większa liczebność oraz aktywność rysi może być spowodowana ponownym – zauważalnym w terenie oraz wynikach inwentaryzacji pośredniej wzrostem populacji sarny – ważnego składnika diety rysia. Zjawisko wzrostu populacji sarny ma miejsce po wyraźnych spadkach notowanych na obszarze Parku w latach

Młody ryś (fot. B. Pirga).

Obszar wieloletniej ostoi jeleni na terenie BdPN, tendencja liczebności gatunku w latach 2009-2022, udział populacji w obwodach ochronnych i preferencje siedliskowe (Pirga B. & Polakiewicz T.; dane niepublikowane).

2013 oraz 2020. Więcej informacji o rysiach żyjących na terenie BdPN do odsłuchania m.in. w „poszukiwawczej” audycji radiowej Lata z Radiem.

- <https://fb.watch/dOve66jKr1/>
- <https://fb.watch/dOvkmNsoJr/>
- <https://fb.watch/dOvn3aQTq3/>
- <https://fb.watch/dOvBOiMWMK/>

Od wczesnej wiosny, podążając za zanikającą pokrywą śnieżną, prowadziliśmy cykliczną inwentaryzację zwierząt kopytnych. To pracochłonne zajęcie, polegające na kontroli całego obszaru Parku. Prace prowadzi się w siatce

kwadratów 1x1 km, gdzie w każdym przeprowadza się transekt (linia prosta o długości 0,5 km) zliczając skupiska odchodów zwierząt kopytnych (jelenie, sarny, dziki, żubry). Rutynowe prace prowadzone od 2009 roku, co 2 lata, dają wiedzę o trendach zmian liczebności populacji oraz informacje o preferencjach siedliskowych oraz lokalizacjach głównych ostoi zwierząt kopytnych na obszarze Parku.

Bartosz Pirga

¹ **Pirga B., Polakiewicz T. 2019.** Charakterystyka miejsc gawrowania i barłogów niedźwiedzi (*Ursus arctos*) w Bieszczadach wysokich. *Roczniki Bieszczadzkie* 27: 289-306.

https://www.researchgate.net/publication/335029480_Charakterystyka_miejsc_gawrowania_i_barlogow_niedzwiedzi_Ursus_arctos_w_Bieszczadach_wysokich_Characteristics_of_brown_bear_Ursus_arctos_winter_dens_and_lairs_in_the_Bieszczady_Mountains#fullTextFileContent

² **Bubnicki, J.W., Churski, M. and Kuijper, D.P.J. 2016.** Trapper: an open source web-based application to manage camera trapping projects. *Methods Ecol Evol*, 7: 1209-1216. <https://doi.org/10.1111/2041-210X.12571>

³ **Niedballa, J., Sollmann, R., Courtiol, A. and Wilting, A. 2016.** CamtrapR: an R package for efficient camera trap data management. *Methods Ecol Evol*, 7: 1457-1462. <https://doi.org/10.1111/2041-210X.12600>

Elektro Parki – elektromobilność w parkach narodowych

W dniu 4.11.2022 r. w Warszawie podpisana została umowa pomiędzy NFOŚiGW a Bieszczadzkim Parkiem Narodowym na realizację przedsięwzięcia pn. „Zakup pojazdów zeroemisyjnych oraz punktów i stacji ładowania dla Bieszczadzkiego Parku Narodowego”. Przewidywany całkowity koszt realizacji projektu to 559 057,00 zł. Program realizowany jest w latach 2022-2024.

W ramach Przedsięwzięcia zostanie zainstalowany na terenie BdPN jeden ogólnodostępny punkt ładowania pojazdów elektrycznych o mocy do 22kW oraz jeden punkt ładowania na potrzeby własne. Zostaną również zakupione 3 pojazdy zeroemisyjne elektryczne, zasilane z baterii.

W Polsce funkcjonują 23 parki narodowe, czyli obszary o najwyższej randze ochrony, które wyróżniają się szczególnymi wartościami przyrodniczymi, kulturowymi, społecznymi, naukowymi i edukacyjnymi. Na tych wyjątkowo cennych terenach, gdzie szczególnie dba się o zachowanie piękna i wartości przyrody, ochronę siedlisk roślin i zwierząt, utrzymanie różnorodności biologicznej oraz zasobów przyrody nieożywionej i walorów krajobrazowych, do minimum powinna być zmniejszona emisja spalin szkodliwych dla ludzi i środowiska. Rozwiązaniem ma być praktyczne wdrożenie w parkach narodowych idei elektromobilności, a więc zastąpienie tradycyjnych samochodów spalinowych pojazdami o napędzie elektrycznym.

Wdrożenie programu „Elektro Parki – elektromobilność w parkach narodowych” pozwoli osiągnąć trzy zasadnicze cele: ograniczyć zanieczyszczenie powietrza, zmniejszyć zużycie paliw emisyjnych, a także upowszechnić w polskim społeczeństwie wiedzę na temat elektromobilności i korzyści, które przynosi ona ludziom i środowisku naturalnemu.

Kamil Kowalczyk

Przedstawiciele parków narodowych.

Podpisanie umów z parkami narodowymi.

Zachowawcza Hodowla Konia Huculskiego w Wołosatem

W Zachowawczej Hodowli Konia Huculskiego każdy rok rozpoczyna się od narodzin źrebiąt.

Pierwszym nowym mieszkańcem naszej stadniny był Azazel-w, myszaty ogierek, który przyszedł na świat 27.02.2022 roku. Sezon wyźrebień trwał aż do 25.04.2022 roku, kiedy to urodził się ostatni w tym roku Adolin-w. W sumie do naszego stada dołączyło 7 ogierków i 4 klaczki. Mamy nadzieję, że potomstwo, które pozostawili po sobie Oman-w oraz Ałun-w, w przyszłości zasili stado matek i ogierów kryjących.

Hucule na pastwisku w Wołosatem (fot. B. Ćwikowska).

Równocześnie z sezonem wyźrebień w stadninie trwało stanowanie (krycie) klaczy. W 2022 roku 4 klacze pojechały do Stadniny Koni Huculskich „Gładyszów” w Regietowie, gdzie zostały pokryte zasłużonym ogierem o imieniu Nasir. W Wołosatem, gdzie prowadzony jest punkt kopulacyjny, zostały wykorzystane 2 ogiery naszej hodowli Ałun-w oraz Bławatek-w. Po wykonanym badaniu ultrasonograficznym wiemy już, że w przyszłym roku możemy się spodziewać 7 źrebiąt.

Wiosna to upragniony czas dla naszych koni, jako że pierwsze promienie słońca wpływają na szybszą wegetację roślin, konie mogą więc cieszyć się pierwszą wiosenną

Kwaterowy wypas klaczy ze źrebiakami (fot. B. Ćwikowska).

trawą na pastwiskach. W Wołosatem stado wypuszczane jest na kwatery w taki sposób, aby zapewnić im stały dostęp do świeżej wody. Kwatery na pastwiskach zmieniane są co 2-3 tygodnie. Taki system wypasu pozwala na to, aby przez cały okres od wiosny do jesieni konie były widoczne dla osób odwiedzających dolinę Wołosatego.

Wiosną również nasze młode ogiery w Tarnawie Niżnej zaczynają korzystać z uroków łąk. Stanica Konia Huculskiego w Tarnawie Niżnej to nie tylko miejsce, gdzie nasze młode ogierki oczekują na dorosłość - jest to również miejsce, gdzie osoby odwiedzające Bieszczadzki Park Narodowy mogą zwiedzić dolinę górnego Sanu z huculskiego grzbietu. Oferta zwiedzania obejmuje również przejażdżki bryczką. Osoby, które nigdy nie miały styczności z końmi, mogą odbyć tu pierwszą lekcję jazdy konnej.

Ogiery w Tarnawie na tle połonin (fot. B. Ćwikowska).

Każdego roku, w lipcu, w naszej stadninie odbywa się coroczny przegląd hodowlany, podczas którego wszystkie źrebięta zostają oznakowane za pomocą mikrotransponderów (czipów), a klacze - młode i starsze - zostają poddane wnikliwej ocenie i selekcji związanej z oceną hodowlaną. Po zakończonym sezonie pastwiskowym konie krótkie zimowe dni spędzają na wybiegu zimowym na terenie stajni, gdzie z utęsknieniem wyczekują wiosny.

Rok 2022 dla naszej stadniny obfitował w sukcesy sportowe i hodowlane, niewątpliwie był to najlepszy rok pod względem promocji naszej stadniny. Do niebywałych sukcesów można zaliczyć Ścieżkę Huculską na Śmidowej k. Chorzowa, pow. Jarosławski. Były to dwa intensywne dni dla naszych 2 klaczy (Wilga-w i Wigonia-w) oraz ogiera naszej hodowli Wag-w, który w rękach prywatnych wciąż dumnie reprezentuje naszą hodowlę. Wag-w uzyskał tytuł czempiona hodowlanego ogierów. To rozpoczęło lawinę sukcesów naszej hodowli. Czempionką klaczy została Wilga-w, która do oceny płytowej przystąpiła w licznej stawce, bo aż 40 klaczy. Wygrana próba terenowa wraz z

punktami uzyskanymi na płycie w klasyfikacji łącznej dały zwycięstwo Wildze-w pod Karoliną Kowalczyk. Do próby dzielności przystąpiło 15 koni, w tym klacz Wigonia-w, która pod doświadczoną zawodniczką Karoliną Bielaniń zajęła 1 miejsce uzyskując ocenę wybitną.

Klacz Wilga-w, czempionka klaczy starszych Chorzów 2022 (fot. A. Pirga).

Klacz Wilga-w podczas kwalifikacji do MPKH pod Karoliną Kowalczyk - skok przez stacjonatę (fot. A. Pirga).

Zasadnicza próba dzielności: kl. Wigonia-w pod Karoliną Bielaniń na przeszkodzie - kładka na podwyższeniu (fot. A. Pirga).

Klacz Wigonia-w pod Karoliną Bielaniń oraz klacz Wilga-w z prezydentką Karoliną Kowalczyk; Chorzów 2022 (fot. A. Pirga).

Kolejne zawody to kolejne sukcesy:

2 lipca Wilga-w pod Karoliną Kowalczyk została wiceczempionką klaczy starszych w Klikowej, podczas kwalifikacji do V Mistrzostw Polski Koni rasy Huculskiej.

Galicyjskie Lato z Koniem, które odbyło się w dniach 6-7 sierpnia w Bieździedzy, również obfitowało w sukcesy hodowlane i użytkowe. Klacz Wilga-w uzyskała największą liczbę punktów na płycie wśród klaczy, tj. 44,67, ale po naradzie komisji uzyskała tytuł 2 wiceczempionki. Próbę terenową przejechała bezbłędnie i sumując punkty z płyty oraz ścieżki, wraz z ogierem Wag-w, który również uzyskał wysokie noty na ocenie płytowej, uplasowała się na pierwszym miejscu.

Podczas XXI Regionalnego Czempionatu hodowlanego i użytkowego koni rasy huculskiej w Rudawce Rymanowskiej, który odbył się w dniach 26-28.08.2022 r., czempionem hodowlanym ogierów został Wag-w, a tytuł wiceczempiona uzyskał Ałun-w, który po raz pierwszy brał udział w zawodach i od razu został doceniony przez komisję.

Mamy nadzieję, że kolejne lata również będą owocne w sukcesy hodowlane i sportowe.

Karolina Kowalczyk

Klacz Wilga-w - wiceczempionka klaczy starszych w Klikowej (fot. A. Pirga).

Problematyka ochrony drzew związanych z historyczną zabudową na terenie Bieszczadzkiego Parku Narodowego

Zapewnienie bezpieczeństwa osób i mienia oraz ochrona drzew związanych z historyczną zabudową terenu Bieszczadzkiego Parku Narodowego, to jedno z wielu zadań ochronnych wyznaczonych w ramach szerokiej działalności tej instytucji. W ramach studiów podyplomowych, podjętych przez autorkę artykułu, o tematyce ryzyka w otoczeniu drzew - ich pielęgnacji, diagnostyki i monitoringu, w 2022 roku powstała praca pt. „Drzewa - świadkowie historii. Problematyka ochrony drzew będących pozostałościami historycznych obiektów kultury materialnej w Bieszczadzkim Parku Narodowym”.

Praca podejmuje zagadnienia ochrony drzew i porusza tematy związane z aspektem kulturowym, historycznym, krajobrazowym i przyrodniczym oraz odwołuje się do obowiązku zachowania bezpieczeństwa w otoczeniu drzew na obszarach udostępnionych turystycznie. Na potrzeby w/w pracy wykonano m.in. analizę: podstaw prawnych ochrony drzew w BdPN, dotychczasowego zakresu realizacji planowanych zadań ochronnych oraz ewidencji drzew pomnikowych, a także tych związanych z historyczną zabudową tego terenu. W opracowaniu zwrócono uwagę na potrzebę podjęcia na szerszą niż obecnie (zachowawczą) skalę czynnych działań, ukierunkowanych na ochronę elementu dziedzictwa przyrodniczo-kulturowego, jaki stanowią właśnie drzewa w obszarze dawnej zabudowy - potrzebę ich inwentaryzacji i pielęgnacji.

Wyjątkowość obszaru BdPN oparta jest na współistnieniu i przenikaniu się walorów przyrodniczych, historycznych, kulturowych i krajobrazowych. W krajobrazie Bieszczadzkiego Parku Narodowego, wypełnionego lasami

i zadrzewieniami, drzewa pozostałe na terenie dawnych wsi bojkowskiach – często pokrzywione, połamane czy nawet już zamierające – nie wydają się być postrzegane, jako element szczególnie wyjątkowy. Część z tych drzew to okazy już sędziwe, niektóre to drzewa zwane weteranami – uszkodzone przez burze i pioruny. Są one żywymi pomnikami i świadkami historii tego terenu. Lipy, obok jesionów i drzew owocowych, stanowią najliczniejszą grupę drzew związanych z dawną zabudową w obszarze „krainy dolin”, która określona została mianem fenomenu przyrodniczo-historycznego. Z dawnych przedwojennych zabudowań nie zachował się żaden obiekt. O istniejącym tu kiedyś osadnictwie i toczącym się życiu świadczą ostatki obiektów kultury materialnej, takie jak pozostałości cmentarzy i cerkwisk, krzyże przydrożne, piwnice, kwitnące wiosną kępy narcyzów i chabrów oraz drzewa, które ze względu swoje właściwości użytkowe i lecznicze oraz znaczenie religijne stanowiły otoczenie dawnych domostw.

Lipy na terenie dawnej wsi Tarnawa Wyżna (fot. M. Suwała-Szydłowska).

Grusze przy krzyżu przydrożnym w Tarnawie Niżnej (fot. M. Suwała-Szydłowska).

Lipa w obszarze dawnej zabudowy wsi Łokieć (fot. M. Suwała-Szydłowska).

Lipa - "świadek historii" na cmentarzu w Dźwiniaczu Górnym (fot. M. Suwała-Szydłowska).

W 2022 roku, w ramach kursu finansowanego częściowo przez Związek Pracodawców Polskich Parków Narodowych, a prowadzonego przez Instytut Drzewa, dwie pracownice Działu Ochrony Przyrody zdały egzamin na certyfikowanego inspektora drzew. Kurs prowadzony był w formie hybrydowej. Zajęcia terenowe odbyły się w Wigierskim Parku Narodowym. Dały możliwość spotkania się z pracownikami innych parków narodowych oraz wymiany doświadczeń w zakresie tematyki kursu. Odbyty kurs pozwolił zdobyć kompetencje do przeprowadzenia samodzielnej inspekcji stanu i stabilności drzew rosnących w obszarze udostępnionym turystycznie, a co za tym idzie prawidłową ocenę możliwości ochrony i zachowania drzew o wysokich walorach kulturowo-krajobrazowych na terenie Bieszczadzkiego Parku Narodowego.

Magdalena Suwała-Szydłowska

Bieszczadzki Park Narodowy laureatem „Złotej Pinezki Map Google 2022 dla pięknej polskiej natury”

W tegorocznej edycji „Złotej Pinezki Map Google dla pięknej polskiej natury” wyłoniono po 5 laureatów wśród parków narodowych, parków krajobrazowych oraz rezerwatów przyrody. Bieszczadzki Park Narodowy był jedynym laureatem w województwie podkarpackim.

Tegoroczne nagrody są drugą odsłoną tego projektu. W 2021 r., z okazji 15. urodzin Map Google, portal nagrodił 16 atrakcji turystycznych - po jednej w każdym województwie. Portal przyznaje to wyróżnienie na podstawie ocen i opinii użytkowników Map Google. Każdego dnia w Mapach Google publikowanych jest ponad milion opinii, a w ciągu ostatnich 3 lat liczba recenzji, ocen, zdjęć oraz recenzji internatów wzrosła ponad dwukrotnie. Powszechny dostęp do Internetu powoduje, że ludzie coraz rzadziej sięgają do tradycyjnych przewodników turystycznych. Częściej poszukiwane są relacje, opinie i oceny pochodzące od zwykłych użytkowników, dzielących się własnymi zdjęciami oraz komentarzami. Portale działające na zasadach wymiany informacji zyskują na znaczeniu zarówno w przypadku planowanych wyjazdów jak i spontanicznych wypadów. Zamieszczane informacje pomagają tym, którzy są już „na miejscu” oraz inspirują tych, którzy dopiero szukają sposobu na spędzenie wolnego czasu. Bardzo dziękujemy wszystkim internautom, którzy dzieląc się swoją opinią oraz zdjęciami pomagają propagować piękno tego niezwykle cennego przyrodniczo obszaru.

Renata Wasiak

Serdecznie gratulujemy wszystkim laureatom tego wyjątkowego wyróżnienia, które jest odzwierciedleniem docenienia piękna polskiej natury przez tysiące użytkowników Map Google. Bogactwo i różnorodność przyrody, mnogość szlaków zarówno dla miłośników pieszych wędrówek, jak i rowerowych wycieczek oraz świetna infrastruktura miejsc, to tylko niektóre z zalet parków i rezerwatów dostrzeżonych przez użytkowników. Mamy nadzieję, że Złote Pinezki będą również inspiracją do planowania wypoczynku i odwiedzin właśnie tych i im podobnych zielonych miejsc w Polsce. Użytkowników zachęcamy do korzystania z opinii, i dzielenia się z innymi cennymi wskazówkami, ciekawymi informacjami czy pięknymi zdjęciami.

Elżbieta Różalska z Google Polska

Laureaci w poszczególnych grupach:

PARKI NARODOWE:

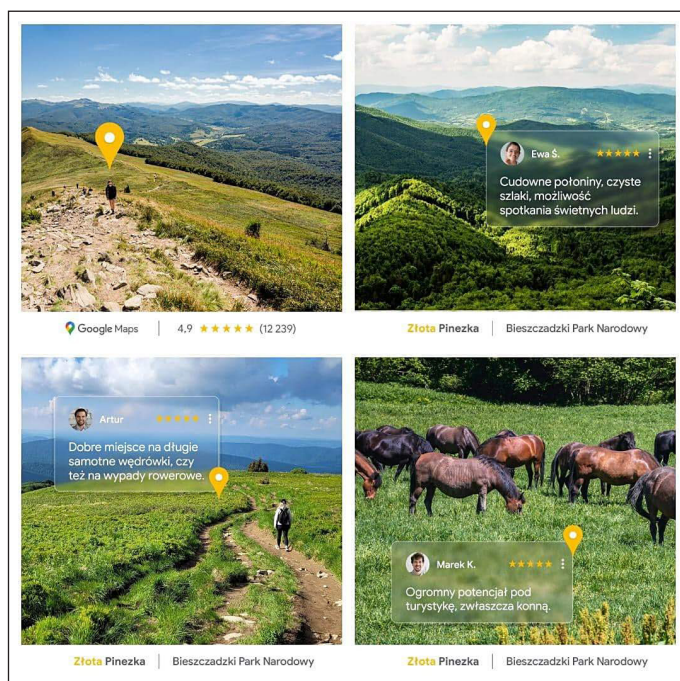
Bieszczadzki, Karkonoski, Ojcowski, Pieniński oraz Słowiński

PARKI KRAJOBRAZOWE:

Ślązański, Bolimowski, Kaszubski, Bielańsko-Tyniecki oraz Beskidu Śląskiego

REZERWATY PRZYRODY:

Wąwóz Homole, Kadzielnia, Wodospad Wilczki, Kępa Redłowska oraz Skamieniałe Miasto

Podsumowanie frekwencji turystycznej na szlakach i ścieżkach przyrodniczych BdPN w roku 2022

W 2022 r. system gromadzenia danych o natężeniu ruchu turystycznego oparty był o „Dzienne karty ewidencji ruchu turystycznego” oraz zestawienia z internetowej platformy sprzedaży.

W okresie letnim (od 11 kwietnia do 14 listopada) ruch turystyczny monitorowany był w 18 punktach informacyjno-kasowych, obsługujących łącznie 21 różnych wejść na szlaki turystyczne, ścieżki przyrodnicze i przyrodniczo-historyczne oraz ścieżki spacerowe. Sezon zimowy monitorowany był w dwóch okresach: od 1 stycznia do 10 kwietnia obsługiwane były cztery punkty informacyjno-kasowe (Wołosate, Brzegi Górne, Ustrzyki Górne – Połonina Caryńska oraz Przełęcz Wyżniańska), od 15 listopada do 31 grudnia obsługiwanych było pięć punktów informacyjno-kasowych (Wołosate, Brzegi Górne, Muczne, Przełęcz Wyżna oraz Przełęcz Wyżniańska). Informacje gromadzone w ankietach obejmują wejścia biletowane oraz wszystkie osoby zwolnione z opłat, zgodnie z Ustawą o ochronie przyrody, wśród których dominują wejścia legitymujące się Kartą Dużej Rodziny. Dane o wielkości ruchu turystycznego porównywane i weryfikowane są z wynikami pochodzącymi z 7 punktów automatycznego pomiaru ruchu na szlakach pieszych. Porównanie takie możliwe jest dzięki codziennemu transferowi danych poprzez moduły GSM zintegrowane z rejestratorami.

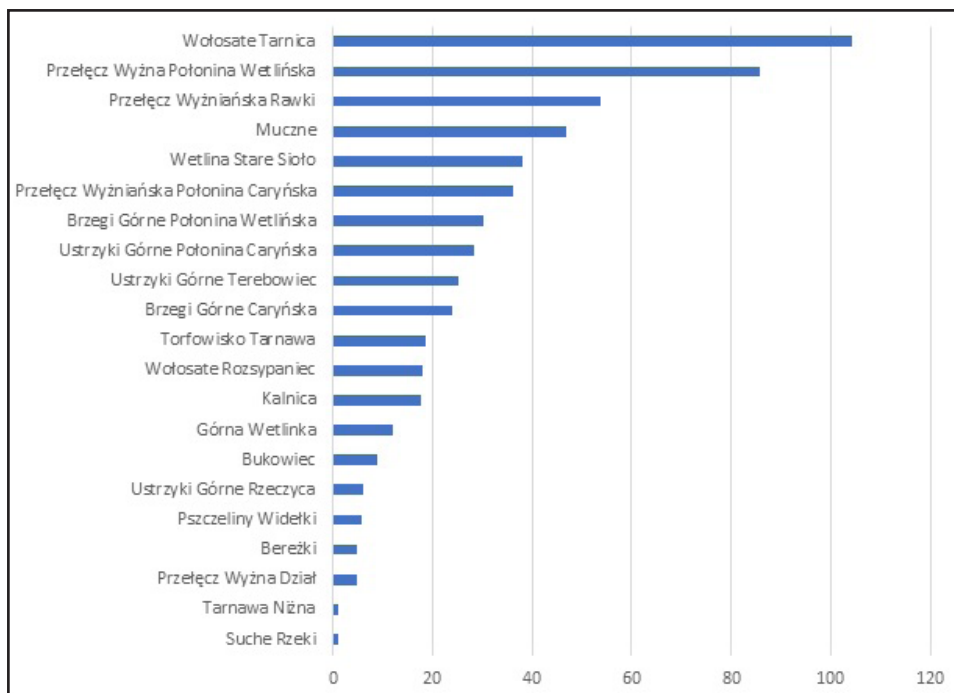
Ogólna frekwencja na monitorowanych szlakach pieszych i ścieżkach przyrodniczych, oceniana w 2022 roku, wyniosła ok. 596,4 tys. osobo-wejść, co oznacza spadek liczby turystów o blisko 14% w stosunku do roku poprzedniego (2021 r. – 691,2 tys.). Po wyjątkowo wysokim wzroście liczby odwiedzających w roku 2020 oraz utrzymanej tendencji wzrostowej w 2021 r. widzimy powrót statystyk

do wartości sprzed pandemii. Sytuacja taka może być wynikiem wybuchu wojny na Ukrainie oraz wzrostu inflacji, który przełożył się na zwiększenie kosztów podróży i pobytu.

Turyści wybierający się na szlaki piesze i ścieżki przyrodnicze najczęściej wybierali kierunek Wołosate – wyjście szlakiem niebieskim w kierunku Tarnicy (104,4 tys. osobo-wejść). Z tego samego punktu w kierunku Rozsypańca odnotowano łącznie 17,9 tys. osobo-wejść. W skali całego Parku oznacza to skupienie ponad 21% wszystkich odnotowanych odwiedzin na jedynie dwóch odcinkach szlaków. Duża koncentracja ruchu turystycznego widoczna jest również na odcinku z Przełęczą Wyżną na Połoninę Wetlińską. Przy ogólnie spadkowej tendencji, na odcinku tym zanotowano wzrost liczby odwiedzających o ponad 14,4 tys. w stosunku do roku ubiegłego (2021 – 71,1 tys. osobo-wejść). Wzrost ten jest związany bezpośrednio z ponownym uruchomieniem schronu turystycznego „Chatka Puchatka” na Połoninie Wetlińskiej oraz przywróceniem dawnego przebiegu szlaku żółtego. Uwzględniając, że schron funkcjonuje od końca września, możemy zrobić punktowe porównanie: październik 2021 – 12 706 wejść / październik 2022 – 24 336 wejść. Wysoka frekwencja zanotowana została również w punkcie kontrolnym na Przełęcz Wyżniańskiej, gdzie w obydwu kierunkach (Połonina Caryńska oraz Mała i Wielka Rawka) wykazano łącznie ok. 90,2 tys. osobo-wejść.

Jesienna wędrowka
granią Połoiny Caryńskiej
(fot. B. Ćwikowska).

**Osobo-wejścia (w tys. osób)
na szlaki piesze BdPN w roku 2022**

Wzorem lat ubiegłych najwyższe liczby odwiedzin odnotowano w okresie wakacyjnym: sierpień – 146,2 tys. osobo-wejść i lipiec 103,5 tys. osobo-wejść. Łączna wartość obu tych miesięcy stanowiła blisko 42% wszystkich zarejestrowanych wejść na teren BdPN. Miesiącami spadkowymi w stosunku do roku 2021 były: czerwiec, lipiec, sierpień, wrzesień oraz listopad. Spośród wymienionych najwyższy spadek dotyczył wartości zanotowanych we wrześniu (2021 – 104,9 tys. osobo-wejść, 2022 – 59,7 tys. osobo-wejść) – w miesiącu tym występowały długotrwałe opady deszczu zniechęcające do wychodzenia na rozmoknięte i śliskie szlaki. Za sprawą miłośników jesiennych barw dość wysoki ruch utrzymywał się w październiku (115,8 tys.). Dniami o najwyższej frekwencji w ciągu sezonu były: 8 października – 10336 odwiedzających, 15 października – 9692 odwiedzających i 1 maja – 8948 odwiedzających. Największą liczbę osób przechodzących w danym dniu przez punkt kontrolny zanotowano na Przełęcz Wyżniej – szlak żółty na połoninę Wetlińską. W październiku (8, 16 i 15 października) odnotowano ruch przekraczający po 2 tys. osób dziennie.

Szacunkowe dane dotyczące ruchu samochodowego gromadzone były za pomocą wypełnianych przez obsługę 9 parkingów „Kart ewidencji pojazdów parkujących” oraz

automatycznego pomiaru ruchu samochodowego w 4 punktach zlokalizowanych na granicy Parku (Wetlina, Bereżki, Nasiczne, Tarnawa Niżna). W okresie od kwietnia do listopada zanotowano blisko 337 tys. pojazdów wjeżdżających na teren Parku, co oznacza niewielki 1,5% wzrost przy jednoczesnym spadku liczby osób zanotowanych na szlakach pieszych. Turyści zmotoryzowani najczęściej dostawali się do Parku drogą wojewódzką, tzw. wielką pętlą bieszczadzką od strony Wetliny (44%) oraz Bereżek (32%). Do Wołosatego w badanym okresie wjechało łącznie 70,6 tys. samochodów, natomiast na teren enklawy doliny górnego Sanu od kwietnia do listopada wjechało ponad 24,3 tys. pojazdów.

Dane pochodzące z dziennych kart ewidencji wykazały łącznie ok. 90,7 tys. wjazdów na parkingi (2021 r. – 117,5 tys., 2020 r. – 118,3 tys.). Z 9 udostępnionych dla zwiedzających parkingów skorzystało w trakcie ubiegłego sezonu turystycznego ok. 86,4 tys. samochodów osobowych, ponad 2300 autokarów i busów, 815 kamperów oraz prawie 760 motocykli. Największą popularnością cieszył się parking w Wołosatem, gdzie odnotowano prawie 33,2 tys. parkujących.

Renata Wasiak
Konrad Kopczak

Zejscie z Tarnicy do Wołosatego (fot. B. Ćwikowska).

Turyści przy schronie BdPN na Połoninie Wetlińskiej (fot. G. Holly).

„Chatka Puchatka – 2” ponownie służy turystom

W dniu 23 września 2022 r., po gruntownej modernizacji, do użytku oficjalnie oddany został Schron turystyczny BdPN „Chatka Puchatka” na Połoninie Wetlińskiej. Symboliczną wstęgę przecięli: Marek Kuchciński, Bogdan Rzońca, Władysław Ortyl, Piotr Pilch i Ryszard Prędki, natomiast poświęcenia obiektu dokonał ks. Piotr Bartnik, członek Rady Naukowej Bieszczadzkiego Parku Narodowego oraz duszpasterz środowiska turystycznego.

W otwarciu schronu uczestniczyli m.in. posłowie Marek Kuchciński i Piotr Uruski, europoseł Bogdan Rzońca, wiceprezes banku Pekao SA Jerzy Kwieciński. Wśród obecnych gości znaleźli się także Adam Hamryszczak – prezes Portu Lotniczego w Jasionce, radny województwa Dariusz Sobieraj, Robert Choma – wiceprezes PGNiG Termika, Wojciech Magnowski – dyrektor Departamentu Zarządzania RPO UMWP oraz Józef Szymbara z PPTK o. Rzeszów. W imieniu gospodarza imprezy – dr Ryszarda Prędkiego, wydarzenie poprowadził jego zastępca dr Przemysław Wasiak. Dla turystów, którzy tego dnia zawitali na połoninę, przygotowano poczęstunek.

Bezpośrednio po oficjalnym otwarciu schron został oddany do użytkowania turystycznego, przywrócono także poprzedni przebieg szlaku czerwonego (zamkniętego odcinkowo na czas realizacji prac). Obiekt, podobnie jak przed remontem, służy turystom indywidualnym jako miejsce odpoczynku. Osoby odwiedzające schron mogą odpocząć, ogrzać się, podładować telefon lub skorzystać z napojów oferowanych w bufecie. Toalety otwierane są w miarę dostępności wody gromadzonej z dachu podczas opadów. Alternatywnie zapewniane są również toalety przenośne. Spodziewając się większej liczby odwiedzających, miejsca odpoczynku wyposażone zostały w ławy i stoły umożliwiające odpoczynek oraz spożycie własnego posiłku.

Zainteresowanie obiektem ma swoje odbicie w danych statystycznych. Choć obiekt funkcjonuje od niedawna to na chwilę obecną możemy zrobić porównanie wejść z Przełęczy Wyżnej w październiku 2019 r. (17 229 osobo-wejść) z październikiem 2022 r. (24 341 osobo-wejść). Dane porównawcze pokazują, że odwiedzający z niecierpliwością oczekiwali na ponowne otwarcie schronu.

Prace remontowe trwały od kwietnia 2020 do września 2022 r. Pomimo wielu trudności napotkanych w trakcie realizacji inwestycji zdecydowanie była to kluczowa inwestycja z punktu widzenia udostępniania turystycznego obszaru BdPN. Połonina Wetlińska obok Tarnicy jest najczęściej wybieranym kierunkiem dla turystyki pieszej na terenie Bieszczadzkiego Parku Narodowego. Przed rozpoczęciem remontu na Połoninę Wetlińską wchodziło blisko 200 tys. osób – ponad 33% ogólnej liczby odwiedzających (dane za rok 2019). Większość z tych osób kierowała się na szczyt tego pasma, czyli do schronu „Chatka Puchatka”. Najkrótszym wyjściem w tym kierunku jest szlak żółty z Przełęczy Wyżnej, na którym w 2019 r. odnotowano łącznie 113 376 osobo-wejść. Dla porównania w tym samym okresie szlakiem niebieskim z Wołosatego na Tarnicę weszło 96 944 osób. Dane te podkreślają jak ważne było rozpoczęcie prac mających na celu dostosowanie obiektu oraz skanalizowanie ruchu turystycznego w obrębie kopuły szczytowej.

Uroczyste przecięcie wstęgi (fot. M. Romankiewicz – Biuro Prasowe UMWP).

Stan techniczny schronu na Połoninie Wetlińskiej jednoznacznie wskazywał na konieczność podjęcia działań. Obiekt był wyeksploatowany, nie spełniał norm sanitarnych i nie nadawał się do dalszego użytkowania. Dodatkowo sposób, w jaki funkcjonował, narażał jego bezpośrednie otoczenie na nadmierne rozdeptywanie stanowisk roślinnych oraz różnego rodzaju zanieczyszczenia. Budynek schronu oraz jego otoczenie nie były przystosowane do obsługi ruchu turystycznego w obecnym natężeniu. Turyści nie mając wyznaczonych miejsc odpoczynku „rozchodzili się” po okolicy i wypoczywali na wychodniach skalnych, murawach alpejskich czy w traworoślach połoninowych. Jednym z problemów była eutrofizacja siedlisk poprzez załatwianie potrzeb fizjologicznych w miejscach do tego nieprzeznaczonych.

Działania podjęte w ramach modernizacji ograniczą skutki negatywnego oddziaływania turystyki i zapewnią przetrwanie gatunków chronionych w otoczeniu schronu oraz szlaków pieszych. Łącznie działaniami ochronnymi objęto 6 gatunków wymagających ochrony czynnej oraz 15 gatunków wymagających ochrony częściowej. Poprzez udostępnienie turystom infrastruktury w postaci miejsca odpoczynku i toalet w jednym miejscu ograniczona została antropopresja i niszczenie gatunków zagrożonych wyginięciem i zanikających. Rozbudowa i przebudowa obiektu BdpN na Połoninie Wetlińskiej zwiększyła chłonność obszaru oraz jego odporność na czynniki antropogeniczne. Turyści, którzy wcześniej rozsiadali się w obszarach ochrony ścisłej dostali obecnie do dyspozycji dużą salę dzienną, taras zewnętrzny oraz salę do odpoczynku nocnego w ramach zajęć edukacyjnych. Uzupelnieniem tych działań było pozyskanie dodatkowych środków na zagospodarowanie terenu: utwardzenie ścieżek dojściowych, wykonanie tarasów widokowych i odpoczynkowych z ławami oraz montaż barier drewnianych.

Udogodnienia w zmodernizowanym schronie obejmują:

- własną oczyszczalnię ścieków,
- system gromadzenia wody opadowej,
- ogrzewanie zasilane olejem opałowym,
- panele fotowoltaiczne,
- podłączenie obiektu do sieci elektroenergetycznej za pomocą podziemnego kabla (inwestycja Polskiej Grupy Energetycznej).

Modernizacja schronu przyczynia się do rozwoju i promowania potencjału turystycznego lokalnych obszarów przyrodniczych. Wyremontowany obiekt pozwala na prowadzenie na połoninie działań z zakresu edukacji turystycznej, przyrodniczej oraz związanych z poprawą bezpieczeństwa osób wędrujących po Bieszczadach. Monitor zamontowany w sali głównej umożliwia emitowanie edukacyjnych filmów przyrodniczych oraz diaporam. W październiku w schronie przeprowadzono ostatnie z tegorocznych spotkań w ramach kampanii profilaktycznej „Bezpieczne Szlaki” – działania realizowane przez pracowników leskiej policji we współpracy z BdpN.

Co istotne z punktu widzenia bezpieczeństwa odwiedzających, w „Chatce Puchatka” nadal będzie stacjonowało Górskie Ochotnicze Pogotowie Ratunkowe (obiekt posiada wydzielone pomieszczenie na „goprówkę”). Pozwoli to zabezpieczyć alternatywną łączność dla karettek pogotowia i Lotniczego Pogotowia Ratunkowego w trudnym terenie górskim. Dodatkowo obiekt po modernizacji spełnia budowlane normy przystosowania do potrzeb osób niepełnosprawnych oraz daje możliwość dalszego polepszania dostępności.

Schron BdpN oddany do użytku (fot. M. Romankiewicz – Biuro Prasowe UMWP).

Jednym ze szczegółowych celów projektu były ponadto zabiegi usunięcia rdestowca sachalińskiego na parkingu „Górna Wetlinka”. Rdestowiec jest gatunkiem inwazyjnym, niepożądanym w środowisku naturalnym, gdyż wypiera rodzime gatunki. Roślina ta jest wyjątkowo ekspansywna i trudna do eliminacji ze względu na wytwarzanie rozłogów, za pomocą których rozmnaża się wegetatywnie.

Z uwagi na bardzo dużą popularność „Chatki Puchatka” jako docelowego miejsca wędrówki turystów pieszych, na terenie schronu wyznaczono pomieszczenie przeznaczone dla Straży Parku, delegowanej do ochrony otoczenia przyrodniczego obiektu. Obecność służb porządkowych jest istotna dla zachowania porządku w miejscach skupiających wielu odwiedzających. Pozwoli to także na przeprowadzenie szybszych interwencji w okolicy Chatki oraz na Połoninie Wetlińskiej.

Renata Wasiak

Obserwacja zachodu słońca spod Chatki Puchatka (fot. From the Sky R. Neumann).

Nazwa Projektu: „Zachowanie bioróżnorodności Połoniny Wetlińskiej poprzez ochronę zagrożonych gatunków przed negatywnym oddziaływaniem turystyki”

Wartość projektu: 4 719 796,38 zł

Dofinansowanie: 2 350 443,51 zł

Wkład własny: 1 369 352,87 zł

Okres realizacji: 2018-05-18 do 2022-07-31

Program: Regionalny Program Operacyjny Województwa Podkarpackiego 2014-2020.

Oś priorytetowa - IV ochrona środowiska naturalnego i dziedzictwa kulturowego, działanie - 4.5 różnorodność biologiczna

Widok na Schron z lotu ptaka (fot. From the Sky R. Neumann).

Muzeum Przyrodnicze BdPN w nowej odsłonie

Muzeum Przyrodnicze Bieszczadzkiego Parku Narodowego w Ustrzykach Dolnych, w czasie dwuletniej przerwy, przechodzi gruntowną modernizację. Prace przebiegają etapami i przewidujemy, że do maja 2023 r. zostaną zakończone. Prowadzone roboty zewnętrzne wiążą się z dociepleniem budynku i aranżacją otoczenia oraz małą ekspozycją roślin występujących w Bieszczadach. Prowadzenie tych prac nie przeszkodziło, by obiekt mógł służyć mieszkańcom regionu oraz turystom odwiedzającym Bieszczady.

Muzeum zostało otwarte dla zwiedzających już w czasie wakacji - 13 sierpnia 2022 r. W Muzeum znajdują się dwie duże ekspozycje muzealne, sektor dla najmłodszych oraz sala wystaw czasowych. W nowej aranżacji (dioramy, multimedia, ekrany dotykowe, itp.) stanowi atrakcyjną wędrowkę po bieszczadzkiej historii i przyrodzie.

Zwiedzanie ekspozycji (I piętro) rozpoczyna się od kopalni ozokerytu. Prezentujemy tu odlew nosorożca włochatego ze Staruni i kości zwierząt żyjących w plejstocenie. W części geologicznej zachęcamy, by dotknąć skał występujących w Bieszczadach, a minerały obejrzyć pod powiększeniem. Na ekranach monitorów wyjaśniamy, jak powstały Bieszczady, prezentujemy najciekawsze bieszczadzkie potoki i zjawiska pogodowe. Dajemy możliwość własnoręcznego uruchomienia procesu powstawania osadów na dnie Oceanu Tetydy oraz przesłedzenia historii bieszczadzkich roślin zapisanej w torfie. Dla wnikliwych zwiedzających prezentujemy mapy, przekroje geologicz-

ne i monolity glebowe. Przechodząc przez ekran mgłowy przenosimy się do świata, który przeminął. Zachęcamy, by wejść do dawnej chaty, zajrzeć przez okno do dworu w Siankach, wysłuchać legend w starej studni i poruszyć nieczynny już kiwon. Proponujemy zapoznanie się z przepisami na tradycyjne potrawy i lekarstwa z bieszczadzkiej „apteki”. Życie dawnych mieszkańców przedstawiamy na zdjęciach, mapach, makietach i w aplikacjach. Wraz z Mieczysławem Orłowiczem możemy pozachwytać się widokami w różnych porach roku, wykonanymi z Przełęczą nazwanej jego imieniem.

Zwiedzanie kolejnej ekspozycji (II piętro) nawiązuje do wędrowki szlakiem turystycznym w Bieszczadzkim Parku Narodowym – od „krainy dolin” po szczyty połonin. Prezentujemy rośliny i zwierzęta bieszczadzkich łąk oraz zabiegi ochronne, które pozwalają utrzymać ich siedliska. Pokazany jest proces powstawania torfowisk wysokich oraz rośliny tam rosnące. Przybliżamy ukryte pod wodą

Fragment ekspozycji na I piętrze (fot. E. Bujalska).

życie w żeremiu bobrowym i w oczku wodnym. Dioramy leśne, wraz z ekranami dotykowymi, ukazują życie dzikich mieszkańców karpackiej puszczy i potoku górskiego, z ich całą różnorodnością gatunkową – od małego porostu po olbrzymiego niedźwiedzia brunatnego. Zachęcamy do ukrycia się w chatowni, żeby podpatrzeć tajemnicze życie mieszkańców lasu. W części poświęconej połoninom prezentowane są zbiorowiska roślinne najwyższych partii Bieszczadów. Wędrówka kończy się na szczycie Tarnicy, gdzie można usiąść na taweczce i podziwiać szeroką panoramę gór, doświadczyć zachodu słońca i nocy pełnej gwiazd. Kończąc zwiedzanie ekspozycji można będzie zaplanować sobie górskie wędrówki przy pomocy mapy BdPN.

Diorama pt. „Puszcza Karpacka” (fot. E. Bujalska).

Z myślą o najmłodszych przygotowaliśmy specjalną strefę zabaw pn. „Dziki królestwo rysia Pędzelka”. To właśnie tam, poprzez gry i zabawy edukacyjne, dzieci poznają podstawowe zasady zwiedzania Parku i odkrywają tajemnice bieszczadzkiej przyrody, wykorzystując zmysły i własną wiedzę. Gospodarzem i przewodnikiem po strefie jest mały ryś Pędzelek, bohater książki „Przygoda wielka rysia Pędzelka”, który zapoznaje nas ze swoimi przyjaciółmi – mieszkańcami karpackiej puszczy: wilkiem, żubrem czy bocianem czarnym. Mali turyści będą mogli zmierzyć się z bieszczadzkim niedźwiedziem, a nawet wejść do jego „gawry”. Do zdjęcia staną oko w oko z puszczańskim królem – żubrem i podadzą obiad gościom bociana czarnego. A gdy już skoczą w dal razem z rysiem i dowiedzą się, kto mieszka w oczku wodnym, na zakończenie dzikiej przygo-

Strefa zabaw dla dzieci pn. „Dziki królestwo rysia Pędzelka” (fot. E. Bujalska).

dy mogą rozwiązać Wielki Quiz rysia Pędzelka. Na wytrwałych czeka ukryta nagroda! Strefa dla dzieci bawi, uczy i inspirowa do górskich wędrówek, w szacunku do przyrody i jej dzikich mieszkańców.

Muzeum posiada również salę wystaw czasowych. Aktualnie prezentowana jest tam wystawa fotograficzna o skarbach bieszczadzkiej przyrody.

Muzeum można zwiedzać samodzielnie lub z pomocą audioprzewodnika, który został przygotowany w języku polskim i angielskim, a dla osób słabowidzących - z audiodeskrypcją.

Urządzenia z audioprzewodnikiem są wydawane bezpłatnie, ale można także pobrać przewodnik w formie aplikacji na własny telefon, skanując kod QR. Możliwe jest zwiedzanie również z przewodnikiem muzealnym. Obiekt przystosowany jest do potrzeb osób niepełnosprawnych.

Klubokawiarnia w Muzeum (fot. E. Bujalska).

Po zwiedzeniu ekspozycji warto zejść na najniższy poziom Muzeum do klubokawiarni, w której przy aromatycznej kawie z rzemieślniczej wypalarni i ziołowo-owocowych herbatach możemy obejrzeć diaporamy i filmy o bieszczadzkiej przyrodzie. Dla smakoszy słodczy w ofercie klubokawiarni znajdują się czekolady z bohaterami książki o rysiu Pędzelku, wykonane w słynnej Fabryce Czekolad w Korczynie.

Więcej informacji znajduje się na [naszej stronie internetowej](#). Z pewnością warto odwiedzić to miejsce będąc w Bieszczadach, do czego przekonuje też krótki film i spot edukacyjny emitowany na antenie telewizji regionalnej i ogólnopolskiej.

Modernizacja Ośrodka Edukacji Ekologicznej wraz z Muzeum Przyrodniczym została wykonana w ramach przedsięwzięcia pn.: „Remont, modernizacja i doposażenie Ośrodka Edukacji Ekologicznej wraz z Muzeum Przyrodniczym Bieszczadzkiego Parku Narodowego w Ustrzykach Dolnych” dzięki dotacji Narodowego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Warszawie (Umowa nr 18/2020/Wn50/EE-BS/D).

Cezary Ćwikowski
Grażyna Holly

Infrastruktura edukacyjna na ścieżce „W dolinie górnego Sanu”

Co roku staramy się uzupełniać i modernizować infrastrukturę edukacyjną na ścieżkach przyrodniczych. Szczególnie jest to ważne na ścieżce przyrodniczo-historycznej „W dolinie górnego Sanu” (symbol: bóbr), gdzie walory przyrodnicze przenikają się z ukrytymi wśród roślinności pamiątkami historii i kultury.

Nasze przewodniki ułatwiają dotarcie do tych miejsc oraz przybliżają ich historię. W terenie instalujemy również tablice informacyjno-edukacyjne, dzięki którym możemy dowiedzieć się, jak wyglądało to miejsce przeszło pół wieku temu. W 2022 r., przy cmentarzu z I wojny światowej w Bukowcu, została ustawiona nowa konstrukcja drewniana z gontowym zadaszeniem, na której zawieszono dwie tablice informacyjno-edukacyjne. Tablice autorstwa prof. Andrzeja Olejko przybliżają zwiedzającym wydarzenia wojenne, jakie miały miejsce w latach 1914-1915 w dolinie górnego Sanu. W ramach współpracy Parku z Bieszczadzkim Oddziałem PTTK, w latach 2020-21, wykonano na cmentarzu nowy krzyż modrzewiowy oraz ustawiono 12 krzyży na mogiłach zbiorowych.

W miejscu tym usytuowany jest również trzeci przystanek ścieżki przyrodniczo-historycznej, którą od 2020 roku można zwiedzać z audiobookiem i aplikacją Bieszczady&GórnySan, w systemach Android i iOS.

Ścieżki edukacyjne BdPN w tzw. worku bieszczadzkim, dzięki udostępnieniu nowych ławostoiów, tablic informacyjnych, odpowiednio zabezpieczonych i wyeksponowanych naturalnych elementów historycznych, stanowią doskonałe miejsce odpoczynku i edukacji przyrodniczo-historycznej dla osób zwiedzających Park.

Wykonanie i montaż konstrukcji drewnianej zrealizowano w ramach zadania pn. „Modernizacja infrastruktury edukacyjnej na ścieżkach przyrodniczych w Bieszczadzkim Parku Narodowym”, dzięki dofinansowaniu Wojewódzkiego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Rzeszowie.

Beata Szary

Tablica informacyjno-edukacyjna w Bukowcu (fot. G. Holly).

Ochrona ekosystemów leśnych oraz utrzymanie, wyposażenie i remont infrastruktury sprzyjającej ukierunkowaniu ruchu turystycznego w Bieszczadzkiem Parku Narodowym w roku 2022

W tegorocznej edycji projektu „Ochrona ekosystemów leśnych oraz utrzymanie, wyposażenie i remont infrastruktury sprzyjającej ukierunkowaniu ruchu turystycznego w Bieszczadzkiem Parku Narodowym w roku 2022”, finansowanego z funduszu leśnego, wydatkowano środki o wartości 1 867 110,82 zł. Umożliwiły one realizację wielu zadań ochronnych o różnorodnej tematyce.

Jak co roku zrealizowano liczne działania w zakresie ochrony czynnej ekosystemów leśnych, obejmujące m.in. cięcia związane z przebudową składu gatunkowego oraz przemianą budowy i struktury wiekowej drzewostanów, odnowienia sztuczne (zakup i transport sadzonek, przygotowanie powierzchni), zabezpieczenie upraw leśnych przed zgryzaniem przez zwierzęta (zastosowanie repelentów oraz bieżące naprawy ogrodzeń z siatki), pielęgnacje upraw leśnych poprzez koszenie i motyczenie, naprawę szlaków zrywkowych, wykładanie pułapek feromonowych w celu monitoringu liczebności kornika drukarza i drwalnika paskowanego, a także zakup materiałów niezbędnych do wykonywania zadań z hodowli i ochrony lasu.

Istotną częścią projektu było dofinansowanie ze środków funduszu leśnego utrzymania szlaków turystycznych w okresie od kwietnia do końca listopada 2022 r. Zagadnienie to obejmowało następujące rodzaje działań: sprzątanie i odbiór odpadów, utrzymanie bezpieczeństwa na szlakach turystycznych poprzez usuwanie drzew niebezpiecznych, wykaszanie ścieżek przyrodniczych i otoczenia obiektów turystycznych oraz wynajem toalet przenośnych. W okresie od kwietnia do listopada Park usunął ponad 253 tys. litrów śmieci zgromadzonych w pojemnikach na odpady przy punktach kasowych i parkingach oraz zebranych na szlakach turystycznych.

W celu utrzymania czystości i dobrych warunków sanitarnych, w 10 lokalizacjach, w szczególności w miejscach gdzie Park nie dysponuje tradycyjnymi obiektami sanitarnymi, ustawiono przenośne kabiny toaletowe typu Toi-Toi. Dofinansowanie obejmowało nie tylko najem, ale także serwis kabin oraz zwożenie nieczystości. Innowacyjnym rozwiązaniem było zlokalizowanie toalet przenośnych w połowie szlaku z Wołosatego na Tarnicę oraz na Połoninie Wetlińskiej. W poprzednich latach, wraz ze zwiększeniem frekwencji na szlakach, obserwowaliśmy w tych lokalizacjach duże zanieczyszczenie fekaliami obszaru sąsiadującego ze szlakiem. Ustawienie toalet pozwoliło na znaczące zmniejszenie ilości zanieczyszczeń. W ramach utrzymania szlaków zostały także wykonane bieżące i interwencyjne

prace na szlakach turystycznych i ścieżkach przyrodniczych, których realizacja przyczyniła się do poprawy stanu infrastruktury. Wartość tych prac wyniosła ponad 44 tys. zł i rozliczona została w 886 roboczogodzinach.

W ramach wyeksponowania i zabezpieczenia historycznych obiektów kultury materialnej wymieniono zniszczone, uszkodzone ogrodzenia na 5 obiektach: cmentarzu w Beniowej, cerkwisku w Bukowcu, 2 cmentarzach w Dźwiniaczu, cmentarzu wraz z kaplicą Stroińskich w Siankach. Wartość poniesionych nakładów wyniosła 276 444 zł. Nowe ogrodzenia przyczynią się do uczynienia usytuowania i lepszej ekspozycji obiektów kulturowych.

Intensywny ruch turystyczny wywiera presję na środowisko naturalne, dlatego wciąż istnieje potrzeba utrzymywania zabezpieczeń ochronnych na szlakach turystycznych. W związku z tym wykonano remont i uzupełniono istniejące obiekty infrastruktury turystycznej na newralgicznych odcinkach szlaków pieszych, narażonych bądź dotkniętych już procesami degradacyjnymi. Na ten cel ze środków funduszu leśnego wydatkowano ponad 869 tys. zł. Prace remontowe skoncentrowane były na wykonaniu nowych lub wymianie istniejących zabezpieczeń ochronnych. Łącznie zamontowano: 1084 mb drewnianych barier z poręczą, 154 sztuki drewnianych stopni ziemno-kamiennych, 15 sztuk stopni drewnianych z wydłużoną stopnicą,

143 sztuki stopni kamiennych, 339 m² brukowania kamieniem tzw. chodników kamiennych. Wykonana infrastruktura przyczyni się do ochrony najbliższego otoczenia szlaków przed rozdeptaniem oraz gleb przed erozją. Większość z zamontowanych elementów dodatkowo stanowi ułatwienie przy poruszaniu się po szlakach, stanowiąc podporę dla rąk lub stabilne podparcie dla stóp.

Stopnie kamienne (fot. E. Amarowicz).

Na szlaku turystycznym biegnącym z Wołosatego na Przełęcz Bukowską wyremontowano dziewięć przepustów dla zachowania bezpiecznego przejazdu samochodów Straży Parku i GOPR w czasie akcji ratunkowych. Od kilku lat, głównie dzięki środkom funduszu leśnego, jakość tej trasy jest poprawiana. Powstałe w wyniku uszkodzenia przepustów głębokie wyrwy w drodze stanowiły zagrożenie dla poruszających się po nich osób i pojazdów. W ramach przeprowadzonych prac odkopano i ponownie szczelnie posadowiono betonowe kręgi, tam gdzie było to konieczne wymieniono je na jednolite rury z tworzywa PCV. Odspojone przyczółki ponownie osadzono i obudowano kosztami kamiennymi, które umocniły wlot i wylot przepustów oraz bezpośrednio przylegający fragment korony drogi. Przeprowadzony remont umożliwi bezpieczne użytkowanie drogi i utrzymanie szlaku turystycznego w pełnej sprawności.

Wyremontowany przepust na szlaku z Wołosatego na Przełęcz Bukowską (fot. E. Amarowicz).

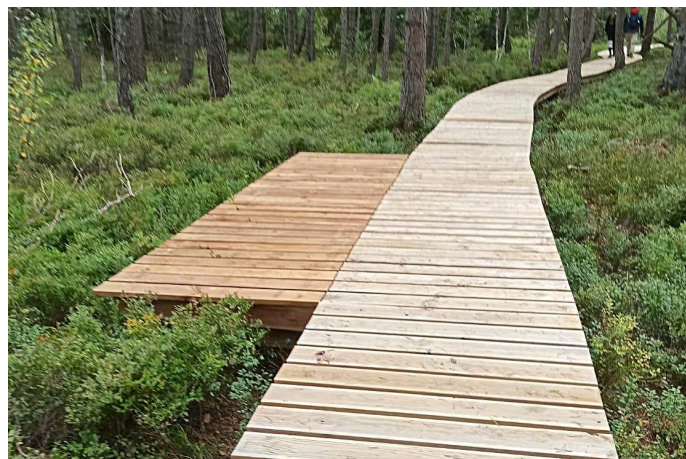
Dużym wyzwaniem logistycznym był I etap prac remontowych szlaku turystycznego z przełęczy Wyżnej na Połoninę Wetlińską. Jest to najczęściej odwiedzany szlak w Bieszczadzkim Parku Narodowym, dodatkowo pełniący niezwykle istotną rolę drogi ratowniczej dla Górskiego Ochotniczego Pogotowia Ratunkowego, trasy przeciwpożarowej oraz drogi umożliwiającej wyjazd pojazdów z zaopatrzeniem dla schroniska. Zakres prac wykonanych w 2022 r. objął przygotowanie podłoża, przez wyrównanie powierzchni na odcinku 1700 mb, przy szerokości 3,5 m, i wyprofilowanie powierzchni szlaku ze spadkiem 3% na zewnątrz szlaku. Umożliwi to odpływ wody poza obręb szlaku, dzięki czemu zapobiegnie erozji wgłębnej. Dalsze prace są planowane w roku 2023.

Ponadto kontynuowano prace wykonane w 2021 r. polegające na remoncie drewnianej kładki na torfowisku w Tarnawie Wyżnej, wykonano specjalne miejsca odpoczynku, pełniące dodatkowo funkcję mijanek. Realizacja działań przyczyniła się do wyeksponowania torfowisk oraz udostępnienia dla turystów torfowisk wysokich i ich okrajków z szuwarami i młakami, stanowiących jedno z najcenniejszych przyrodniczo obszarów Parku.

Ze środków funduszu leśnego dofinansowano działania mające na celu poprawę organizacji ruchu i bezpieczeństwa osób przebywających na terenie Parku, poprzez uzupełnienie i wymianę oznakowania szlaków turystycz-

nych, ścieżek przyrodniczych, rowerowych i szlaków konnych. Wykonano 2 słupy informacyjne z daszkiem na stopie fundamentowej z betonu, 5 sztuk słupów $\varnothing 12\text{cm}$ – drogowskazów, 27 sztuk tyczek $\varnothing 8-10\text{ cm}$ z oznaczeniem szlaku oraz zakupiono i zamontowano w terenie 45 sztuk drewnianych słupków do oznakowania ścieżki przyrodniczej „Połonina Caryńska”. Tyczki i słupy ustawione zostały głównie na nowo wyznaczonych odcinkach szlaków lub odcinkach o zmienionym przebiegu. W ramach tego działania zakupiono tablice ze zaktualizowaną mapą sieci szlaków. Szlaki i ścieżki przyrodnicze uzupełniono o nową infrastrukturę turystyczną: 15 ławostołów oraz 48 ławek drewnianych. Infrastruktura tego typu sprzyja rekreacji i wypoczynkowi na łonie natury, ponadto pozwala na kontrolowanie gromadzenia się turystów we wskazanych lokalizacjach, co ma wpływ na dalsze działania, takie jak sprzątanie czy zapewnienie dostępu do toalet. Łącznie na to działanie pozyskano i wykorzystano środki o wartości powyżej 85 tys. zł.

W celu ochrony rodzimej flory przeprowadzono zabiegi zwalczania nawłoci kanadyjskiej w obwodzie ochronnym Górny San oraz Tarnawa, na łącznej powierzchni 38,5 m². Ekspansywne nawłocie obcego pochodzenia w całej Polsce stanowią olbrzymi problem, gdyż są konkurencją dla rodzimej flory. Wkraczają zarówno na otwarte ekosystemy łąkowe jak też do łągów a nawet na obrzeża zwartych la-

Mijanka na kładce na torfowisku wysokim w Tarnawie Wyżnej (fot. Ł. Czarnik).

Kępa inwazyjnej nawłoci kanadyjskiej (fot. M. Suwała-Szydłowska).

sów. Dzięki dużej dynamice wzrostu skutecznie konkurują o światło i składniki odżywcze z rodzimymi gatunkami. Obecność nawłoci zmienia właściwości gleby, co sprawia, że w tzw. nawłociowiskach niemożliwe staje się odnowienie rodzimych gatunków, nawet małych drzew i krzewów. Zadanie polegało na ręcznym wykopaniu karp nawłoci, zebraniu ich, podsuszeniu, wywozie i utylizacji kłacza przez spalanie.

Ewelina Amarowicz

Remontowany szlak i droga dojazdowa do Schronu na Połoninie Wetlińskiej (fot. E. Amarowicz).

Taras widokowy przy Schronie na Połoninie Wetlińskiej (fot. E. Amarowicz).

XXVII edycja programu edukacyjnego BdPN dla przedszkolaków w wieku 5-6 lat pt.: „Kolorowe rozmowy z mieszkańcami naszej Ziemi”.

Celem tego programu jest inspirowanie dzieci do poznawania przyrody, odkrywania jej tajemnic i dbania o nią, a przede wszystkim uwrażliwiania na jej piękno. Zaprosiliśmy do udziału wszystkie bieszczadzkie przedszkola i klasy zerowe szkół podstawowych.

Z uwagi na modernizację Muzeum Przyrodniczego w Ustrzykach Dolnych, wizyta dzieci w Ośrodku nie była możliwa. Do dzieci trafił list od rysia Pędzelka i wilczka Noska, którzy zachęcali do odwiedzenia nowego internetowego panelu edukacyjnego „Wokół Kremenarosa. Odwiedź dzikie królestwo rysia, wilka i salamandry” oraz innych multimediów, a następnie stworzenia pocztówki z życzeniami dla dzikich bohaterów. Wszystkie prace zostały zaprezentowane w galerii na stronie internetowej Parku, z okazji Światowego Dnia Ziemi, a do uczestników programu rozdano pamiątkowe dyplomy i upominki.

Ewa Bujalska

Nagrody za udział w programie

Moje Bieszczady

W 2022 roku dobiegła końca 23 edycja programu edukacji ekologicznej „Moje Bieszczady” dla uczniów szkół podstawowych. Po dwóch latach pandemii przybyło uczestników programu. Przez cztery pory roku, z wykorzystaniem pakietów zadań, pracowało 319 uczniów z 18 szkół.

W ramach sprawozdania z realizacji pakietu jesiennego, zimowego i wiosennego otrzymaliśmy liczne prace plastyczne i zdjęcia wykonane przez uczniów, które zostały opublikowane na stronie www.bdpn.pl w zakładce Edukacja/Moje Bieszczady oraz na Facebooku. Za swoją pracę uczniowie zostali nagrodzeni książeczką „Kolorowe rozmowy z mieszkańcami naszej Ziemi”. Nauczyciele koordynujący pracę uczniów otrzymali książkę „Bieszczadzki Park Narodowy i Park Narodowy Połoniny - osobliwości przyrodnicze i kulturowe”. Ponadto grupy uczestniczące w programie „Moje Bieszczady” otrzymały zaświadczenie uprawniające do bezpłatnej wycieczki do Bieszczadzkiego Parku Narodowego.

We wrześniu 2022 r. rozpoczęła się kolejna – 24 edycja programu. Do udziału w niej zgłosiło się 269 uczniów z 18 szkół podstawowych. Wszyscy uczniowie otrzymali bezpłatne pakiety zadań na cztery pory roku, z którymi będą pracować w najbliższym otoczeniu szkoły i domu do końca roku szkolnego. Letni pakiet będą mogli dokończyć indywidualnie podczas wakacji. Poniżej prezentujemy wybrane prace plastyczne wykonane w ramach sprawozdania z pakietów. Pozostałe prace można zobaczyć na naszej stronie Internetowej. W roku 2023, w którym upływa 50 lat od utworzenia Parku, program „Moje Bieszczady” ma również swój jubileusz - we wrześniu rozpocznie się 25 edycja.

Beata Szary

Wiosenne kwiaty - SP w Bóbrce.

Bukiet kwiatów- SP w Bóbrce.

Sympatyczne języki - SP w Zahutyniu.

Program dla szkół podstawowych „Zachowamy piękno i walory przyrodnicze Bieszczadów”

W latach 2021-2022 odbyła się 29 edycja programu edukacyjnego dla szkół podstawowych pt. „Zachowamy piękno i walory przyrodnicze Bieszczadów”. Wzięto w niej udział 195 uczniów z 14 szkół podstawowych (z powiatów: rzeszowskiego, sanockiego, leskiego i bieszczadzkiego). Program realizowano od września 2021 r. do listopada 2022 r.

Uczniowie uczestniczyli w cyklu zajęć prowadzonych przez pracowników edukacyjnych BdPN. We wrześniu i październiku 2021 r. oraz maju i czerwcu 2022 r. odbyły się 1-2 dniowe zajęcia terenowe na wybranych ścieżkach przyrodniczych BdPN, z wykorzystaniem Terenowych Stacji Edukacji Ekologicznej w Wołosatem oraz Suchych Rzekach. Podczas zajęć uczniowie poznawali osobliwości przyrody nieożywionej, świata roślin i zwierząt oraz ślady kultury materialnej, zagrożenia przyrody oraz zabiegi ochrony czynnej stosowane w Parku. Korzystali z zeszytów ćwiczeń, które otrzymali na własność oraz licznych pomocy edukacyjnych. Uczestnicząc w zajęciach zbierali materiały potrzebne do opracowania folderu pt. „Z głową w górach”.

Podczas zajęć terenowych na Połoninie Caryńskiej
(fot. C. Ćwikowski)

Uczniowie z SP z Lutowisk poznają przyrodę Parku
(fot. M. Zawadzka).

Z nadesłanych projektów folderów jury, składające się z pracowników edukacyjnych BdPN, wyłoniło trzy najciekawsze. Pierwsze miejsce ex aequo zajęła Szkoła Podstawowa w Tarnawie Dolnej i Szkoła Podstawowa nr 8 w Sanoku, tym samym zdobywając tytuł Medialnego Ambadora BdPN, zaś trzecie miejsce przypadło Szkole Podstawowej w Lesku.

17 listopada 2022 r. w Ośrodku Edukacji Ekologicznej i Muzeum Przyrodniczym BdPN w Ustrzykach Dolnych odbyło się uroczyste zakończenie XXIX edycji programu edukacyjnego „Zachowamy piękno i walory przyrodnicze Bieszczadów”. Laureaci otrzymali certyfikaty Medialnego Ambadora Bieszczadzkiego Parku Narodowego wraz z nagrodami. Wszyscy uczestnicy mieli okazję sprawdzić

swoją wiedzę w trakcie rozwiązywania quizu o bieszczadzkiej przyrodzie. Uczestnikom programu wręczono zaświadczenia o jego ukończeniu oraz wydawnictwa BdPN. Wszystkie szkoły biorące udział w programie otrzymały zestawy wydawnictw edukacyjnych oraz „Kalendarz Przyrodniczy BdPN” na 2023 r. Wydarzenie uświetniły występy muzyczne młodzieży ze Szkoły Podstawowej w Lesku. Nagrodzone foldery zostaną wydane drukiem i przekazane do obiektów edukacyjnych BdPN i obiektów turystycznych na terenie Parku w sezonie turystycznym.

XXIX edycja programu odbyła się pod patronatem honorowym Podkarpackiego Kuratora Oświaty, a nagrody w konkursie sfinansował Bieszczadzki Park Narodowy.

Cezary Ćwikowski

Wręczenie nominacji na Ambadora BdPN
(fot. E. Bujalska).

Program „Człowiek i przyroda”

Bieszczadzki Park Narodowy od lat współpracuje z Liceum Ogólnokształcącym w Ustrzykach Dolnych w ramach programu edukacji ekologicznej „Człowiek i przyroda”. Dwudniowe warsztaty dla uczniów profilu biologiczno-chemicznego odbyły się 21-22 czerwca w TSEE w Wołosatem.

Zajęcia w dolinie Wołosatki poprowadzili pracownicy nauki Parku: Adam Szary i Marek Holly. Uczniowie poznawali różnorodność świata zwierząt i roślin, metody badań naukowych i ochrony przyrody. Mieli również wyjątkową okazję poznawać różnorodność fitocenozy w „kranie dolin” oraz sukcesję roślinności z dala od szlaków turystycznych.

Kolejna grupa licealistów odwiedziła Park 28 października. Zajęcia na ścieżce przyrodniczej „Połonina Caryńska” poprowadzili pracownicy Parku: Adam Szary i Beata Szary. Tym razem tematyka dotyczyła ekologii ekosystemów leśnych i połoninowych oraz sposobów ich ochrony.

W tym roku również uczniowie Bieszczadzkiego Zespołu Szkół Zawodowych uczestniczyli w programie „Człowiek i przyroda”. Zajęcia odbywały się w Ośrodku Edukacji Ekologicznej w Ustrzykach Dolnych, gdzie uczniowie wysłuchali wykładu na temat ochrony przyrody w Bieszczadach oraz zwiedzili nowe ekspozycje muzealne. Liczymy na kontynuację tej współpracy.

Beata Szary

Praca z mapą i kompasem (fot. G. Holly)

Zajęcia terenowe (fot. B. Szary)

Warsztaty dla nauczycieli oraz osób zajmujących się edukacją przyrodniczą

W dniach 20-21 maja 2022 r. w Terenowej Stacji Edukacji Ekologicznej BdPN w Suchych Rzekach odbyły się warsztaty dla nauczycieli oraz osób zajmujących się edukacją przyrodniczą.

Pierwszego dnia uczestnicy poznali historię, charakterystykę i znaczenie lasów bukowych o charakterze pierwotnym w Bieszczadzkim Parku Narodowym. Szkolenie terenowe w dolinie Tworylczyka prowadził dr inż. Stanisław Kucharzyk. Warto przypomnieć, że naturalne lasy na terenie Parku zostały wpisane 28 lipca 2021 roku na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO pod nazwą „Pradawne i pierwotne lasy bukowe Karpat i innych regionów Europy”. Następnego dnia odbyły się zajęcia nt.: „Poznawanie świata najbliższego - przyrodnicza edukacja dzieci”. Były to zajęcia praktyczne (terenowe i kameralne), które poprowadziła mgr inż. Magdalena Kuś z Magurskiego Parku Narodowego. W pięknych okolicznościach bieszczadzkiej przyrody poznawano ciekawe i angażujące zajęcia dla dzieci. Co ważne, prezentowane animacje, ćwiczenia i zadania, można wykonywać z powodzeniem nie tylko w parku narodowym, ale również w najbliższym otoczeniu np. szkoły. Uczestnicy zapoznali się ponadto z zapleczem edukacyjnym oraz nowymi programami edukacyjnymi realizowanymi w Bieszczadzkim i Magurskim Parku Narodowym. Parki narodowe pełnią bowiem ważną rolę w

Przyrodnicza edukacja dzieci (fot. E. Bujalska).

edukacji przyrodniczej, dlatego też zachęcamy do odwiedzania tych wyjątkowych miejsc na mapie Podkarpacia i wspólnego poznawania skarbów przyrody. Zachęcamy też do korzystania ze stacji edukacyjnych BdPN, gdzie przyroda jest „na wyciągnięcie ręki”.

Ewa Bujalska

W dolinie Tworylczyka (fot. E. Bujalska).

Szkolenia dla przewodników

W 2022 roku, przewodników planujących przedłużyć licencję BdPN, zaprosiliśmy na wyjątkową wędrówkę przez karpacką puszcę, tropem żubrów, wilków i niedźwiedzi.

Szkolenie na temat znaczenia bukowych lasów o charakterze pierwotnym w Bieszczadzkim Parku Narodowym odbyło się 7 maja w dolinie Tworylczyka. Uczestniczyło w nim 13 przewodników, których przez dawny leśny Rezerwat Przyrody „Puszcza Bieszczadzka nad Sanem” prowadził dr inż. Stanisław Kucharzyk, wicedyrektor Bieszczadzkiego Parku Narodowego, leśnik i botanik. Uczestnicy szkolenia mieli okazję podziwiać najcenniejsze i najbardziej pierwotne drzewostany bukowe i bukowo-jodłowe, w 2021 roku wpisane na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO. O niezwykłych bezkręgowcach związanych z lasami puszczańskimi opowiadał mgr Marek Holly, entomolog BdPN. Uczestnicy szkolenia mogli skorzystać z noclegu w TSEE w Suchych Rzekach.

Przewodnicy beskidzcy, ubiegający się o licencję na Bieszczadzki Park Narodowy, 14 maja uczestniczyli w cyklu 4 wykładów, który zakończony został testem podsumowującym zdobytą wiedzę. Wykłady poprowadzili: Stanisław Kucharzyk i Przemysław Wasiak (w-ce dyrektorzy BdPN), Adam Szary (adiunkt), Renata Sidor (spec. ds. udostępniania), Cezary Ćwikowski (starszy spec. ds. edukacji).

W dolinie Tworylczyka (fot. M. Zawadzka).

Pierwszy dzień szkolenia odbył się w Ośrodku Informacji i Edukacji Turystycznej w Lutowiskach. Kolejnego dnia uczestnicy szkolenia poznawali walory przyrodnicze i krajobrazowe Bieszczadzkiego Parku Narodowego na ścieżkach: „Ustrzyki Górne – Szeroki Wierch” oraz „Połonina Caryńska”. Zajęcia prowadził Adam Szary – botanik, pracownik naukowy BdPN. Licencję na obszar BdPN uzyskało 21 przewodników.

11 listopada to czas pamięci o tych, którzy polegli w obronie naszej niepodległości. Z tej okazji 13 listopada Bieszczadzki Park Narodowy we współpracy z Oddziałem Bieszczadzkiem PTTK w Ustrzykach Dolnych zorganizował spotkanie na cmentarzu Wielkiej Wojny w Bukowcu (ścieżka przyrodniczo-historyczna „W dolinie górnego Sanu”). Cmentarz został odnowiony w latach 2020-2021 przy współpracy z Bieszczadzkiem Oddziałem PTTK Ustrzyki Dolne. Przy wejściu na cmentarz znajduje się tablica informacyjna przybliżająca wydarzenia z I wojny światowej, która w tym roku została umieszczona na nowej konstrukcji drewnianej z zadaniem, która została dofinansowana ze środków WFOŚ i GW w Rzeszowie. Spotkanie i składanie kwiatów na cmentarzu poprzedziła msza św. w intencji śp. Adama Lenia, odprawiona w kościele w Tarnawie Niżnej. Nasz kolega, pracownik Parku i przewodnik beskidzki, co roku organizował wyjazdy z okazji Święta Niepodległości na zapomniane polskie cmentarze na Kresach. Przyczynił się również do odnowienia cmentarza w Bukowcu.

13 grudnia 2022 r. w Muzeum Przyrodniczym BdPN gościliśmy grupę przewodników z Oddziału Bieszczadzkiego PTTK w Ustrzykach Dolnych. Podczas spotkania dyrektor dr Ryszard Prędko opowiedział o zrealizowanych w ostatnim czasie inwestycjach na terenie Parku oraz o modernizacji Ośrodka Edukacji Ekologicznej i Muzeum Przyrodniczego w Ustrzykach Dolnych. W trakcie spotkania był czas na pytania, odpowiedzi i dyskusje, a także zwiedzanie nowych ekspozycji muzealnych.

Zajęcia w buczynie wpisanej na listę UNESCO (fot. M. Zawadzka).

Serdecznie dziękujemy przewodnikom za miłą atmosferę i zainteresowanie tym, co dzieje się w Parku. Liczymy na dalszą owocną współpracę w zakresie rozwoju turystyki górskiej z poszanowaniem bieszczadzkiej przyrody. Zapraszamy również do odwiedzania Muzeum z grupami turystycznymi.

Beata Szary

Na cmentarzu w Bukowcu (fot. G. Holly).

Test podsumowujący wiedzę (fot. C. Ćwikowski).

Zwiedzanie ekspozycji na I piętrze (fot. E. Bujalska).

Zajęcia terenowe na Połoninie Caryńskiej (fot. B. Szary).

Zwiedzanie ekspozycji muzealnych (fot. E. Bujalska).

Szkolenie dla pszczelarzy ze Stowarzyszenia „Euro-San”

3 grudnia gościliśmy pszczelarzy, którzy uczestniczyli w szkoleniu rolnośrodowiskowym.

Prowadzący, adiunkt BdPN - Adam Szary, omówił bioróżnorodność krainy dolin w aspekcie kilkunastuletniej gospodarki człowieka. Przedstawił bogaty system wzajemnych relacji między gatunkami i ich powiązań z człowiekiem. Wskazał przy tym na ekologiczne aspekty tradycyjnej gospodarki w „krajnie dolin”, ze szczególnym uwzględnieniem rolnictwa, pasterstwa i pszczelarstwa. Podkreślił rolę dziko rosnących gatunków roślin dla życia pszczół i innych owadów. Omówił zabiegi ochrony aktywnej i ich wpływ na kształtowanie się całych fitocenoz, jak też na ochronę kluczowych gatunków roślin. Szkolenie odbyło się w Ośrodku Edukacji Ekologicznej BdPN w Ustrzykach Dolnych. W programie szkolenia było również zwiedzanie Muzeum Przyrodniczego, ze szczególnym uwzględnieniem wystawy historycznej prezentującej relacje człowiek-przyroda oraz fragmentu wystawy dotyczącej przyrody „krajnie dolin”.

Beata Szary

Prezent dla BdPN – budka dla owadów (fot. Stowarzyszenie „Euro-San”)

Prelekcja dla pszczelarzy (fot. Stowarzyszenie „Euro-San”)

„Zostań tropicielem bieszczadzkiej przyrody”

„Zostań tropicielem bieszczadzkiej przyrody” to cykl zajęć edukacyjnych, które organizowane były w Bieszczadzkim Parku Narodowym w okresie ferii zimowych.

Oferta skierowana do grup rodzinnych cieszyła się sporym zainteresowaniem, zarówno wśród dzieci jak i dorosłych. W trakcie zajęć terenowych mali tropiciele wraz z opiekunami podglądali zimujące w Bieszczadach ptaki, tropili zwierzęta na śniegu i odkrywali ślady bieszczadzkiej historii na cmentarzu w Wołosatem. Zimowa wycieczka zawsze kończyła się wizytą w Zachowawczej Hodowli Konia Huculskiego, bo przecież nie ma lepszej pamiątki z Bieszczadów, niż pogłaskanie przyjacielsko parskającego i zawsze głodnego hucułka...

Magdalena Zawadzka

Jak bezpiecznie wędrować po BdPN (fot. E. Bujalska).

Spotkanie z Parkowymi hucułami (fot. E. Bujalska).

„Gest dla Ziemi”

22 kwietnia, z okazji Światowego Dnia Ziemi, zorganizowaliśmy po raz kolejny akcję pn. GEST DLA ZIEMI. Akcja miała wymiar lokalny, ale dzięki internetowym oznaczeniom działań hasztagiem #gestdlaziemizbdpn również zasięg ogólnopolski.

Uczniowie z Lutowisk prezentują hasło Akcji (fot. E. Bujalska).

Do naszego lokalnego gestu dla Ziemi przyłączyła się w tym roku Szkoła Podstawowa w Lutowiskach wraz z dziećmi z Ukrainy, które przebywały w tym czasie w Ustrzykach Górnych. Młodzież razem z pracownikami BdPN wyruszyła na sprzątnięcie cmentarza w Wołosatem oraz odcinka szlaku z Wołosatego na Przełęcz Bukowską. Nagrodą za zaangażowanie był ciepły poczęstunek przy ognisku oraz wizyta w Zachowawczej Hodowli Konia Huculskiego w Wołosatem. Pogoda dopisała, chęci dzieci również, a najbardziej skorzystała przyroda. Pamiętajmy - mały gest ma wielkie znaczenie, a „gest dla Ziemi” można wykonywać przez cały rok!

Magdalena Zawadzka

Dzieci z Ukrainy sprzątają szlak (fot. E. Bujalska).

„Bezpieczny szlak”

Trzeciego lipca pracownicy BdPN – edukatorzy oraz Straż Parku – uczestniczyli w akcji pt. „Bezpieczny szlak”.

Bezpieczny wypoczynek w naszym regionie promowali również: Bieszczadzka Grupa GOPR, Komenda Powiatowa Policji z Leska, Bieszczadzki Oddział Straży Granicznej oraz Nadleśnictwo Cisna. Turyści dopisali i chętnie podchodzili zarówno do parkowego edukacyjnego namiotu, jak i do sąsiednich. Dzieci i dorośli mieli możliwość obejrzeć sprzęt ratowniczy, quady, motocykle i samochody terenowe oraz konie „niemechaniczne” Straży Granicznej. Kolejne spotkanie odbyło się w październiku (28.10.) w Schronie turystycznym na Połoninie Wetlińskiej. Piękna pogoda zachęciła do górskiej wędrówki wielu turystów, a wśród nich uczniów z zaprzyjaźnionej Szkoły Podstawowej w Lutowiskach, którzy byli doskonale przygotowani do wyprawy, o czym opowiadali podczas naszej akcji!

Ewa Bujalska

Stoisko edukacyjne BdPN na Przetęczy Wyżnej (fot. E. Bujalska).

Bezpieczny szlak - spotkanie w Chatce Puchatka (fot. M. Zawadzka).

Zajęcia dla dzieci z Ukrainy

„Kiedy śmieje się dziecko, śmieje się cały świat” - Janusz Korczak

Tragiczne wydarzenia w Ukrainie spowodowały, że w okresie wiosennym, w kilku ośrodkach noclegowych na terenie BdpN i w jego sąsiedztwie, przebywały liczne grupy ukraińskich dzieci z mamami oraz podopieczni z Domu Dziecka „Arka” z Pionierska k. Mariupola.

W ramach pomocy Bieszczadzki Park Narodowy kilkakrotnie zorganizował plenerowe zajęcia edukacyjne dla dzieci, z gościem specjalnym - rysiem Pędzelkiem. Zajęcia odbywały się w otoczeniu Terenowej Stacji Edukacji Ekologicznej w Wołosatem, w oparciu o ogród edukacyjny oraz ścieżkę historyczno-przyrodniczą „Wołosate-Tarnica”. Każde zajęcia kończyły się wizytą w stadninie i głaskaniem kudłatych hucutów.

Dzieci zaangażowane zostały również w akcję „Gest dla Ziemi” zorganizowaną z okazji Światowego Dnia Ziemi, 21 kwietnia 2022 roku, w ramach której, wraz z młodzieżą ze Szkoły Podstawowej w Lutowiskach, sprzątały śmieci i usuwały stare znicze na cmentarzu w Wołosatem. W tłumaczeniu na język ukraiński i nawiązaniu wzajemnego kontaktu z rodzinami pomagała nam doc. Oksana Maryskeych z Instytutu Ekologii Karpat NAN Ukrainy ze Lwowa, za co serdecznie dziękujemy. Nie spodziewaliśmy się, że nasza współpraca pomiędzy instytucjami zapisze też i taki rozdział w historii...

Magdalena Zawadzka

Mieszkańcy oczka wodnego (fot. E. Bujalska).

Z wizytą w stadninie hucutów (fot. E. Bujalska).

Słów kilka o BdpN (fot. E. Bujalska).

Urodziny Bieszczadzkiego Parku Narodowego

Bieszczadzki Park Narodowy został utworzony 4 sierpnia 1973 roku, w 2022 roku obchodził więc swoje 49. urodziny. Z tej okazji, 6 sierpnia, BdPN zorganizował urodzinową imprezę przy Terenowej Stacji Edukacji Ekologicznej w Wołosatem.

Uczestnicy wydarzenia wzięli udział w grach i zabawach przyrodniczych animowanych przez pracowników edukacji ekologicznej BdPN oraz poznali osobiście rysia Pędzelka - parkową maskotkę. Była również możliwość przejażdżki na koniach huculskich. W zajęciach edukacyjnych uczestniczyli też Ambasadorzy BdPN - laureaci konkursu edukacyjnego dla szkół podstawowych – uczniowie szkół w Zagórzcu, Zahutyńcu i Tarnawie Dolnej. Obok namiotu edukacyjnego zagościł Park Gwiazdowego Nieba "Bieszczady" z warsztatami astronomicznymi. Przez teleskop oglądano detale tarczy słońca, ponadto można było zobaczyć jedną z najjaśniejszych gwiazd - Syriusza. Imprezę uświetnił występ harcerskiego zespołu wokalnoinstrumentalnego Wołosatki, który zaprosił uczestników do wspólnego śpiewania piosenek turystycznych. Ponadto gościem Parku było Polskie Radio Rzeszów z letnią audycją „Radio Biwak”. Dziennikarze Radia rozmawiali z pracownikami Parku o bezpieczeństwie w górach, wyborze szlaków

Urodziny BdPN w Wołosatem (fot. E. Bujalska).

turystycznych na wakacyjne wędrowki oraz o walorach przyrodniczych i kulturowych tego wyjątkowego obszaru.

Do zobaczenia w przyszłym roku na jubileuszowych 50. urodzinach Bieszczadzkiego Parku Narodowego!

Cezary Ćwikowski

Ryś Pędzelek zdobywa nowych przyjaciół (fot. E. Bujalska).

Z odwiedzinami w dzikim królestwie ryśia Pędzelka

26 sierpnia w Muzeum Przyrodniczym BdPN w Ustrzykach Dolnych czekał na małych gości ryś Pędzelek. Oprowadzał rodziny z dziećmi po swoim dzikim królestwie, czyli specjalnym sektorze dla dzieci. Oprócz turystów przyszły również dzieci z przedszkoli w Ustrzykach Dolnych.

Dzieci z entuzjazmem uczestniczyły w zabawach, grach i układankach zdobywając wiedzę przyrodniczą. Był też czas na pamiątkowe zdjęcia z głównym bohaterem. Następnie w salce obok odbywały się zajęcia edukacyjne i pogadanki dotyczące bezpiecznego i odpowiedzialnego wędrowania po górach. Maluchy z ustrzyckich przedszkoli miały również okazję zwiedzić całe Muzeum Przyrodnicze. Było dziko!

Ewa Bujalska

Gry i zabawy w strefie dla dzieci (fot. E. Bujalska).

Pamiątkowe zdjęcie w Muzeum BdPN (fot. E. Bujalska).

Mikołajki w BdPN

6 grudnia to dzień wyjątkowy, pełen niespodzianek i prezentów znalezionych pod poduszką, a także św. Mikołaj, którego przez okno niecierpliwie wypatrują dzieci. Tego dnia, wszystkie dzieci, które odwiedziły Muzeum Przyrodnicze BdPN, wypatrzyły nie tylko św. Mikołaja, ale także rysia Pędzelka!

Oj, działo się! To były niezwykle Mikołajki w BdPN. Rozpoczęły się bardzo kreatywnie, bo artystycznymi warsztatami z tworzenia świątecznych dekoracji. Nad dziecięcym rękodziełem czuwała pani Marysia Czapor, która zdradzała tajniki białego koloru i magii naturalnych drewnianych ozdób. Po muzealnych ekspozycjach rys Pędzelka oprowadzał św. Mikołaj, który słodkościami w swoim worku częstował wszystkich turystów zwiedzających wystawy. Na dodatek tworzyliśmy kolorowy łańcuch dobrych życzeń, a dzięki wizycie młodzieży z Erasmusa, pojawiły się życzenia także w języku włoskim, serbskim, litewskim i angielskim. Każdy turysta odwiedzający muzeum mógł dołączyć swoje ogniwo z życzeniami do międzynarodowego łańcucha. Jednym słowem to były kolorowe, wzruszające i dzikie Mikołajki! Niech te wszystkie życzenia spełnią się w 2023 roku!

Magdalena Zawadzka

Zwiedzanie ekspozycji z rysiem Pędzelkiem (fot. E. Bujalska).

Dzieci wykonują ozdoby świąteczne (fot. E. Bujalska).

Internetowy panel edukacyjny

W lutym 2022 roku, na stronie internetowej BdPN, udostępniliśmy nowy internetowy panel edukacyjny pn. „Wokół Kremenarosa – odwiedź dzikie królestwo rysia, wilka i salamandry”.

Panel skierowany jest do szerokiej grupy odbiorców, zaczynając od dzieci, które uczą się przyrody za pomocą edukacyjnych puzzli, kolorowanek i quizów, poprzez młodzież i dorosłych, którzy dzięki „wirtualnym spacerom” odkryją polsko-słowackie pogranicze Bieszczadów. W panelu, w przyjemny i lekki sposób, zaprezentowane jest dziedzictwo przyrodnicze i kulturowe Bieszczadzkiego Parku Narodowego i sąsiadującego z nim Parku Narodowego „Połoniny” na Słowacji. Znajdziemy tu podstawowe zasady zwiedzania obu parków narodowych, odkryjemy dzikich mieszkańców karpackiej puszczy, poznamy ich zachowania i głosy, a także nauczymy się ich nazw w 3 językach. Dzięki zaprezentowanym atrakcjom turystycznym zaplanujemy wycieczki do najciekawszych przyrodniczo, kulturowo i widokowo miejsc w parkach, a poprzez podcasty i filmy przyrodnicze dowiemy się o akcjach edukacyjnych, wydarzeniach i ciekawostkach przyrodniczych w tych chronionych obszarach. Przystosowany do urządzeń mobilnych panel wykonany został w 3 wersjach językowych: polskiej, słowackiej i angielskiej, w ramach realizacji mikroprojektu polsko-słowackiego: „U źródeł rzek pogranicza polsko-słowackiego – człowiek, przyroda i kultura”.

Magdalena Zawadzka

Panoramy sferyczne z panelu

Współpraca z Biblioteką w Ustrzykach Dolnych

W ramach współpracy Bieszczadzkiego Parku Narodowego z Powiatową i Miejską Biblioteką Publiczną w Ustrzykach Dolnych uczestniczyliśmy w kilku spotkaniach edukacyjnych promując Park i dziką przyrodę.

24. lutego uczestniczyliśmy w spotkaniu z dziećmi w Powiatowej i Miejskiej Bibliotece Publicznej w Ustrzykach Dolnych, zamykając tym samym cykl zajęć „Ferie w bibliotece”. Dzieci wysłuchały krótkiej pogadanki o przyrodzie BdPN i zasadach bezpiecznej wędrowki po górach. Pojawił się również gość specjalny - ryś Pędzelek, który rozdawał odblaski i pozował do zdjęć.

31. maja, w Bibliotece, odbyło się spotkanie z grupą ustrzyckich seniorów. Po krótkiej pogadance o Parku odbyła się prezentacja diaporamy pt. „Bieszczadzki Park Narodowy. Zapiski z bukowego pamiętnika” autorstwa Grzegorza Leśniewskiego.

W dniu 18 listopada odbyło się spotkanie z uczestnikami Konkursu Plastyczno-Fotograficznego „Góry – moja pasja” i bibliotekarzami z powiatu łańcuckiego. Uczestnicy wydarzenia obejrżeli diaporamę przyrodniczą pt. „Bieszczadzki Park Narodowy” oraz zwiedzili Muzeum Przyrodnicze BdPN.

Ewa Bujalska, Beata Szary

Spotkanie z rysiem Pędzelkiem (fot. E. Bujalska).

Spotkanie z seniorami (fot. E. Bujalska).

Prezentacja diaporamy BdPN (fot. W. Domiszewski).

„Noc sów”

Noc sów to ogólnopolskie wydarzenie edukacyjne poświęcone tym tajemniczym ptakom. Bieszczadzki Park Narodowy, we współpracy z Nadleśnictwem Lutowiska i Stuposiany, 17 i 24 marca 2022 r., w Ośrodku Informacji i Edukacji Turystycznej BdPN w Lutowiskach, zorganizował cykl wykładów dla uczniów ze szkół podstawowych z Lutowisk, Czarnej i Polany.

W czasie prelekcji dzieci poznały gatunki sów występujące w naszym kraju oraz odkrywały tajniki ich życia. Te tajemnicze ptaki, najczęściej schowane w mroku nocy, starej dziupli albo na strychu, z bliska zaskakują urodą. Oglądając muzealne eksponaty uczestnicy spotkania mogli się o tym przekonać na własne oczy. Po prelekcji przyszedł czas na sprawdzenie nabytej wiedzy – quiz o sowach. Nauka „nie poszła w las”, uczniowie i uczennice poprawnie rozwiązali test, za co otrzymali pamiątkowe dyplomy i upominki oraz nagrody dla szkół - atlasy ptaków.

Ewa Bujalska

Uczniowie ze Szkoły Podstawowej w Czarnej (fot. E. Bujalska).

Uczestnicy spotkania zachwycają się płomykówką (fot. E. Bujalska).

Dzień dziecka w Lutowiskach

3. czerwca Zespół Szkół w Lutowiskach zorganizował imprezę z okazji Dnia Dziecka. Zielony namiot edukacyjny Bieszczadzkiego Parku Narodowego przyciągnął wielu uczestników imprezy.

Pamiątkowe zdjęcie z rysiem Pędzelkiem (fot. E. Bujalska).

Dla wszystkich dzieci, uczestniczących w tym dniu w wydarzeniu, przygotowaliśmy przyrodnicze rebusy, gry i zabawy edukacyjne. Jednak dziecięce serca i uśmiechy skradł sympatyczny ryś Pędzelek, który cierpliwie pozował do wielu pamiątkowych zdjęć. Było kolorowo, energetycznie i radośnie! Drogie dzieciaki, życzymy Wam codziennego uśmiechu na twarzy, zdrowia i serca otwartego na dziką bieszczadzką przyrodę. Do zobaczenia na szlaku!

Magdalena Zawadzka

Dzień Dziecka z Bieszczadzki Park Narodowy w Lutowiskach

03.06.2022 r. (piątek)
Godz: 9.00-11.00.

Poznaj florę wiosenną bieszczadzkich lasów.

Zielony namiot BdPN będzie stał na boisku, za budynkiem Zespołu Szkół w Lutowiskach.

Spotkaj się z Rysiem Pędzelkiem i zrób sobie pamiątkowe zdjęcie.

Zagadki i quizy przyrodnicze z nagrodami.

Przyjdź do nas! Będzie dziko!

„Tropem Wilczym. Bieg Pamięci Żołnierzy Wyklętych”

10 lipca 2022 r. namiot edukacyjny BdPN towarzyszył sportowemu wydarzeniu „Tropem Wilczym. Bieg Pamięci Żołnierzy Wyklętych”, którego organizatorem było Starostwo Powiatowe w Ustrzykach Dolnych.

Zorganizowane przez nas stanowisko informacyjno-edukacyjne cieszyło się dużym zainteresowaniem, zarówno uczestników biegu jak i kibiców. Jak zawsze prowadziliśmy zabawy przyrodnicze, udzielaliśmy informacji o Parku i rozdawaliśmy drobne wydawnictwa i gadżety. W sąsiedztwie swoje namioty miały: Nadleśnictwo Ustrzyki Dolne, Komenda Powiatowa Policji w Ustrzykach Dolnych oraz 3. Podkarpacka Brygada Obrony Terytorialnej z Sannoka.

Magdalena Zawadzka

Namiot edukacyjny (fot. B. Szary).

Materiały edukacyjne BdPN.

Pozostałe działania edukacyjne poza Parkiem

W ramach działań pt. „Ferie z BdPN” dwukrotnie (19.02 i 23.02) odbyły się wykłady w Zwierzyniu k. Uherzec Mineralnych, dla wypoczywających tam dzieci z „Zespołu Folklorystycznego Roztocze”. Feriowicze, pełni energii i uśmiechu, z radością rozwiązywali zagadki, zadawali ciekawe pytania i dzielili się swoimi turystycznymi wspomnieniami.

15. czerwca odwiedziliśmy dzieci w Żłobku Miejskim w Ustrzykach Dolnych. Maluchy z dużym zainteresowaniem wysłuchały krótkiej prelekcji o Bieszczadzkiem PN i zasadach jego zwiedzania. Odkrywały ciekawostki dotyczące życia rysia i innych dzikich mieszkańców Parku. Poznawały tropy zwierząt i wsłuchiwały się z przejęciem w odgłosy: rysia, wilków, jeleni i żubrów. Na koniec wysłuchały fragmentu słuchowiska "Przygoda Wielka Rysia Pędzelka". Uczestników spotkania obdarowaliśmy książeczkami o przygodach rysia Pędzelka, odbłaskami i kolorowankami.

22-23. października w Polańczyku odbył się „IV BIESZCZADZKI WEEKEND BIEGOWY RYSIA 2022”. Ta sportowa impreza ma na celu propagowanie zdrowego stylu życia oraz aktywnego spędzania wolnego czasu, poprzez promowanie biegów. Nasza kostiumowa Parkowa maskotka - ryś Pędzelka - był rozchwytywany, gdyż każdy uczestnik biegu chciał mieć z nim zdjęcie.

Ewa Bujalska

Ferie z BdPN w Zwierzyniu (fot. M. Zawadzka).

Dzień Rysia w Żłobku Miejskim (fot. E. Bujalska).

Bieszczadzki Weekend Biegowy Rysia (fot. E. Bujalska).

BdPN na „Wizjach Natury”

Bieszczadzki Park Narodowy od kilkunastu lat współpracuje ze Związkiem Polskich Fotografów Przyrody przy organizacji ogólnopolskich konkursów fotograficznych i wystaw pokonkursowych oraz plenerów fotograficznych. Łączy nas wiele, w tym szczególnie zamiłowanie do piękna przyrody i fotografii. Dużym dla nas wsparciem w zakresie ochrony przyrody jest promowane przez ZPFP etyczne podejście do fotografii przyrodniczej, zgodnie z podstawową zasadą: „Po pierwsze nie szkodzić”.

Dziś trudno sobie wyobrazić wyprawę do Parku bez aparatu fotograficznego. Zdjęcia stały się nieodłącznym elementem współczesności. Robienie zdjęć bezmyślnie, bez liczenia się z ewentualnymi szkodami w przyrodzie, tylko dla zdobycia polubień w mediach społecznościowych, stanowi nowe zagrożenie. Można więc zadać sobie pytanie, czy w tej rzeczywistości fotografia może pełnić swoją funkcję – poruszyć, zachwycić, oczarować? Owszem, tak, jeśli wykonuje ją osoba, którą świat rzeczywiście jest w stanie poruszyć i oczarować. Dlatego tak ważne jest uwrażliwianie na piękno, bo ono kształtuje naszą osobowość i wrażliwość na otaczający nas świat. To, w jaki sposób się fotografuje, musi być częścią moralnej postawy. Wówczas fotografowanie przyrody będzie odbywać się z jej poszanowaniem, a dzięki zdjęciom takich ludzi możemy patrzeć na świat ich oczyma – to znaczy nieobojętni. Jest wtedy szansa, że inni również zaczną dostrzegać piękno przyrody wokół siebie, a w konsekwencji zachowają je dla przyszłych pokoleń.

Pielęgnując tę ideę miło nam było uczestniczyć w Izabelinie, w dn. 19-20. listopada, w organizowanym przez Związek XVIII Międzynarodowym Festiwalu Fotografii Przyrodniczej „Wizje Natury 2022”. W programie zaplanowano prezentację o przyrodzie Bieszczadzkiego Parku Narodowego autorstwa Roberta Neumanna (From the Sky) i Tomasza Demko (BdPN), opracowaną przez Joannę Antosik-Żołądek. Prezentacja stała się okazją do zwrócenia uwagi na najcenniejsze walory przyrodnicze Parku, które każdego roku podziwiają setki tysięcy turystów. Kończące film przesłanie powinno dać wszystkim do zrozumienia, że z chwilą przekroczenia granic Parku wchodzimy do osobliwego domu dzikiej przyrody, gdzie jesteśmy tylko gośćmi, a jego przetrwanie zależy w dużej mierze od nas samych.

Grażyna Holly

Sobota	19 listopada
10:00	Uroczyste otwarcie Festiwalu
10:10	Kampinoski Park Narodowy - prezentacja
10:30	Michał Piekarski i Artur Jurkowski „Charakter Doliny Górnej Wisły”
11:05	Grzegorz Bobrowicz „Szepty Natury”
12:00	Artur Stankiewicz „Puls Afrykańskiej Przyrody”
12:35	Słowiński Park Narodowy - prezentacja
12:55	Hubert Gajda - prezentacja Firmy
13:20	Okręg Podlaski ZPFP - prezentacja
13:40	Przerwa obiadowa
15:10	Fotograf Roku 2022 ZPFP - finał Konkursu
16:00	Konkurs Pokazów Multimedialnych Wizje Natury 2022
17:30	Zakończenie pierwszego dnia Festiwalu
Niedziela	20 listopada
10:00	Tomasz Wilk „W poszukiwaniu idealnego zdjęcia - nieporadnik dla średnio zaawansowanych”
10:35	Park Narodowy Gór Stołowych - prezentacja
10:50	Andrzej Waszczuk „Warmia”
11:25	Patona - prezentacja Firmy
11:40	Małgorzata Książkiewicz „Zatrzymane sny”
13:00	Krzysztof Wojciechowski „Świat bobrów i gatunki żyjące w bobrzyczych biotopach”
13:35	Bieszczadzki Park Narodowy - prezentacja
13:50	Marina Cano - gość specjalny
14:40	Ogłoszenie wyników Konkursu Dzikie Piękne Polskie
15:00	Ogłoszenie wyników Konkursu Pokazów Multimedialnych Wizje Natury 2022
15:40	Zakończenie Festiwalu

Program Festiwalu

Sala widowiskowa w Centrum Kultury Izabelin (fot. P. Joško).

Warsztaty muzealne w Parku Narodowym „Ujście Warty”

W maju 2022 roku, w nowym Ośrodku Edukacyjno-Muzealnym w Słońsku, odbyły się warsztaty muzealne pod tytułem „Nowoczesne technologie w edukacji przyrodniczej na terenie polskich parków narodowych”. Uczestniczyli w nich pracownicy wszystkich parków narodowych zajmujący się edukacją ekologiczną i działalnością wystawienniczą.

Przedstawiciele kilku parków podzielili się doświadczeniami z modernizacji lub budowy nowych ośrodków edukacyjnych i muzeów. Wśród nich zaprezentowano koncepcję i relacje z przebiegu robót przy modernizacji Ośrodka Edukacji Ekologicznej wraz z Muzeum Przyrodniczym BdPN w Ustrzykach Dolnych. Stworzenie nowej wystawy muzealnej lub modernizacja istniejących obiektów to wielkie wyzwanie, pociągające dziś za sobą ogromne koszty, niemożliwe do zrealizowania przez park narodowy bez środków zewnętrznych. W przypadku naszego Parku zaprezentowano realizację trzech inwestycji. Dwie z nich ukończono w ostatnich latach, a mianowicie: Terenową Stację Edukacji Ekologicznej w Wołosatym (dofinansowaną ze środków NFOŚiGW – środki krajowe) i Terenową Stację Edukacji Ekologicznej BdPN w Suchych Rzekach (dofinansowaną ze środków unijnych). Trzecia jest w trakcie realizacji - Ośrodek Edukacji Ekologicznej wraz z Muzeum Przyrodniczym BdPN w Ustrzykach Dolnych (dofinansowany ze środków NFOŚiGW).

Podczas modernizacji starych obiektów muzealnych trudność sprawia dostosowanie wystaw do istniejących warunków (np. Bieszczadzki PN, Gorczański PN, PN Górze Stołowych), zwłaszcza jeśli obiekt jest zabytkiem (jak w przypadku Karkonoskiego PN). Znacznie większe możliwości

otwiera budowa zupełnie nowego budynku, którego projekt uwzględnia wszystkie funkcjonalne przestrzenie, w tym przede wszystkim ekspozycje muzealne (PN Ujście Warty).

W spotkaniu uczestniczyli przedstawiciele firmy Multimedia Art Education, którzy odpowiadali za część wystawienniczą Ośrodka Edukacyjno-Muzealnego Parku Narodowego „Ujście Warty” oraz firma TRIAS AVI, główny wykonawca robót wewnętrznych, również w Bieszczadzki PN. Wymiana doświadczeń w zakresie rozwiązań technicznych i dydaktycznych była bardzo owocna.

Przykładem mogą być modele roślin, które w wykonaniu plastyków okazują się znacznie trwalsze, niż liofilizowane eksponaty zaczerpnięte z natury (te ostatnie okazały się bardzo kruche i łatwo się odbarwiają). Z kolei stawianie wyłącznie na ekspozycje multimedialne przynosi wiele problemów w przypadku wystąpienia technicznych awarii.

Wszystkie nowe wystawy muzealne sięgają dziś po nowoczesne formy prezentacji, które pozwalają odtworzyć naturę w jej iluzorycznym wymiarze. Doskonałym tego przykładem może być ekspozycja w Słońsku, gdzie bardzo realistycznie oddano wrażenia z multimedialnego lotu balonem lub przepłynięcia łódką w miejsca niedostępne dla zwiedzających. Nowoczesne techniki pozwalają skorzystać z interaktywnych aplikacji, maszyn edukacyjnych, stanowisk odsłuchowych, gier i makiet, a nawet poczuć efekt kroczenia przez torfowisko. Korzystając z aplikacji można też lepiej zaplanować zwiedzanie Parku w wymiarze realnym. Naturalnych eksponatów, które do niedawna w muzeach przeważały, było niewiele - np. jaja, gniazda czy

miała charakteru kolekcjonerskiego, lecz związana będzie ze zwierzętami pochodzącymi z wypadków losowych i dotyczyć gatunków rzadkich oraz ważnych ze względów edukacyjnych. Główną formę prezentacji przyrody natomiast coraz częściej przejmować będą wyszukane techniki wizualizacji, z bogatym dodatkiem innych bodźców zmysłowych, działających na węch, słuch czy dotyk.

Na podstawie przeprowadzonej wcześniej ankiety dowiedzieliśmy się również czegoś o sobie, czyli o pracownikach edukacyjnych w polskich parkach narodowych. Okazuje się, że statystyczny edukator w parku narodowym to kobieta w wieku 45-55 lat, z ok. 20-letnim stażem pracy i wykształceniem przyrodniczym, której pasje pozazawodowe związane są również z przyrodą. Pokazuje to, że w parkach narodowych pracują ludzie z pasją przyrodniczą, co szczególnie w zakresie edukacji ekologicznej jest niezwykle ważne i daje nadzieję, że swoimi pasjami mogą oni skutecznie zarażać dzieci i młodzież.

Warsztaty dały możliwość wymiany poglądów i doświadczeń w zakresie nowoczesnej edukacji przyrodniczej. Stworzyły szansę przeglądowego zapoznania się z nowymi trendami i technologiami w muzealnictwie. Nie bez znaczenia była też okazja do większej integracji pracowników edukacji ze wszystkich polskich parków narodowych.

Beata Szary

fotografie: B. Szary, G. Holly

utrwalone w odlewach tropy ptaków. Warto zaznaczyć, że autorzy wystawy całkowicie zrezygnowali z wypchanych okazów zwierząt (dermatoplastów). Bóbr, jako jedyne zwierzę na ekspozycji, wykonany został z żywicy. Ekspozycję ożywiły natomiast akwaria z krajowymi gatunkami ryb.

Społeczeństwo staje się coraz bardziej wrażliwe na los zwierząt. Czy w związku z tym dermatoplasty odchodzą już do lamusa? Zdania na ten temat były podzielone. Na pewno pozyskiwanie zwierząt w celu ich eksponowania nie znajduje dziś akceptacji czy racjonalnego uzasadnienia. Dlatego ekspozycje tradycyjne uzupełniane są licznymi elementami multimedialnymi, interaktywnymi i eksponatami wykonanymi np. z żywicy czy drewna. Dopóki jednak sztuczne eksponaty zwierząt nie będą do złudzenia przypominały żywych, a koszt ich wykonania nie znajdzie się w zasięgu muzeów, dermatoplasty będą nadal spełniały swą funkcję w muzeach przyrodniczych. Niemniej ich obecność nie będzie już

Jubileuszowy kalendarz przyrodniczy Bieszczadzkiego Parku Narodowego na 2023 r.

Z okazji 50-lecia utworzenia Bieszczadzkiego Parku Narodowego wydany został kalendarz przyrodniczy. Na jego kartach przedstawiono piękno unikalnej przyrody Parku - krajobrazy gór i krainy dolin, duże drapieżniki i zbiorowiska roślinne, wzbogacone opisami nawiązującymi do prezentowanych fotografii i pór roku. Na odwrocie okładki znalazła się krótka charakterystyka Parku. Możemy się z niej dowiedzieć kiedy powstał Park, jaką ma powierzchnię, jakie walory przyrodnicze chroni, a także jakie obiekty edukacyjne i turystyczne zostały udostępnione w ostatnich latach do użytkowania. Kalendarz wydano w formacie B-2.

Cezary Ćwikowski

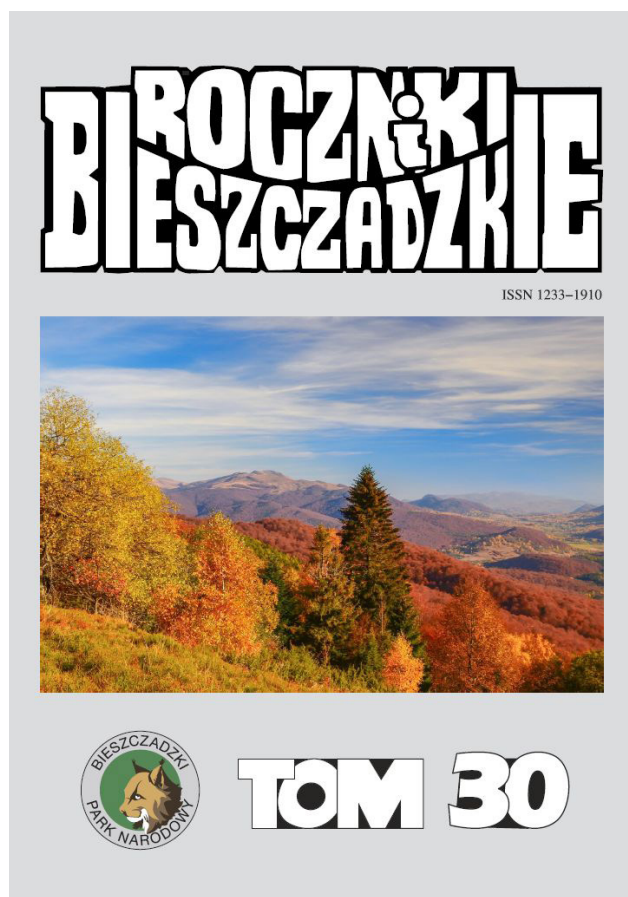

Roczniki Bieszczadzkie – tom 30/2022

Wydawnictwo „Roczniki Bieszczadzkie” ukazuje się od 1993 roku. Ma charakter regionalny i związane jest z coroczną konferencją Międzynarodowego Rezerwatu Biosfery „Karpaty Wschodnie”. Znaczną część artykułów stanowiły zwykłe materiały pokonferencyjne, obejmujące zarówno publikacje oryginalne, jak też teksty przeglądowe, metodyczne, czy też doniesienia. W okresie pandemii zrezygnowano z organizacji konferencji, w związku z czym w Rocznikach nie publikowano artykułów pokonferencyjnych. Tom 30/2022, podobnie jak 29 z 2021 roku, został wydany wyłącznie w formie elektronicznej (pdf).

W tomie 30 opublikowano 3 artykuły naukowe dotyczące: siedlisk okonia w potokach BdPN, gleb pod zbiorowiskami szczawiu alpejskiego oraz roślin użytecznych gospodarczo zlewni Kamienicy Nawojowskiej. Krótkie 4 doniesienia dotyczą nowych stwierdzeń lub stanowisk cennych i interesujących gatunków: roślin – konwalii majowej, gnidosza rozestanego oraz owadów – zagłębka bruzdkowanego i chlubka lipowca. W Rocznikach zamieszczono również kronikę wydarzeń BdPN w roku 2021. Zapraszamy do zapoznania się z artykułami na stronie internetowej www.bdpn.pl w dziale: Nauka/Roczniki Bieszczadzkie/Wydane numery.

Barbara Ćwikowska

Pracodawca Przyjazny Pracownikom

W dniu 21 listopada b.r., w Pałacu Prezydenckim w Warszawie, odbyła się uroczystość wręczenia statuetek oraz certyfikatów dla firm wyróżnionych w ramach XIV edycji ogólnopolskiego konkursu „Pracodawca Przyjazny Pracownikom”. W uroczystości wziął udział prezydent Andrzej Duda, przewodniczący Komisji Krajowej NSZZ „Solidarność” Piotr Duda, członkowie prezydium Komisji Krajowej i przewodniczący regionów Związku, w których funkcjonują wyróżnione zakłady pracy.

Celem konkursu jest promowanie pracodawców, którzy wyróżniają się w stosowaniu dobrych praktyk w zakresie przestrzegania przepisów prawa pracy, przestrzegania zasad bezpieczeństwa i higieny pracy oraz prawa do zrzeszania się w związki zawodowe, a także dbają o stabilność zatrudnienia. Jest to ważne wyróżnienie, gdyż zgodnie z regulaminem, pracodawcy posiadają prawo korzystania z Certyfikatu przez okres trzech lat.

Prezydent Andrzej Duda przypomniał, że nagrodę tę przyznają pracodawcom ich pracownicy – Zawsze, kiedy rozmawiam z przewodniczącym Piotrem Dudą, to podkreślamy – przecież nie jest w interesie pracownika ani związków zawodowych to, żeby pracodawca upadł, bo nie ma nic gorszego dla pracowników, jak stracić pracę. ... „Najlepsi z najlepszych są tutaj – dzisiaj”. – To ci, którzy nie tylko zostali docenieni przez rynek tym, że przetrwali, ale zostali także docenieni przez tych, którzy z nimi pracują, przez tych, którzy dla nich pracują.

Piotr Duda, przewodniczący Komisji Krajowej NSZZ „Solidarność” powiedział, że to jedyny taki konkurs w naszym kraju. – Nie słyszałem o takim w Europie i świecie. O konkursie, gdzie to pracownicy nagradzają pracodawców. To dla nas wielka wartość. Warto przypomnieć, że to pod honorowym patronatem prezydenta Lecha Kaczyńskiego rozpoczął się konkurs, który dzisiaj ma już swoją historię, bo spotykamy się po raz czternasty, aby podziękować pracodawcom, którzy wychodzą ponad przeciętność, którzy stosują przepisy prawa pracy, stosują się do ustawy o związkach zawodowych.

Miło jest nam zakomunikować, iż wśród 18 laureatów jest Bieszczadzki Park Narodowy. Nagrodę odebrał Dyrektor dr Ryszard Prędko.

Redakcja

Laureaci konkursu „Pracodawca Przyjazny Pracownikom” (fot. T. Majchrowicz).

Najwyższe jodły w Bieszczadzkiem Parku Narodowym

Okazałe stare drzewa, jako świadkowie historii, od wieków stanowią obiekt podziwu i legend.

Jak pisał Alexander von Humboldt (1769-1859), twórca pojęcia „pomnik przyrody” (Naturdenkmal): „Widok sędziwych drzew posiada w sobie coś wielkiego i wzniosłego, dlatego też naruszanie tych pomników przyrody w krajach pozbawionych pomników sztuki jest surowo karane”. Podobnie też Adam Mickiewicz szczególnie okazałe lipy i dęby nazywa pomnikami (*Pomniki nasze! ileż co rok was pożera, Kupiecka, lub rządowa, moskiewska siekiera!*). W Centralnym Rejestrze Form Ochrony Przyrody w Polsce, według danych z 2022 roku, liczba pomników przyrody w Polsce wynosiła 33 040, z czego aż 94% stanowiły pojedyncze drzewa i ich grupy. Niezależnie od rejestrów drzew objętych ochroną prawną funkcjonuje kilka internetowych baz danych gromadzących informacje na temat drzewnych rekordów. Do najbardziej znanych należą

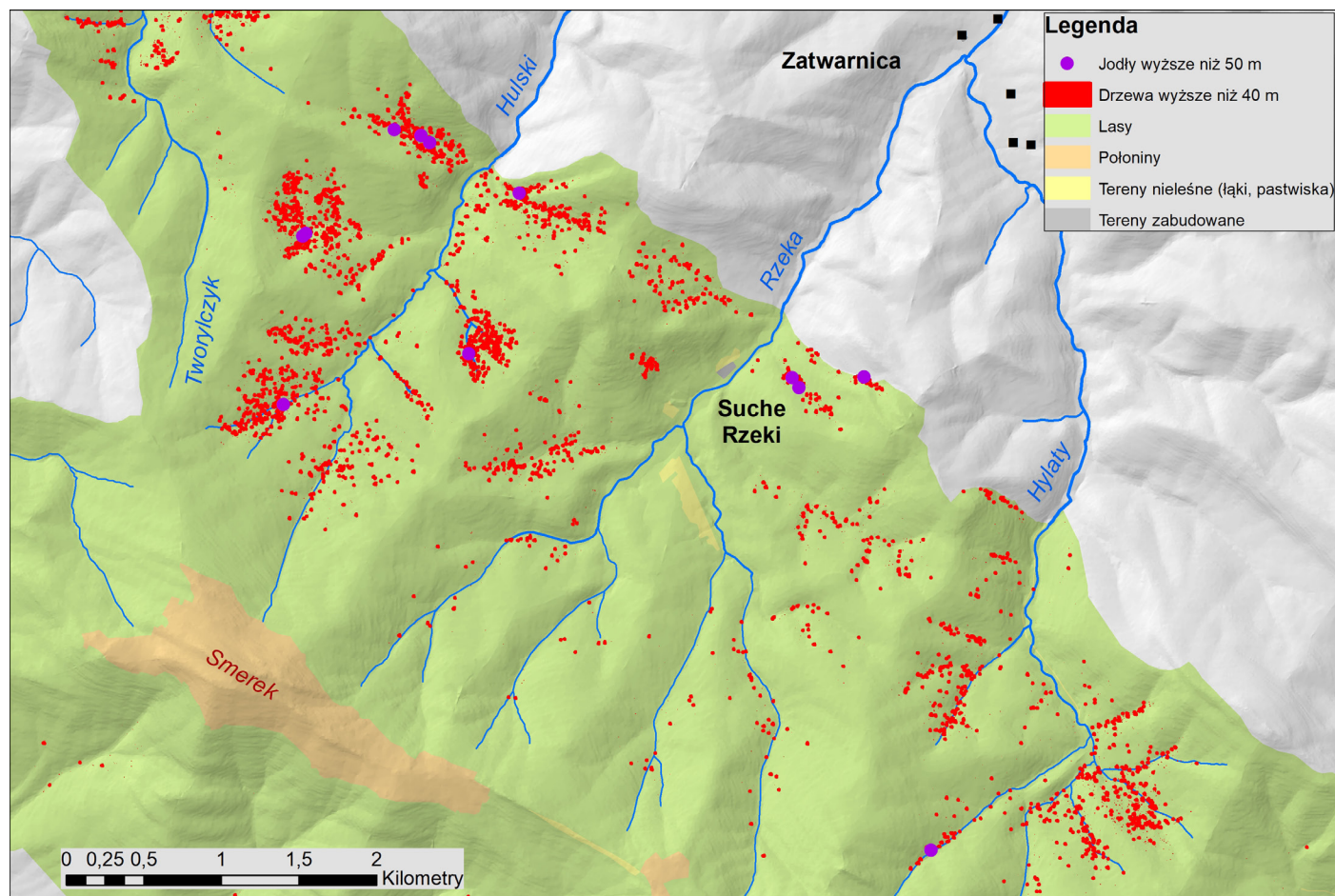
- <https://www.monumentaltrees.com/en/> - prezentująca ponad 56 tysięcy najwyższych i najstarszych drzew z całego świata, w tym 2285 z Polski.

- <https://www.rpdp.hostingasp.pl/> Rejestr Polskich Drzew Pomnikowych, obejmujący 5534 najokazalsze drzewa z Polski.

Chociaż druga baza ma ponad dwukrotnie więcej rekordów dotyczących naszego kraju, to nie uwzględnia niektórych egzemplarzy ujętych w pierwszej. Stąd dopiero porównanie ich zawartości daje pełniejszą informację o drzewnych rekordach.

Według obu tych baz najgrubszym żywym polskim drzewem jest platan klonolistny (*Platanus × hispanica*) z parku w Chojnie (powiat gryfiński), o obwodzie pierśnicowym 11 m (pomiar z 2015 roku). Wśród gatunków rodzimych palmę pierwszeństwa dźierży dąb szypułkowy (*Quercus robur*) „Dąb Jana Bażyńskiego”, rosnący w pobliżu parku pałacowego w Kadynach w województwie warmińsko-mazurskim, o obwodzie pierśnicowym 10,03 m (pomiar w 2014 roku). Prawie taką samą grubość ma „Dąb Chrześcijanin” z Januszkowic koło Brzostka (10,02 m wg pomiaru z 2014 roku).

Najwyższym drzewem w Polsce jest daglezja pospolita (*Pseudotsuga menziesii*) rosnąca przy drodze leśnej w Bardzie na Dolnym Śląsku („Daglezja Helena”). Według pomiarów z 2021 roku obwód drzewa mierzony na wysokości 1,30 m wynosi 3,49 m, jego wysokość wynosi dokładnie 59,40 m, zaś wiek 122 ± 10 lat.

Rozmieszczenie najwyższych jodeł w Bieszczadzkiem Parku Narodowym.

Niewiele niższe są nasze podkarpackie dąglezje rosnące w Odrzykoniu na zboczach Królewskiej Góry. Najwyższa z nich, wg pomiaru Łukasza Wilka z 2022 roku, ma 58,30 m.

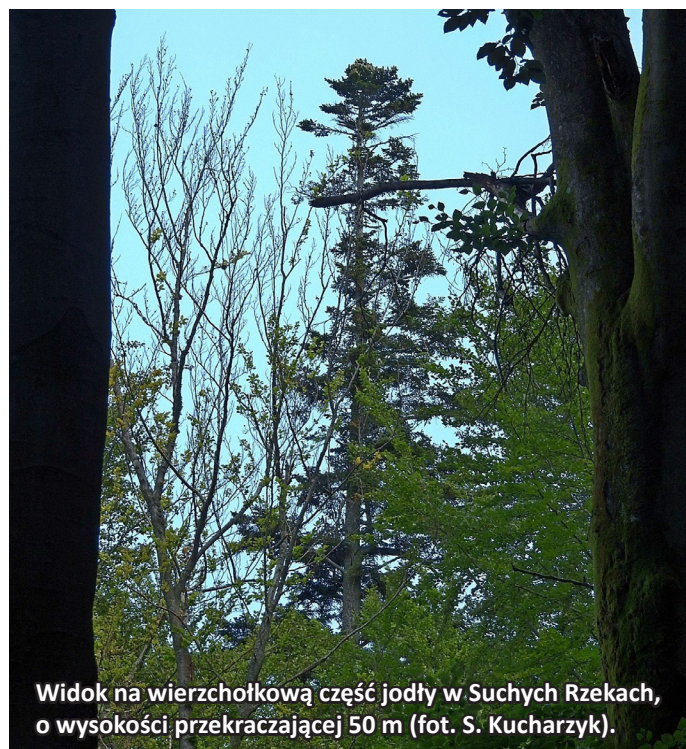
Naszym najstarszym drzewem jest cis pospolity (*Taxus baccata*) z Henrykowa Lubańskiego w województwie dolnośląskim („Cis Henrykowski”), którego wiek oszacowano na 1292 ± 30 lat.

Najwyższym rodzimym gatunkiem drzewa jest świerk pospolity (*Picea abies*) o obwodzie pnia 4,05 m i wysokości 55,07 m (wg pomiaru z 2021 roku). „Świerk Antoni” rośnie niedaleko rekordowej dąglezji w Bardzie na Dolnym Śląsku.

Drugie miejsce na podium zajmuje jodła pospolita (*Abies alba*) „Jodła Stadnickiego”, pomierzona w 2022 roku również przez Łukasza Wilka, w lasach rezerwatu przyrody Baniska w Małopolsce, która osiągnęła aż 54,60 m wysokości.

Co ciekawe znaczną część drzewnych „drapaczy chmur”, w tym najwyższe drzewo w Polsce, odnaleziono ostatnio dzięki zastosowaniu nowoczesnych zdalnych technik lotniczego skanowania laserowego (ALS). Interesującym dla poszukiwaczy drzewnych gigantów produktem, jest opracowana przez MGGP Aero Krajowa Mapa Koron Drzew udostępniona pod adresem <https://aplikacja.mapadrzew.com/>. Mapa prezentuje rzuty koron około 3,3 mld drzew rosnących w Polsce, których wysokość jest większa niż 4 m, a powierzchnia koron większa niż 9 m². Zinventaryzowane drzewa zajmują łączną powierzchnię 9 669 476,2 ha, co stanowi 30,92% powierzchni kraju. Dla każdego drzewa określono współrzędne środka, objętość i powierzchnię korony oraz wysokość. Produkt został opracowany na podstawie danych ALS z zasobów Głównego Urzędu Geodezji i Kartografii z lat 2011-2012 roku, które w 2020 roku zostały udostępnione nieodpłatnie zgodnie z dyrektywą INSPIRE. Do analiz danych i opracowania Krajowej Mapy Koron Drzew zastosowano metody uczenia maszynowego, które rozwijała firma MGGP Aero.

Naziemny pomiar wysokości drzew nie jest rzeczą łatwą, szczególnie w zwartych drzewostanach i zróżnicowanych pod względem rzeźby terenu rejonach górskich i podgórszych. Stąd też nowe techniki pomiarowe, umożliwiające jednoczesny, zdalny pomiar wysokości tysięcy drzew, znacznie ułatwia podobne analizy. W Bieszczadzkim Parku Narodowym od 2015 roku dysponujemy mniej zaawansowanym numerycznym modelem koron drzew (MKD, ang. Crown Height Model o rozdzielczości 5x5 metrów - wskaźnik: 95 percentyl), który również został opracowany w oparciu o dane ze skaningu laserowego. W modelu tym ocenia się zróżnicowanie wysokości roślinności na podstawie różnicy pomiędzy wysokorozdzielczym (1x1m) numerycznym modelem pokrycia terenu a numerycznym modelem terenu. Model ten jest mniej precyzyjny w typowaniu najwyższych drzew, jednak pozwala na wstępny wybór obiektów, które warto przanalizować w oparciu o model 3D, tzw. chmury punktów, czy precyzyjne pomiary terenowe z wykorzystaniem wysokościomierzy

Widok na wierzchołkową część jodły w Suchych Rzekach, o wysokości przekraczającej 50 m (fot. S. Kucharzyk).

laserowych. Okazuje się, że najwięcej drzew, których wysokość przekracza 40 metrów, rośnie w północno-zachodniej części Bieszczadzkiego Parku Narodowego, w dolinach potoków Tworylczyk, Hulski, Rzeka i Hylaty. Te wysokie jodliny mają w dużej mierze charakter relikwów pozostałych po intensywnych cięciach rębnych prowadzonych tutaj w latach 70. i 80. ubiegłego wieku przed poszerzeniem Bieszczadzkiego Parku Narodowego. Bardziej szczegółowe analizy ujawniły, że oprócz najwyższej jodły (54 m), o której już pisaliśmy w [Biuletynie za 2020 rok](#), na terenie BdPN zobaczyć można jeszcze jedenaście potężnych jodeł, których wysokość przekracza 50 metrów. Aż osiem jodłowych gigantów o wysokościach 50-54 m rośnie w dolinie Hulskiego, trzy w dolinie Rzeki nieopodal Terenowej Stacji Edukacji Ekologicznej w Suchych Rzekach, zaś jedna w źródłiskowych partiach doliny Hylatego. Mimo znacznej dokładności pomiar w oparciu o dane lidarowe może być obciążony pewnym błędem (nawet do dwóch metrów) stąd też konieczna jest weryfikacja w oparciu o pomiary naziemne. W przypadku najwyższego drzewa w Polsce pomiar weryfikowali arboryści [metodą pomiaru bezpośredniego](#), za pomocą łąty przykładanej do wierzchołka i taśmy opuszczanej do podstawy drzewa. [Ta metoda](#) wymaga oczywiście trudnej wspinaczki na duże wysokości, stąd też stosowana jest wyjątkowo. W przypadku jodeł z Bieszczadzkiego Parku Narodowego pomiary naziemne za pomocą wysokościomierza laserowego od 2022 roku prowadzi dendrolog Łukasz Wilk – odkrywca wielu wysokich drzew w Polsce. Pomiar wysokości w przypadku drzew rosnących w znacznym zwarcu nie jest łatwy, gdyż wymaga odnalezienia punktów, z których widoczny jest zarówno wierzchołek jak też podstawa pnia. Precyzyjna ocena wysokości wymaga odpowiednich warunków świetlnych i kilkakrotnego powtórzenia pomiaru z różnych kierunków w celu obliczenia średniego wyniku.

Stanisław Kucharzyk

Jedna z jodeł w Suchych Rzekach, o wysokości przekraczającej 50 m (fot. S. Kucharzyk).

„Puszcza Bieszczadzka nad Sanem” czy „Puszcza Bukowa w Dolinie Tworylczyka”?

Nazwa „Puszcza Bieszczadzka nad Sanem” pojawiła się na mapach bieszczadzkich stosunkowo niedawno, gdyż jest mianem rezerwatu leśnego utworzonego z dniem 1 stycznia 1981 roku, zarządzeniem Ministra Środowiska i Przemysłu Drzewnego z dnia 15 grudnia 1980 roku ([Monitor Polski nr 30 poz. 171](#)).

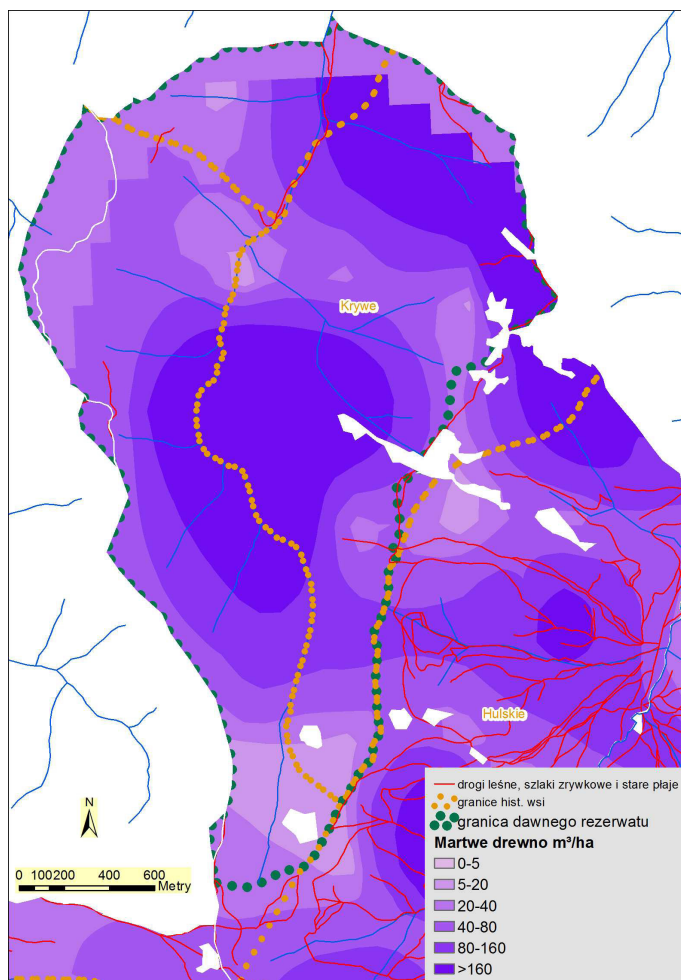

Puszcza w zimowej szacie (fot. S. Kucharzyk).

Rezerwat utworzony został według projektu z 1978 roku opracowanego przez krakowskich botaników prof. Stefana Michalika, mgr. Jerzego Kurzyńskiego i mgr. Andrzeja Kalembę. Według autorów projektu rezerwatu (pierwotnie o nazwie „[Puszcza Bukowa w Dolinie Tworylczyka](#)”): „Lasy rezerwatu tworzą naturalne oraz prawie pierwotne starodrzewia puszczańskie z licznymi złomami i wykrotami. Są to drzewostany najlepiej zachowane w całych Bieszczadach Zachodnich. Podobny, ale mniej pierwotny charakter mają rezerwaty „U Źródeł Solinki” oraz „Wetlina” i niewielkie fragmenty drzewostanów Bieszczadzkiego Parku Narodowego” (w ówczesnych granicach, gdyż teren ten stał się częścią Bieszczadzkiego Parku Narodowego dopiero w 1991 roku).

Pierwsze szczegółowe badania roślinności rezerwatu przeprowadzili również przywołani wyżej botanicy z Instytutu Ochrony Przyrody PAN, którzy w latach 1978-1981 scharakteryzowali roślinność oraz wykonali mapę zbiorowisk roślinnych w skali 1:10000. W czasopiśmie Ochrona Przyrody nr 47 opublikowali pracę pt.: „Roślinność rezerwatu leśnego Puszcza Bieszczadzka nad Sanem”, zawierającą pierwszą szczegółową charakterystykę tego terenu. Pisali wówczas: „Rezerwat położony jest na terenie trudno dostępnym i był bardzo słabo penetrowany przez botaników. W podstawowych publikacjach dotyczących flory roślin naczyniowych oraz zbiorowisk roślinnych Bieszczadów brak jest jakichkolwiek danych z obszaru rezerwatu. ...”

Rezerwat położony jest w Bieszczadach Wysokich na północnych stokach pasma Połoniny Wetlińskiej w nadleśnictwie Lutowiska, Leśnictwo Tworylczyk. W jego skład wchodzi oddziały leśne: 174 do 179 oraz 181 do 185. Powierzchnia rezerwatu wynosi 498,23 ha (w tym 121,23 ha zajmują polany i halizny). Obejmuje on górny i środkowy odcinek zlewni potoku Tworylczyka, który jest lewobrzeżnym dopływem Sanu. Jest to typowa zlewnia karpacka o charakterystycznie wydłużonym kształcie. W części górnej rezerwatu jej szerokość wynosi około 0,3 km, w części dolnej - około 2 km. Teren rezerwatu rozciąga się od około 590 m n.p.m. do 968 m n.p.m. (szczyt Stoły). Wschodnią i zachodnią granicę rezerwatu tworzą wyraźne grzbiety wododziałowe. Granica północna prowadzona jest wzdłuż linii oddziałów leśnych. Podłoże skalne budują piaskowce i łupki krośnieńskie, których wychodnie spotykamy na zboczach o ekspozycji E oraz w korycie potoku, gdzie tworzą niewielkie progi i wodospady. Na terenie rezerwa-

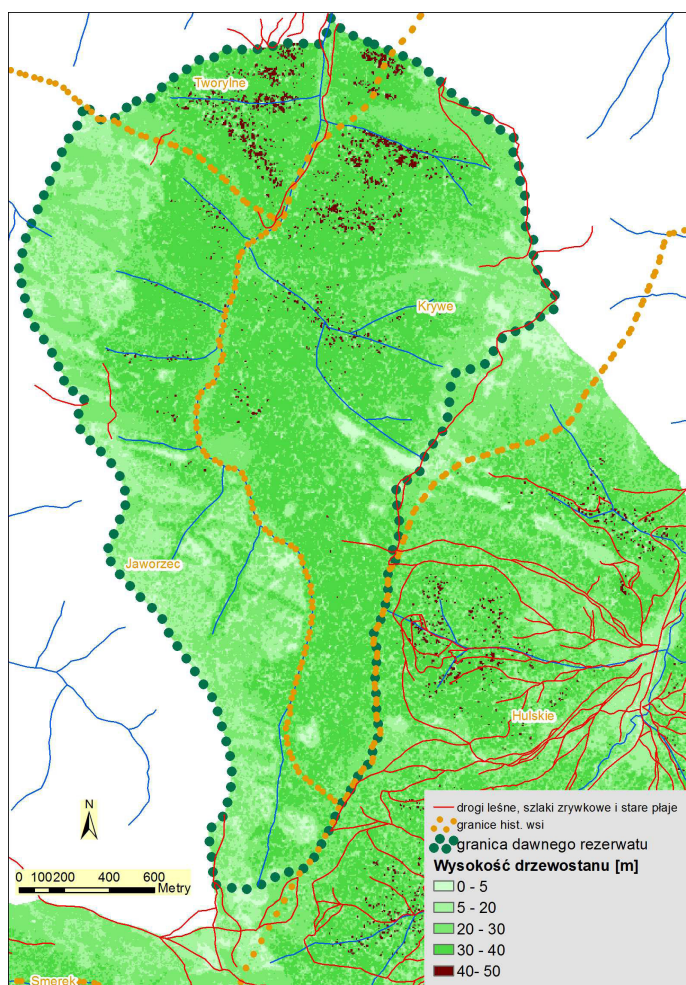

Zróżnicowanie ilości martwego drewna (posuzu stojącego i leżaniny) na Tworylczyku wg danych z powierzchni kołowych interpolowanych geostatystycznie (IDW).

tu przeważają różne podtypy i odmiany gleb brunatnych charakterystycznych dla żyznych siedlisk leśnych w Bieszczadach...

W omawianym rezerwacie, z uwagi na niedostępność terenu, przez co najmniej 35 lat po II wojnie światowej drzewostany nie podlegały wpływom gospodarki. Przed 1948 r. na połogich grzbietach i spłaszczeniach, głównie w zachodniej części rezerwatu, istniały łąki i niewielkie powierzchnie pól uprawnych, które zajmują obecnie zbiorowiska murawowe oraz borówczyska zarastające krzewami i drzewami. Na granicy lasów i polan występują liczne formy pastwiskowe buka, co wskazuje na prowadzony tu niegdyś intensywny wypas.

Aktualnie najcenniejsze i najbardziej pierwotne drzewostany grupują się w oddziałach 175a, 176c, 177a oraz 178a. W drzewostanach rezerwatu panującym gatunkiem jest buk, który osiąga tu II oraz II/III klasę bonitacji wzrostowej. Na płytkich, kamienistych glebach w zespole *Luzulo nemorosae-Fagetum*, bonitacja buka jest niższa (III lub III/IV). Drzewostany mieszane jodłowo-bukowe występują głównie w północnej i północno-wschodniej części rezerwatu. Udział jodły wynosi tu od 10 do 40%. Wyższy udział jodły obserwuje się lokalnie tylko w głęboko wciętych kotłach źródłowych osłoniętych od strony południowej wyraznymi grzbietami.

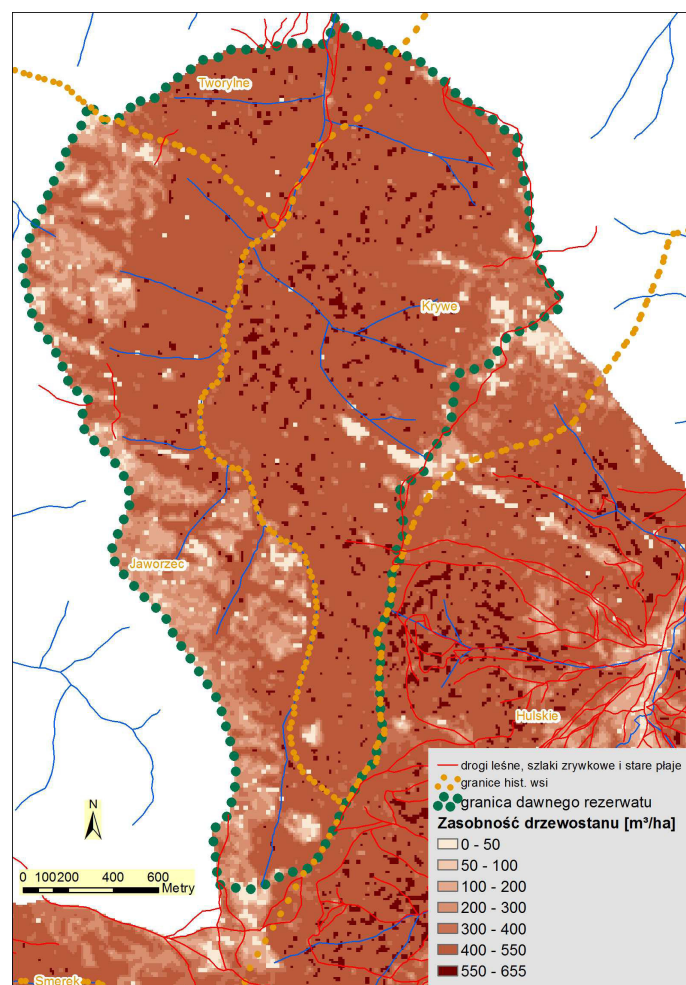

Zróżnicowanie wysokości drzewostanu na Tworylczyku według lidarowego modelu koron drzew według: Wężyk P., Hawryło P. 2015: Analiza struktury 3D drzewostanów Bieszczadzkiego PN na podstawie danych lotniczego skanowania laserowego oraz ortofotomap lotniczych CIR.

W drzewostanach środkowej części rezerwatu jodła rośnie wyłącznie w domieszce, pojedynczo lub sporadycznie. Wszystkie drzewostany rezerwatu mają charakter wysokopiennych, dojrzałych starodrzewi w wieku powyżej 100 lat. Średni wiek drzewostanów wynosi 120 lat, a w niektórych pododdziałach (np. 174a, 181 a, 182 a) osiąga 140 lat. W najstarszych drzewostanach przeciętna wysokość buków wynosi 31 m, jodeł 28 m, zaś przeciętna pierśnica buków - 51 cm, jodeł - 47 cm (maksymalna pierśnica buka wynosi 115 cm).

Na szczególne podkreślenie zasługuje wysoka, średnia zasobność drzewostanów rezerwatu wynosząca 309 m³/ha. Zdecydowanie przekracza ona analogiczne wartości wyliczone dla Bieszczadów i całych Karpat polskich. Znaczna część drzewostanów rezerwatu ma zasobność 460 m³/ha, a w oddziale 175 osiąga ona 530 m³/ha.

Swoją pracę podsumowali następująco: W istniejącym systemie ochrony rezerwatowej w Bieszczadach polskich Puszcza Bieszczadzka nad Sanem jest aktualnie najcenniejszym rezerwatem. Decyduje o tym zarówno stan zachowania biocenoz i koncentracja rzadkich gatunków zwierząt, jak też duża powierzchnia i korzystna lokalizacja rezerwatu. Charakter przyrodniczy rezerwatu i cel, jaki ma on spełniać, wymagają zastosowania ochrony ścisłej. Naturalna, a miejscami niemal pierwotna struktura i skład gatunko-

Zróżnicowanie zasobności drzewostanu na Tworylczyku według lidarowego modelu koron drzew według: Wężyk P., Hawryło P. 2015: Analiza struktury 3D drzewostanów Bieszczadzkiego PN na podstawie danych lotniczego skanowania laserowego oraz ortofotomap lotniczych CIR.

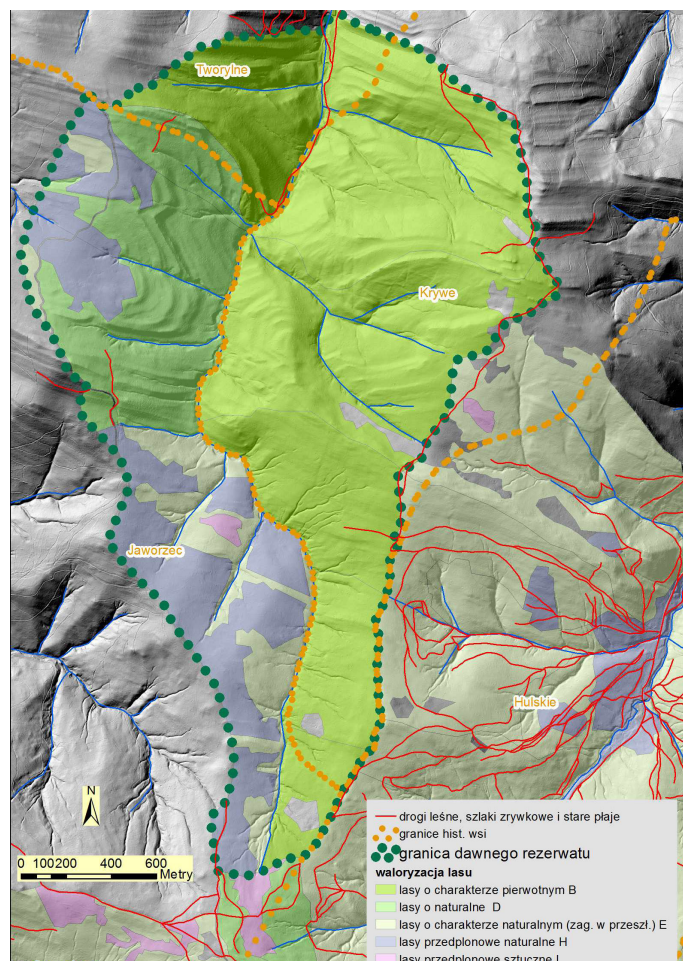
wy drzewostanów, szczególnie zaś zjawisko zmniejszania się udziału jodły na granicy jej zasięgu, powinny być zachowane bez jakichkolwiek zmian, dla celów badawczych oraz jako obiekt porównawczy dla gospodarki leśnej.

Polany i halizny zarastające aktualnie w drodze sukcesji są również interesującym obiektem do badań. Naturalny proces zarastania polan przebiega powoli i sprzyja utrzymywaniu się przez długi okres zjawiska ekotonu, które decyduje o wysokiej różnorodności flory i fauny rezerwatu. Sztuczne przyspieszanie tego procesu, poprzez wprowadzenie zalesień, byłoby więc szkodliwe. Lasy gospodarcze sąsiadujące z rezerwatem należy traktować jako strefę ochronną, a ich użytkowanie ograniczyć wyłącznie do pozyskiwania użytków przygodnych.

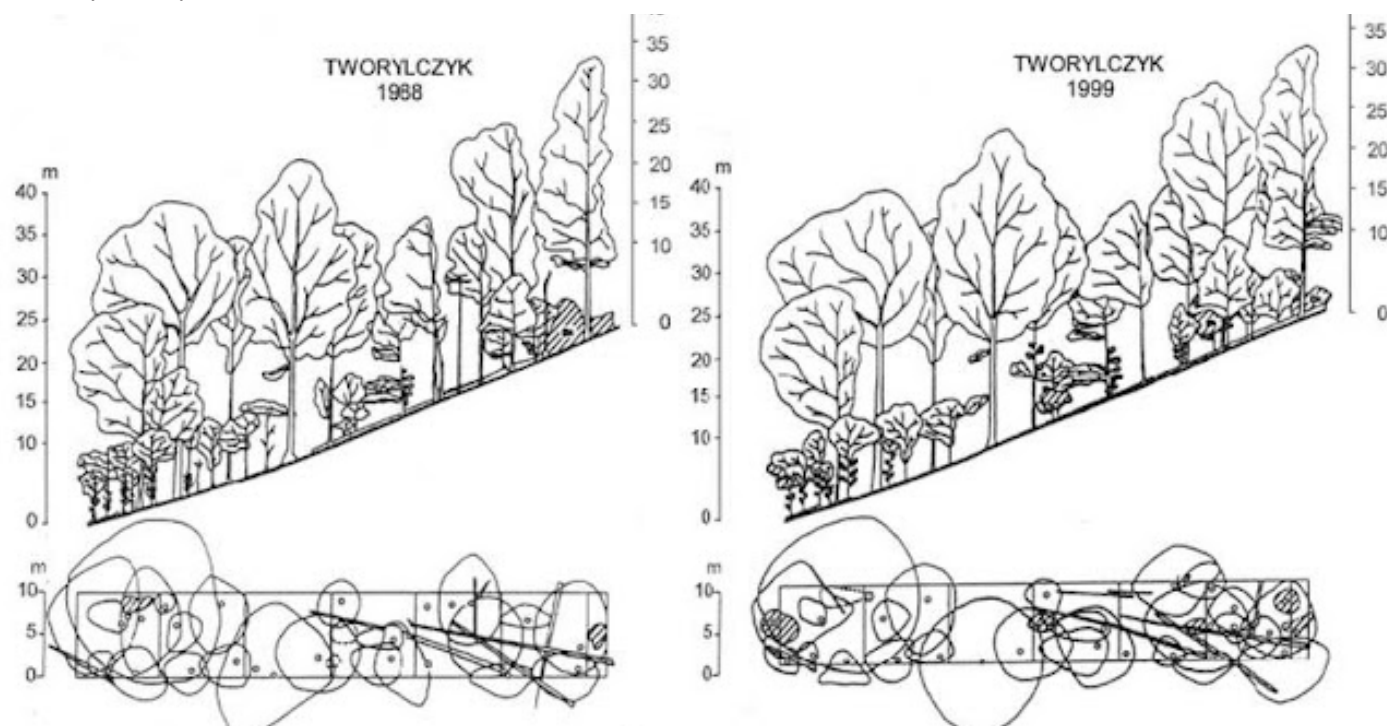
Zgodnie z postulatem profesora Michalika, badania nad strukturą i dynamiką lasów pierwotnych od 1988 roku prowadzi tutaj zespół kierowany przez wiele lat przez profesora Andrzeja Jaworskiego, leśnika z Krakowa (m. in.: [Jaworski A., Kołodziej Z. B., i Porada K. \(2002\). Structure and dynamics of stands of primeval character in selected areas of the Bieszczady National Park. Journal of Forest Science, 48\(5\), 185-201.](#) [Jaworski A. i Kołodziej Z. \(2002\). Natural loss of trees, recruitment and increment in stands of primeval character in selected areas of the Bieszczady Mountains National Park \(South-Eastern Poland\). Journal of Forest Science, 48\(4\), 141-149.](#))

Według jego badań starodrzewia w dolinie Tworylczyka reprezentują mozaikę wszystkich stadiów rozwojowych lasu o charakterze pierwotnym, z przewagą stadium optymalnego w fazie starzenia. Na podstawie odwiertów (nie na oko jak przy wcześniejszej pracy) pracownicy naukowci z Wydziału Leśnego stwierdzili, że przeciętny wiek drzewostanu wynosi 160-170 lat, a najstarsze buki przekraczają 200 lat (w 1999 roku). Nie są to zresztą najstarsze drzewa w BdPN, gdyż najbardziej wiekowy nawiercony buk liczy sobie ponad 350 lat.

W 1994 roku pracownicy Bieszczadzkiego Parku Narodowego przeprowadzili waloryzację naturalności drzewostanów. W zasadzie jej wyniki potwierdziły wcześniejsze diagnozy, chociaż Puszcze Bieszczadzką nad Sanem oceniono nieco niżej niż lasy z doliny Górnej Solinki. Najbardziej naturalne drzewostany otrzymały kategorię B i chociaż określono je jako lasy o charakterze pierwotnym,

Waloryzacja drzewostanów w dolinie Tworylczyka, a zagęszczenie śladów dawnych dróg leśnych i szlaków zrywkowych.

Dynamika lasów pierwotnych w dolinie Tworylczyka na powierzchni badawczej prof. Andrzeja Jaworskiego.

to jednak dopatrzono się tam pewnych śladów wycinki pojedynczych drzew w okresie międzywojennym. Szczególnie w najniższej części doliny przy starej drodze widoczne są luki i przerzedzenia, a nawet wykop (6 x 15 m) po niezidentyfikowanym budynku. Niewątpliwie jednak wymiary drzew, a szczególnie jodeł, są tu bardziej imponujące niż w Moczarnem. Większa jest także maksymalna zasobność.

Podczas naszej eksploracji doliny Tworylczyka okazało się, że nawet w stosunkowo dobrze zbadanych lasach (dwukrotnie eksplorowanych przez botaników w sposób kompleksowy) można odszukać coś nowego, gdyż znaleźliśmy ładny kawałek jaworzyny z jęczmikiem i stanowisko stosunkowo rzadkiego dzwonka szerokolistnego. Lasy przynależne do Krywego i kawałek lasu wsi Tworylne w ocenie wyszły znacząco lepiej niż graniczące bezpośrednio z dawnymi polami i pastwiskami drzewostany wsi Jaworzec w lewobrzeżnej części doliny. Dzisiaj te dawne tereny nieleśne pokryły się sukcesyjnym młodym lasem, głównie olszowym, chociaż przed 40 laty były tu zarastające murały i borówczyska.

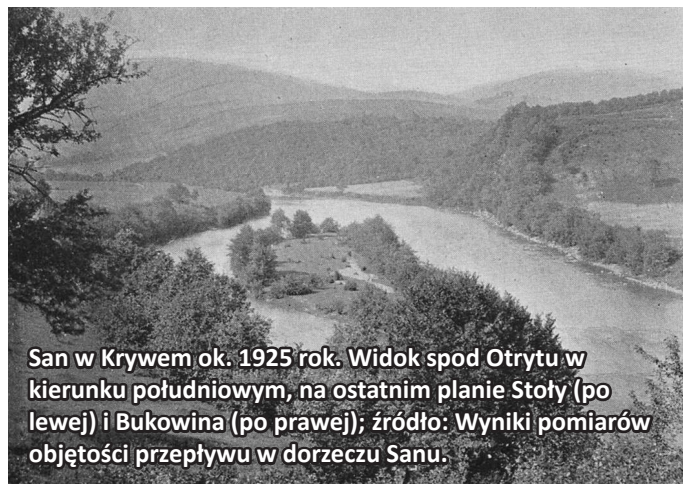

Wodospad w dawnym rezerwacie "Puszcza Bieszczadzka nad Sanem" (fot. S. Kucharzyk).

Na przedwojennej mapie Wojskowego Instytutu Geograficznego widzimy, że granice majątku Krywe wąskim klinem wcinają się głęboko między Hulskie a Jaworzec, zajmując zachodni kraniec rozległego kompleksu leśnego na północnych zboczach Smereka i Połoniny Wetlińskiej (na mapie opisane jako Lasy majątku Zatwarnica). Natomiast łąki i pastwiska Jaworzca wdzierają się aż na Bukowinę, Siwarną, Krysową i Wysokie Berdo. Jak widać, chociaż zjawiska przyrodnicze generalnie sztucznych granic administracyjnych nie uznają, to jednak różnice gospodarowania w tych majątkach mocno wpłynęły na dzisiejszy obraz lasów. W bieszczadzkich wsiach największe znaczenie dla stanu zachowania lasu miały niewątpliwie możliwości, potrzeby, operatywność i majątność właściciela dóbr tabularnych. Zasadniczym zaś ograniczeniem, które weryfikowało plany posesjonatów, były możliwości transportowe.

W majątku Krywe początkowo pozyskiwano głównie 5 tys. kubików jodły rocznie na powierzchni 594 ha, przecieranej na potrzeby budownictwa. W latach trzydziestych majątek i tartak przejęła firma „Pilak” należąca do francuskiego koncernu naftowego „Małopolska”. Tartak w Krywem wstępnie przecierał surowiec bukowy, a w fabryce w Ustrzykach Dolnych przerabiano go dalej na becзки,

elementy mebli, zabawki itp. Eksploatowano przy tym głównie lasy na bliskim tartakowi Otrycie, pozostawiając „na później” bardziej odległe lasy w dolinie Tworylczyka.

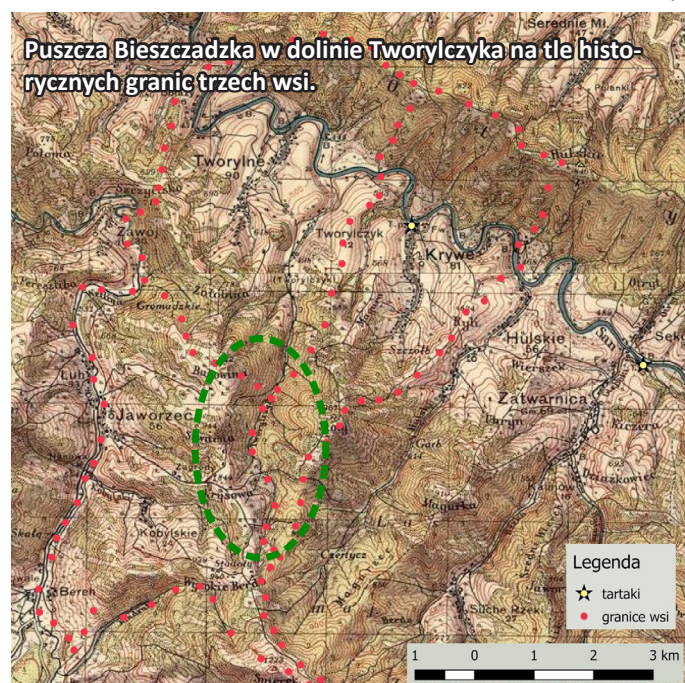
San w Krywem ok. 1925 rok. Widok spod Otrytu w kierunku południowym, na ostatnim planie Stoły (po lewej) i Bukowina (po prawej); źródło: Wyniki pomiarów objętości przepływu w dorzeczu Sanu.

Jak zwykle głównym ograniczeniem w eksploatacji pozostawały możliwości transportowe. Teoretycznie bliskość Sanu umożliwiła wprowadzenie spławu, jednak liczne progi skalne i górski charakter rzeki utrudniały podobne przedsięwzięcia. Większe ilości drewna spławiano jednak z terenów położonych poniżej Leska.

Zagrażające spławowi skały na Sanie próbowano usuwać nawet za pomocą materiałów wybuchowych, ale próby te nie udroźniły tej drogi wodnej w sposób znaczący. Według studiów Romualda Gecowa (za monografią Macieja Augustyna) przed II wojną spław zorganizowany na Sanie odbywał się sporadycznie od miejscowości Rajskie.

Powyżej spławiano pojedyncze pnie spławem dzikim właśnie od Tworylne, przy czym w Rajskim wiązane były w tratwy, które płynęły dalej. Na sąsiedniej Solince najwyższym punktem, z którego spławiano drewno, miały być Polanki. Według Macieja Augustyna, autora monograficznego opracowania dotyczącego przemysłu drzewnego w Bieszczadach, spław miał tu ograniczony zakres i nie wpłynął znacząco na intensywność eksploatacji lasów.

Stanisław Kucharzyk

Rośliny i siedliska związane z wypasem w Bieszczadach

Nizsze położenia Karpat były przez człowieka zasiedlane już w średniowieczu. Pierwsze ludy zajmowały jednak tylko niewielkie fragmenty dolin rzecznych. Osadnictwo w wyższych położeniach gór, w piętrze reglowym, zaczęło się rozwijać dopiero w XV wieku, choć doniesienia o przechodzeniu pasterskich plemion wołoskich na północną stronę Karpat pochodzą już z wieku XIV.

To właśnie Wołosi, w połączeniu z etnosem rusińskim, dali początek kulturze Bojków i Łemków. Podążając dalej na zachód ukształtowali kulturę podhalańską, u kresu swych wędrówek wpływając również na tradycję górali śląskich – wszędzie też pozostawiając po sobie silny związek człowieka z pasterstwem. Pierwotnie koczowniczy tryb życia został z czasem zamieniony na półkoczowniczy. Mówimy dziś o pasterstwie transhumancyjnym, polegającym na sezonowych przegonach stada pomiędzy pastwiskami zimowymi a letnimi. Wiosną bydło i owce wypędzano na tzw. „pastwiska letnie”, które mieściły się w strefie reglowych polan oraz hal i połonin, gdzie panowała roślinność wysokogórska. Przed zimą zwierzęta spędzano w doliny, znaczną ich część sprzedając na targach. Taki tryb gospodarowania wpłynął nie tylko na kulturę górskich ludów, ale też mocno odcisnął się na tutejszej szacie roślinnej.

Bydło powyżej górnej granicy lasu (Ukraina, ok. 2000 r.).

Pierwsze polany wypasowe i osady pasterskie, położone w strefie regla, powstały w wyniku wykarczowania lasu, wedle prawa wołoskiego zwalniającego włościan z podatków na okres 24 lat. Przy krótkim naówczas życiu wolne od tych zobowiązań było więc niemal całe pokolenie, co sprzyjało inwestowaniu w pogłowie zwierząt. Pozyskaniu leśnych gruntów pod wypas i uprawę towarzyszyły metody, które dziś zaliczylibyśmy do barbarzyńskich. Na topograficznie dostępnej powierzchni obdzierano z kory wszystkie żywe drzewa, pozostawiając je do uschnięcia. Następnie martwe pnie ścinano, a tzw. karpy (pniaki z korzeniami) podkopywano i obkładano suchymi gałęziami, po czym podpalano. Pozostała po nich warstwa popiołu stanowiła pierwszy nawóz pod przyszłe

poła i pastwiska. Wypasem obejmowano gleby względnie jałowe, żyzniejsze przeznaczając pod uprawę ziemi.

Zarastające tarniną pastwiska w Skorodnem k. Lutowisk.

Zarastające pastwiska w BdPN (Caryńskie).

Spadek terenu sprzyjał erozji, w wyniku której deszcz i wiatr pozbawiał glebę minerałów. Zasobność gleby wystarczała więc jedynie na 2-3 sezony wegetacyjne. Wyjałowiony stok przeznaczano do spontanicznej sukcesji – zwykle przez dwa lata siedlisko obficie porastały zioła i siewki drzew. Dopiero po tym okresie wpuszczano woły, które nie tylko hamowały dalszy przebieg sukcesji, ale też użyźniały miejscową glebę. W ten sposób powstawały **pierwsze pastwiska, zwane czerteżami**. Jednak związana z nimi roślinność wyglądała zupełnie inaczej niż znane nam dziś darnie pastwiskowe. Były to głównie wysokie byliny, rosnące w mozaice z krzewami oraz siewkami i odroślami drzew. Pierwsze pastwiska obfitowały w

cierniste zarośla, złożone z tarniny, głogu i dzikiej róży. To właśnie stąd wywodzi się nazwa „ternowe pole” - „tarn” od niem. „dorn” (ciern). Etymologia ta została utrwalona w nazwach miejscowości (np. Tarnawa), które powstawały na czertezach przeznaczonych pod wypas i uprawę. Wypasano tu głównie bydło, w mniejszym udziale konie, owce i kozy.

Współczesny wypas kóz (Smolnik nad Sanem).

W wyniku powiększania pastwisk zaczęły powstawać bogate systemy polan regłowych, łączących doliny z piętnem połonin. Wioski stawały się coraz gęściej rozmieszczone i zaludnione. Trzeba było nowych ziem pod uprawę, gdyż wydajność plonu z jałowych gleb była niska. Pola wypierały więc pasterstwo na coraz wyższe położenia. **Jednosezonowy chów bydła** na połoninach odciskał się silnym piętnem na tutejszych siedliskach. W jednych miejscach dochodziło do akumulacji materii organicznej, w innych do sukcesywnego wyjąłowania stoków górskich. Na przeważającej części połonin, polan i dolin powstały ubogie murawy z dominacją bliźniczki psiej trawki lub kostrzewy czerwonej. Tylko w miejscach stacjonowania bydła i owiec wykształcały się ogromne łany azotolubnych ziołorośli, składających się głównie ze szczawiu alpejskiego, trybuli leśnej, świerzębka korzennego i pokrzywy. Jednak najtrwalsze ślady po przedwojennym wypasie pozostały w tutejszych drzewostanach bukowych, noszących dziś nazwę buczyny popastwiskowej, wyróżniającej się fantazyjnymi kształtami buków, które są nisko i obficie rozkonarzone, posiadając liczne guzy i dziuple.

Szczególnie cenne siedliska przyrodnicze, istotne dla zachowania różnorodności fitocenotycznej i gatunkowej, stanowią wielogatunkowe **murawy bliźniczkowe** ze związku *Nardion strictae*. To biocenozy bardzo wrażliwe na zmianę ich użytkowania – w wyniku zaniechania wypasu okazują się mało stabilne ze względu na szybką sukcesję. Dlatego obserwujemy dziś proces zanikania bliźniczysk na ogromną skalę. Gwałtowna redukcja powierzchni tych pastwisk widoczna już była 15 lat po wysiedleniu tutejszej ludności. Już w 1962 roku Pałczyński zwracał uwagę, że porzucenie pasterskiego gospodarowania powoduje drastyczny zanik **bliźniczyska wschodniokarpackiego** na połoninach. Z chwilą zaprzestania wypasu zajmowało ono ponad połowę powierzchni wszystkich połonin (ok. 1000 ha). Cztery dekady później łączna powierzchnia

tego rodzaju pastwisk stopniała do 5 ha, zaś obecnie nie przekracza 1 ha, występując w dużym rozproszeniu małych płatów, na ogół nieprzekraczających 1 ara.

Buk w drzewostanie popastwiskowym.

Radykalnie skurczyła się również powierzchnia **bliźniczysk regłowych** w niższych położeniach gór, choć część tych płatów mogła się dość długo utrzymać dzięki dowożeniu owiecz z Podhala w latach 70. i 80. XX w. Niektórzy górale zdecydowali się zostać na stałe, kontynuując tradycyjną gospodarkę pasterską. W roku 2015 na terenie Bieszczadzkiego Parku Narodowego przeprowadzono kompleksowe badania zachowanych fragmentów murawy bliźniczkowej. W tym celu założono 40 transektów, na których odnaleziono wiele roślin związanych z wypasaniem, do których należą: turzyca pigułkowata (*Carex pilulifera*), izgrzyca przyziemna (*Danthonia decumbens*), jastrzębiec kosmaczek (*Hieracium pilosella*), jastrzębiec leśny

Bliźniczka psia trawka na połoninach.

(*Hieracium vulgatum*), kosmatka wielokwiatowa (*Luzula multiflora*), czy przetacznik lekarski (*Veronica officinalis*). Gatunki te sukcesywnie ustępują pod ekspansją dziurawca czterobocznego (*Hypericum maculatum*) i kłosówki miękkiej (*Holcus mollis*) – roślin, które dziś zdominowały nieużytkowane pastwiska.

Bliźniczysko reglowe, zarastające brzozą i goryczką trojeściową (Wołosate).

Istnieją jednak nieliczne powierzchnie, gdzie wypas prowadzony jest permanentnie, a murawa poddawana bywa silnemu zgryzaniu i zdeptywaniu. W takich miejscach zachowały się **murawy kostrzewowo-grzebiencowe** Festuco-Cynosuretum - typowe pastwiska górskie, bardzo częste w reglowych dolinach, cechujące się dużym udziałem grzebienicy (*Cynosurus cristatus*) i kostrzewy czerwonej (*Festuca rubra*). Spośród gatunków wyróżniających można tu wymienić świetliki - głównie łąkowy, wyprężony

i wiosenny (*Euphrasia rostkoviana*, *E. stricta*, *E. vernalis*), a także regularnie występujące przywrotniki – pasterski, ostroklapowy i płytkoklapowy (*Alchemilla monticola*, *A. acutiloba*, *A. crinita*). Poza dominującą grzebienicą i kostrzewą pod względem ilościowości największą rolę odgrywają: mietlica pospolita (*Agrostis tenuis*), chaber łąkowy (*Centaurea jacea*), tomka wonna (*Anthoxanthum odoratum*), śmiałek darniowy (*Deschampsia caespitosa*) i koniczyna łąkowa (*Trifolium pratense*).

W niższych położeniach i na mniej pochyłych stokach, zwykle w dninie doliny, wykształciły się **murawy życiowo-grzebiencowe** z życią trwałą (*Lolium perenne*) i grzebienicą pospolitą (*Cynosurus cristatus*). Oznaczają się wysoką odpornością na zgryzanie i zdeptywanie. Mają postać stosunkowo niskiej i zwartej darni o charakterze dywanowym. Nie znajdziemy tu raczej taksonów unikatowych, istnieje natomiast całkiem spora grupa gatunków synantropijnych, związanych z bytowaniem człowieka - takich jak: brodawniki - jesienny i zwyczajny (*Leontodon autumnalis*, *L. hispidus*), drobne koniczyny – biała i drobnogłówkowa (*Trifolium repens*, *T. dubium*), komonica (*Lotus corniculatus*), marchew (*Daucus carota*) i stokrotka (*Bellis perennis*). Pojawiają się tu również gatunki inwazyjne, takie jak przetaczniki – nitkowaty i perski (*Veronica filiformis*, *V. persica*) – są to więc siedliska szczególnie podatne na antropopresję.

W obecnie stosowanym wypasie ekstensywnym siedliskami upodabniającymi się do pastwisk często

Kostrzewa czerwona (Ustrzyki Górne).

Grzebienica pospolita na pastwisku życiowo-grzebiencowym (Tarnawa).

stają się łąki - **górska łąka mietlicowa** (*Campanulo serratae-Agrostietum*), **podgórska łąka rajgrasowa** (*Arrhenatheretum elatioris*) i **wilgotna łąka śmiałkowa** (*Stellario-Deschampsietum caespitosae*). Na siedliskach żyznych obserwujemy znaczną domieszkę motylkowych i traw wartościowych pod względem paszowym – kostrzewy łąkowej (*Festuca pratensis*), tymotki (*Phleum pratense*), kupkówki (*Dactylis glomerata*) i wyczyńca (*Alopecurus pratensis*). W płatach łąkowych często występują akcenty kwieciste: biedrzyca wielki (*Pimpinella major*), dzwonek rozpierzchły (*Campanula patula*), jastrun łąkowy (*Leucanthemum vulgare*), przytulia właściwa (*Galium verum*) i wiele innych.

Wielogatunkowa łąka mietlicowa (Tarnawa).

Powyższe formy pastwisk dotyczą raczej stanowisk świeżych, tj. niepodmokłych. W miejscach wysokiego poziomu wód gruntowych zachowały się **wilgotne pastwiska sitowe** (*Epilobio-Juncetum effusi*) – z wyraźnymi kępami situ rozpierzchłego (*Juncus effusus*), czasem też situ sinego i skupionego (*J. inflexus*, *J. conglomeratus*). Poza nimi, jako gatunki wyróżniające, występują tu również sit członowaty (*Juncus articulatus*) i wierzbownica błotna (*Epilobium palustre*). Notujemy w tych miejscach również całą gamę roślin charakterystycznych dla łąk mokrych: kniec błotna (*Caltha palustris*), koniczyna białoróżowa (*Trifolium hybridum*), niezapominajka błotna (*Myosotis palustris*), ostrożeń warzywny (*Cirsium oleraceum*), ostrożeń łąkowy (*Cirsium rivulare*), pępawa błotna (*Crepis paludosa*), sitowie leśne (*Scirpus sylvaticus*).

Wilgotne pastwisko sitowe (Wołosate).

Siedliska żyzne, powstałe na skutek przenawożenia, okazały się znacznie trwalsze niż murawy pastwiskowe czy spasane łąki. W tych właśnie siedliskach wykształciła się nitrofilna (azotolubna) **roślinność ziołoroślowa**, która w krajobrazie dolin i polan odznacza się bujną, soczystą zielenią. Wśród niej najbardziej charakterystyczne są ziołorośla szczawiu alpejskiego (*Rumex alpinus*). W innych miejscach przez długi czas potrafią się utrzymywać lite płyty pokrzywy (*Urtica dioica*) z przytulią czepną (*Galium aparine*) lub łany świerżabka korzennego (*Chaerophyllum aromaticum*) i trybuli leśnej (*Anthriscus sylvestris*). Pastwiska wilgotne w wyniku sukcesji opanowuje też często wiązówka błotna (*Filipendula ulmaria*). Ziołorośla są raczej omijane przez zwierzęta, w kompleksie pastwisk stanowiąc nieużytkowane „wyspy” lub okrajki, ciągnące się wzdłuż potoków czy leśnych obrzeży.

Ziołorośla szczawiu alpejskiego latem (Caryńskie).

Po krótkim omówieniu roślinności (obejmującej całe zbiorowiska roślinne) warto wspomnieć o walorach samej flory, a konkretnie o szczególnie cennych gatunkach roślin kwiatowych. Długotrwałe prowadzenie wypasu wpływa preferencyjnie na **gatunki rzadkie i chronione**, szczególnie niskodarniowe, takie jak: dziewięciśń bezłodygowy (*Carlina acaulis*), leniec alpejski (*Thesium alpinum*) czy goryczuszka orzęsiona (*Gentianella ciliata*). Możemy tu również odnaleźć wiele storczyków, np. storczykę kulistą (*Traunsteinera globosa*), kukułkę szerokolistną (*Dactylorhiza majalis*), gołką białawego (*Leucorchis albida*) czy gołkę długoostrogową (*Gymnadenia conopsea*). Nie

brakuje też roślin chronionych prawem unijnym (tzw. gatunków naturowych), do których należy dzwonek piłkowany (*Campanula serrata*), tocja karpacka (*Tozzia alpina* ssp. *carpatica*) czy rzepik szczeciniasty (*Agrimonia pilosa*).

Goryczuszka orzęsiona (Brzegi Górne).

Elementem florystycznym, charakterystycznym dla bieszczadzskich pastwisk, są **gatunki wschodniokarpackie**, takie jak: goździk skupiony (*Dianthus compactus*), fiołek dacki (*Viola dacica*), wężymord górski (*Scorzonera rosea*), czy ciemiężca biała (*Veratrum album*). Wszystkie te rośliny są jednocześnie taksonami subalpejskimi, reprezentującymi florę wysokogórską, która dzięki wypasowi schodzi na regłowe polany i jeszcze niżej, do łąkowej strefy dolin. Najwartościowszą grupę w tej kategorii stanowią gatunki endemiczne, które poza Karpatami Wschodnimi na naturalnych stanowiskach nigdzie indziej nie występują – np. pszeniec biały (*Melampyrum saxosum*), występujący zarówno na połoninach, jak też w strefie zarastających dziś pastwisk doliny górnego Sanu. Prawdopodobnie to właśnie dzięki dawnej gospodarce pasterskiej gatunek ten „zszedł” z połonin, rozprzestrzeniając się w rejonie Przełęczy Użockiej.

Dzięki dawnemu wypasowi na połoninach i regłowych polanach znacznie większą powierzchnię zajęły niektóre **gatunki alpejskie**, takie jak: kostrzewa niska (*Festuca airoides*), tomka alpejska (*Anthoxanthum alpinum*), prosienicznik jednołótkowy (*Hypochoeris uniflora*), tymotka alpejska (*Phleum commutatum*), pięciornik złoty

Ciemiężca biała (Siarki).

(*Potentilla aurea*), macierzanka halna (*Thymus alpestris*), czy szelężnik wysokogórski (*Rhinanthus alpinus*). Rośliny te początkowo związane były wyłącznie z subalpejskim piętrem połonin, dziś powszechnie występując również na dawnych polanach pasterskich.

Jeszcze większą grupę związaną z wypasem stanowią **gatunki subalpejskie** (zaliczane wraz z alpejskimi do wysokogórskich) - w różnym stopniu związane z wypasem lub tolerujące jego formę ekstensywną. Należą do nich, kwitnące w niskiej darni: gołek białawy (*Leucorchis albida*), goździk skupiony (*Dianthus compactus*), nawłoc alpejska (*Solidago alpestris*), pszeniec Herbicha (*Melampyrum herbichii*), szarota norweska (*Gnaphalium norvegicum*), świetlik nadobny (*Euphrasia picta*), czy wężymord górski (*Scorzonera rosea*). Za sprawą wypasu również w krainie dolin rozprzestrzeniło się wiele roślin połoninowych z tej grupy, łanowo dziś występując na łąkach i pastwiskach, na przykład: dzwonek piłkowany (*Campanula serrata*), wiechlina Chaixa (*Poa chaixii*), szczaw alpejski (*Rumex alpinus*) czy dzwonek piłkowany (*Campanula serrata*).

Uzupełniając górski aspekt flory, warto też wskazać na **rośliny ogólnogórskie**, których również nie brakuje w siedliskach związanych z wypasem. Wśród nich występują: rzeżusznik Hallera (*Cardaminopsis hallerii*), pępawa wielkokwiatowa (*Crepis conyzifolia*), gółka długoostrogowa (*Gymnadenia conopsea*), jastrzębiec

Dzwonek piłkowany (gatunek subalpejski, naturalny).

Jastrzębiec pomarańczowy (Dźwiniacz Górny).

Wypas owiec (Caryńskie).

Wypas koni huculskich (Wołosate).

pomarańczowy (*Hieracium aurantiacum*) i świerzbnica leśna (*Knautia dipsacifolia*). W grupie roślin górskich dużą rolę odgrywają także **gatunki reglowe** – wśród nich odnajdziemy kukułkę bżową (*Dactylorhiza sambucina*), wilczomlecz sztywny (*Euphorbia serrulata*), czy świetlika błękitnego (*Euphrasia coerulea*).

Ciekawie przedstawia się kwestia tzw. **dysjunkcji karpackiej**, czyli rozerwanego zasięgu w geograficznym rozmieszczeniu gatunków górskich na terenie Karpat. Można tu wyróżnić taksony, które poza Bieszczadami obecne są dopiero w Beskidzie Sądeckim – np. szelężnik wysokogórski (*Rhinanthus alpinus*) i pępawa wielkokwiatowa (*Crepis conyzifolia*), w Gorcach – świetlik nadobny (*Euphrasia picta*) i pełnik alpejski (*Trollius altissimus*), w Pieninach – pszeniec Herbicha (*Melampyrum herbichii*) i driakiew lśniąca (*Scabiosa lucida*), a w Tatrach – kostrzewa niska (*Festuca airoides*) i tymotka alpejska (*Anthoxanthum alpinum*). Wszystkie te gatunki, występując w Bieszczadach, stanowią ważny dowód naturalności połonin, których pochodzenie do niedawna było sprawą dyskusyjną. Pośród innych przesłanek również obecność tych roślin pozwoliła obalić tezę, jakoby połoniny powstały za sprawą pasterstwa.

Szelężnik alpejski (Wołosate).

Pastwiska przez długie wieki kształtowały swój garnitur florystyczno-siedliskowy, dlatego jest on dziś tak bogaty. Podsumowując różnorodność gatunkową i fitocenotyczną, można niezbicie wykazać, że pastwiska wbrew pozorom nie stanowią siedlisk ubogich ani jednorodnych. Płaty opisanych fitocenoz często przenikają się wzajemnie, tworząc zawiłą mozaikę, a wymienione gatunki podkreślają ich górski i wschodniokarpacki charakter. Niestety walory te zanikają wraz z ustępowaniem gospodarki pasterskiej. Powrót owiec i bydła w bieszczadzka „krajną dolinę”, a w niektórych przypadkach również w ekosystemy polan i połonin, jest nie tylko warunkiem utrzymania gatunków i siedlisk związanych z wypasem. Stanowi też podstawę zachowania tradycyjnego krajobrazu tej części Karpat.

Tekst i fotografie: Adam Szary

Barwny świat motyli BdPN – gatunki pospolite, jednak z wielu względów interesujące

Motyle są drugim pod względem liczebności po chrząszczach rzędem owadów. Obecnie żyje ich na świecie około 150 tysięcy gatunków, z czego w Polsce ponad 3 tysiące.

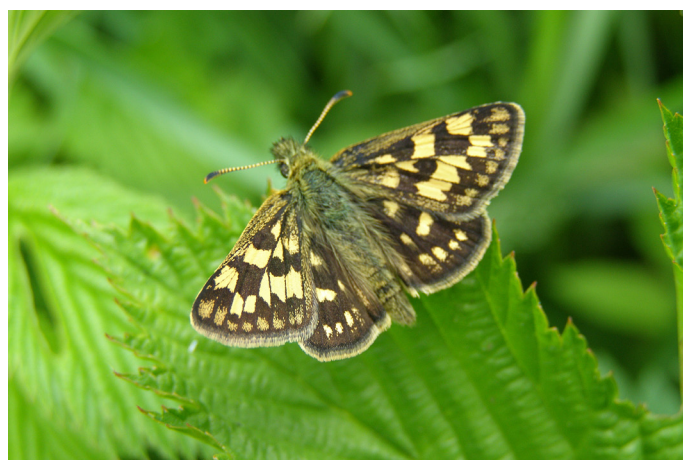
Ich walory estetyczne niejednokrotnie przyciągają naszą uwagę, jednak z powodu dużego bogactwa tej grupy nie jesteśmy w stanie dostrzec wielu nawet pospolitych i interesujących gatunków, pojawiających się wokół nas. Niektóre z nich są pięknie ubarwione, lecz mało znane z powodu niewielkich rozmiarów, skrytego trybu życia, bądź znacznej mobilności. Zdarza się również, iż częściej obserwujemy ich stadia rozwojowe, np. licznie występujące i pospolite gąsienice, a nie znamy wyglądu motyla, który żyje krótko lub prowadzi skryty tryb życia.

Płomienka złotowianka *Pyrausta aurata* jest niewielkim motylem (do 20 mm rozpiętości) z rodziny wachlarzykowatych *Crambidae*. Jest to motyl pospolity w Polsce w większości regionów, jednak z racji niewielkich rozmiarów nie zawsze zwracamy na niego uwagę. Wyróżnia się on jednak pięknym ubarwieniem. Przednie skrzydła są mniej lub bardziej czerwono-purpurowe z żółtymi plamkami, zaś na tylnych szarawych skrzydłach występuje szeroka żółta przepaska. Siedliskiem gatunku są łąki, polany i ugory oraz nierzadko podmokłe płaty roślinności w pobliżu zbiorników wodnych. Pokarmem motyli jest nektar kwiatów, zaś gąsienice żerują na jasnocie, lebiodkach, macierzankach i miętach.

Płomienka złotowianka.

Kosternik palemon *Carterocephalus palaemon* to również niewielki motyl (25–30 mm rozpiętości skrzydeł) z rodziny powszelatkowatych *Hesperiidae*. Rodzinę tą wyróżniają krótkie skrzydła oraz wyraźne buławkowato zakończone czułki. Motyle z tej rodziny są interesujące ze względu na swoją masywną budowę ciała oraz generalnie niewielkie rozmiary. Ponadto wyróżnia je bardzo energiczny lot możliwy właśnie dzięki mocnym mięśniom tułowia. Kosternik palemon ma na wierzchniej stronie ciemnobrunatnych skrzydeł pomarańczowo-żółte plamki różnej wielkości. Żółta przepaska przy krawędzi przedniego skrzydła rozdzielona jest na pojedyncze drobne fragmenty, u obu płci nie ma ona ciągłości. Spód skrzydeł jest jaśniejszy, ochrowy i ochrowo-pomarańczowy. Siedliskiem gatunku są kwieciste łąki, zarośla, polany i skraje lasów, gdzie spotkać go można od końca maja do lipca, kiedy lata w poszukiwaniu nektaru. Gąsienice odżywiają się różnymi gatunkami traw. W BdPN występuje licznie i dość powszechnie, jednak nie jest łatwy do sfotografowania.

Kosternik palemon.

Karłatek ryska pobierający sole mineralne z obrzeża kałuży.

Równie ciekawy jest jego bliski krewniak karłatek ryska *Thymelicus lineola*. Z pokroju i pod względem wielkości jest podobny do kosternika, jednak znacznie różni się ubarwieniem. Skrzydła motyla z wierzchu są pomarańczowo-żółte zaś od spodu szaro-żółte. Buławki czułków zakończone są czarną plamką. Karłatek ryska oraz inny podobny

do niego karłatek kniejnik *Ochlodes sylvanus* są najpospolitszymi i najliczniejszymi gatunkami powszeletków występujących w Polsce. Okres lotu tych motyli przypada na maj i trwa do sierpnia. Siedliskiem dla nich są głównie tereny otwarte, a więc łąki, przydroża, polany i ugory.

Karłatek ryska na wilgotnych łąkach w dolinie Wołosatki.

Gąsienica napójki łąkowej.

Napójka łąkowa *Euthrix potatoria* z rodziny barczatkowatych jest dużym motylem o rozpiętości skrzydeł 45–70 mm. Motyle można spotkać od czerwca do sierpnia, ale ponieważ prowadzą one nocny tryb życia, trudniej zaobserwować motyla, niż gąsienicę. Motyle tego gatunku nie pobierają pokarmu. Przednie skrzydła samicy są żółtobrązowe a samca rude. Gąsienica jest ciemno zabarwiona, z rzędem wyróżniających się białych plamek na bokach ciała, utworzonych z jasnych biało-żółtych włosków. Biotopem gatunku są polany w lasach liściastych i mieszanych, liczniej pojawia się również na wilgotnych łąkach, torfowiskach oraz w pobliżu zbiorników wodnych. W Bieszczadzkim Parku Narodowym można go spotkać na łąkach, zwłaszcza w dolinach Wołosatki i Terebowca oraz na wyżej położonych terenach otwartych, np. łąki pod Małą Rawką na przełęczy Wyzniańskiej.

Gąsienice tego motyla żerują na trawach, trzcinach oraz spijają kropelki rosy. Co może być zaskakujące, od czasu do czasu mogą żywić się pokarmem mięsnym pożerając nieowłosione gąsienice innych gatunków, a nierzadko dopuszczają się również kanibalizmu zjadając gąsienice własnego gatunku. Aby intensywnie rosnąć konieczne jest takie urozmaicenie diety w pokarm wysokobiałkowy i nie jest to wyjątkiem w świecie motyli. Gąsienica może osiągać do 80 mm długości. Co również ciekawe gąsienice napójki są aktywne w chłodnych okresach od września do czerwca, a nawet w cieplejsze dni zimowe.

Tekst i fotografie: Marek Holly

Napójka łąkowa na trawach w ekosystemach dolinnych w okolicach Ustrzyk Górnych.

Tutkarze lub zwijacze, czyli chrząszcze zwijające liście

Tutkarze, nazywane potocznie zwijaczowatymi, zaliczane są do nadrodziny ryjkowcowatych Curculionoidea. Wyodrębniono wśród nich rodziny podryjowate Attelabidae oraz tutkarzowate Rhynchitidae, jednak ich systematyka jest ciągle przedmiotem badań.

Główne rozbieżności dotyczą łączenia lub oddzielenego ich traktowania. Obecnie wielu entomologów uznaje podryjowate i tutkarzowate za osobne rodziny, jednakże faktem jest, że łączy je umiejętność zwijania liści, powodowana tą samą potrzebą zapewnienia miejsca dla rozwoju larw. Na świecie opisano ok. 1300 gatunków tych owadów, w Polsce występuje 28. Ponieważ odżywiają się liśćmi drzew i krzewów uznawane są za szkodniki w sadach i ogrodach.

Zdobnik brzozowiec *Byctiscus betulae* (fot. 1) znany także jako zdobnik cygarowiec to chrząszcz o długości ciała 5-7 mm. Owad ten zaliczany jest do rodziny tutkarzowatych *Rhynchitidae*. Jego pokrywy i przedplecze połyskują na fioletowo, niebiesko lub zielonkawo, a czasem mają miedziany poblask. Na głowie, między oczami, wi-

doczne jest okrągłe i płytkie zagłębienie, które jest cechą rozpoznawczą gatunku, zaś czułki kończą się wyraźną buławką. Spotkać go można w lasach i różnogatunkowych zadrzewieniach, jak parki i ogrody, głównie na liściach drzew i krzewów, w okresie od maja do września. Pokarmem chrząszczy są liście drzew i krzewów liściastych, a zwłaszcza młode ich pąki. Samica składa jaja do specjalnie na tę okazję uformowanych z liści ruloników - tutek (stąd nazwa), w których larwy żerują przez około miesiąc. Po ukończeniu żerowania larwy wypadają zazwyczaj prosto na glebę, gdzie w jej powierzchniowych warstwach zachodzi przepoczwarczenie. Chrząszcze zimują w glebie. Owad ten bywa czasem lokalnie liczny, zwłaszcza w cieplejszych regionach kraju, gdzie uchodzi za gatunek pospolity. W Bieszczadach nie występuje on zbyt często i bywa zwykle nieliczny.

Zdobnik brzozowiec.

Równie interesującym gatunkiem zwijającym liście jest pospolita w lasach i zadrzewieniach oszynda leszczynowiec *Apoderus coryli* o długości ciała 6-8 mm (fot. 2a). Głowa u tego chrząszcza jest czarna, wyraźnie wydłużona i zwęża się ku tyłowi z mocnym przewężeniem u nasady. Przedplecze i pokrywy skrzydłowe są zwykle czerwone. Nogi czarne z częściowo czerwonymi udami. Pokrywy mają wyraźne urzeźbienie. Owad ten zaliczany jest do rodziny podryjowatych *Attelabidae*. W Polsce oszynda należy do gatunków pospolitych, również w Bieszczadach, występując w odpowiednich dla siebie biotopach. Na terenie BdPN można ją spotkać w łągach i zaroślach z udziałem leszczyny.

Występuje od maja do września w lasach, ogrodach i parkach oraz w zaroślach. Owady te żerują głównie na liściach leszczyny, czasem również zadowalając się liśćmi olchy i dębu. Podobnie jak inne tutkarze, oszynda zwija liście leszczyny by przygotować miejsce dla rozwoju swoich larw (fot. 2b). Rozwój larwy przebiega wewnątrz tutki. Larwa pożywia się tkanką zamierającego liścia. Gdy liść z larwą spadnie na ziemię, w tutce zachodzi przepoczwarczenie. Czasem larwa opuszcza tutkę i przeobraża się w wierzchnich warstwach gleby. Młody chrząszcz wybarwia się po dwóch miesiącach.

Tekst i fotografie: Marek Holly

Samica oszyndy na zwijanym przez nią liściu leszczyny.

Oszynda leszczynowiec na liściu leszczyny.

Odślonięcie podmurówki nieistniejącej cerkwi w Brzegach Górnych

Brzegi Górne to niewielka miejscowość położona przy tzw. wielkiej obwodnicy bieszczadzkiej. Wśród turystów i mieszkańców okolicy częściej jest używana dawna nazwa wsi - Berehy Górne. W sezonie letnim jest ona jednym z najczęściej odwiedzanych miejsc w Bieszczadach, ponieważ stąd prowadzą najpopularniejsze szlaki turystyczne na Połoninę Wetlińską i Połoninę Caryńską. Obecnie miejscowość zamieszkuje tylko jedna rodzina.

Według spisu z 1921 r. wieś ta liczyła 100 domów i 527 mieszkańców. Zabudowania ciągnęły się na odległości 4 km, pomiędzy Wyżniańskim Wierchem a Przetęczą Wyżną. Przy rozwidleniu dróg znajdował się rozległy cmentarz, a na jego terenie stała drewniana cerkiew greckokatolicka pw. Michała Archanioła z 1897 r. W 1946 r. mieszkańcy wsi Berehy Górne zostali wysiedleni do ZSRR, a cerkiew została spalona.

Cerkiew w Berehach Górnych w poł. XIX wieku na postawie mapy katastralnej.

Stanisław Kryciński w swojej książce „Cerkwie w Bieszczadach” z 1995 r. podaje opis tej cerkwi oraz następujące wymiary na podstawie zachowanej podmurówki: babiniec i prezbiterium: 5,2 m x 5,2 m, nawa - 6 m x 6 m. Na jej podstawie doszedł do wniosku, że była to cerkiew orientowana, trójdzielna na planie podłużnym, z szerszą nawą (środkowa część).

Członkowie Stowarzyszenia Aktywnych Poszukiwaczy Historii „Karpaty”, za zgodą Bieszczadzkiego Parku Narodowego, podjęli inicjatywę, aby w ramach swojej działalności statutowej odślonić fundamenty tej nieistniejącej cerkwi. Prace zostały rozpoczęte w sierpniu 2022 r., a zakończone we wrześniu 2022. Dzięki działalności stowarzyszenia fundamenty świątyni są znów widoczne. Podczas odślaniania fundamentów zostały znalezione elementy z cerkwi, takie jak gwoździe, fragmenty stopionych podczas pożaru świątyni ornamentów i szkła. Najciekawszym znaleziskiem było serce dzwonu. Wszystkie przedmioty znalezione na cerkwisku zostały przekazane do Muzeum Przyrodniczego Bieszczadzkiego Parku Narodowego w Ustrzykach Dolnych.

LeAnn Dudka
Stowarzyszenie Aktywnych
Poszukiwaczy Historii „Karpaty”

Berehy Górne. Widok na cerkiew greckokatolicką z 1897 r. Źródło: zbiory Łukasza Biedki, Skarby Podkarpackie, Nr 3 (34) 2012, s. 25.

W imieniu Dyrekcji Bieszczadzkiego Parku Narodowego składamy podziękowanie za podjętą inicjatywę społeczną i ucytelnienie miejsca po cerkwi. Miejsce to jest udostępnione do zwiedzania i znajduje się na ścieżce przyrodniczej „Połonina Caryńska”. Przy wejściu na teren dawnego cmentarza znajduje się tablica informacyjna wykonana przez BaPN, z lokalizacją cerkwi i krótką historią wsi. Jednakże roślinność stopniowo przysłoniła podmurówkę z kamienia i coraz trudniej było odszukać ją w terenie. Dlatego jej odślonięcie zachowa historyczną lokalizację i jej elementy.

Odślonięta podmurówka cerkwi.

Odslonięta i zrekonstruowana podmurówka